

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR
DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF
FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL,
ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, JIŘÍ PEHE, KAREL PEZL,
OTTO PICK, MILOŠ POJAR, RICHARD
SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KAREL ŠTINDL,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF
VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz. Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 550,80 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210
Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky. Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax: 0042143/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz
Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 1/2003 ROČNÍK XXVII

STR.

SVĚTOZOR 2

VÁLKA A ANTIVÁLKA / -zz- 3

VÁLKA A ANTIVÁLKA

NOVÉ PARADIGMA TERORISMU / Jiří Šedivý 4

SAMOVRAŽEDNÝ TERORIZMUS AKO EXTRÉMNA FORMA

POLITICKEJ PARTICIPÁCIE / Martin Sviatko 7

ROZVOJOVÁ POMOC A BOJ PROTI MEZINÁRODNÍMU TERORISMU / Petr Jelínek 9

NÁRODNÍ BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE USA / Zdeněk Zbořil 11

VZTAHY A PROBLÉMY

RIZIKA AMERICKÉ SILOVÉ STRATEGIE VŮČI IRÁKU / Jaroslav Bureš 13

STŘEDNÍ VÝCHOD A AMERIKA / Emil Souleimanov 17

ZELENÍ ANEB NA CO VŠECHNO STARÁ LEVICE ZAPOMNĚLA / Pavel Pečínka 19

POSTAVENÍ ŘÁDU MALTÉZSKÝCH RYTÍŘŮ V RÁMCI

MEZINÁRODNÍHO PRÁVA / Marie Kuřiková 21

ZEMĚMI SVĚTA

VÍTĚZSTVÍ LIDOVců V RAKOUSKÝCH VOLBÁCH / Jiří Štěpanovský 22

NÁSTUP ČTVRTÉ GENERACE ČÍNSKÝCH KOMUNISTŮ / Rudolf Fürst 24

SLOVINSKO PO PREZIDENTSKÝCH VOLBÁCH:

KONEC KUČANOVY ÉRY? / Ladislav Cabada 28

REFORMA BUNDESWEHRU / SOUČÁST

NĚMECKÉ BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY / Zdeněk Kříž 30

VOLNÁ TRIBUNA

ALVIN A HEIDI TOFFLEROVI ČESKÝMA OČIMA / Bohuslav Blažek 33

TŘETÍ VLNA MYSTIFIKACE (NÁSTUP ODLOŽENÝCH) / Jiří Bystřický 35

VLNOVÁ INSPIRACE / Pavel Hlavatý 36

INFORMACE

PAŘÍŽSKÝ SUMMIT O BEZPEČNOSTI V EVROPĚ / Jan Eichler 38

RECENZE

ASIJSKÝ NACIONALISMUS / Rudolf Fürst 39

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 28. 2. 2003)

► *Politická budoucnost Iráku* ► *Kulturně-politická minulost Mezopotámie* ► *Nová strategie leteckých válek* ► *Rusko-americké vztahy a boj proti terorismu* ► *Tatarstán a Rusové* ► *Prezidentské volby v Arménii* ► *Stalingrad jako symbol usmíření*

1. – předsedové vlád visegrádských zemí se v Budapešti dohodli, že v závěrečné fázi jednání o vstupu do EU budou koordinovat svůj postup.

1. – v prezidentských volbách ve Slovinsku zvítězil dosavadní premiér Janez Drnovšek.

2. – ve Venezuele byla zahájena generální stávka na protest proti vládě prezidenta Huga Cháveze. Zorganizovaly ji odborové ústředny a podporovaly opoziční politické strany. Stávka pokračovala celý měsíc a vážně narušila politickou i ekonomickou situaci v zemi.

2. – agentura Reuters přinesla informaci, že k teroristickým útokům v Mombase z konce minulého měsíce se přihlásila al-Káida.

4. – KILDR odmítla výzvu Mezinárodní agentury pro jadernou energii z minulého týdne, aby umožnila zahraničním pozorovatelům přístup ke svým jaderným zařízením.

5. – německý ministr obrany Peter Struck oznámil, že německá armáda se rozloučí s dosud přednostní koncepcí vojska na obranu statního území a že v budoucnu budou ozbrojené síly místo toho do značné míry čelit světovým hrozbám „daleko od hranic“.

5. – Bílý dům oznámil, že má k dispozici pádné důkazy o tom, že Irák vlastní zbraně hromadného ničení, ačkoli se je zbrojním inspektorům nepodařilo objevit.

6.–7. – se konala neformální schůzka premiérů visegrádské čtyřky na slovenských hradech Červený Kameň a Smolenice. Ústředním tématem byla koordinace postupu před závěrečným jednáním s EU poté, co po dohodě o společném postupu z minulého týdne Polsko změnilo taktiku. Premiéři se domluvili také na další spolupráci ve vojenské oblasti, jako je specializace jednotlivých zemí při formování sil rychlého nasazení NATO nebo společná modernizace vrtulníků Mi-24.

7. – Saddám Husajn se poprvé omluvil kuvajtskému lidu

za invazi iráckých vojsk v roce 1990. Týž den nechal předat inspektorům OSN zprávu o všech zbrojních programech, které by mohly souviset s jadernými, chemickými nebo biologickými zbraněmi.

7. – italský list La Stampa napsal, že jeden z vůdců italského organizovaného zločinu Antonino Giuffre minulý měsíc pod přísahou vypověděl, že italský premiér Silvio Berlusconi uzavřel počátkem 90. let spojenectví se šéfy mafie.

7.–8. – v komunálních volbách na Slovensku získali nezávislí třetinu křesel starostů a primátorů. Ve volbách místních poslanců se prosadilo HZDS před Křesťanskodemokratickým hnutím. K volbám se dostavila necelá polovina voličů.

9. – zástupci indonéské vlády a Hnutí za svobodný Aceh podepsali v Ženevě mírovou dohodu, která má ukončit skoro 30 let trvající konflikt v této provincii na severu Sumatry, který si vyžádal přes 10 000 obětí.

9. – španělské vojenské lodi zadržely v Arabském moři severokorejskou loď So San s 14 raketami a asi 85 sudy chemikálií plovoucí do Jemenu. USA daly souhlas, aby loď pokračovala na cestě do Jemenu.

10. – USA a Čína obnovily ve Washingtonu vojenské rozhovory na vysoké úrovni přerušené v dubnu 2001 po incidentu s americkým letadlem EP-3.

11. – zpravodajské výbory obou komor Kongresu USA konstatovaly, že organizační problémy a lidská selhání zabránily americkým tajným službám odhalit spiknutí vedoucí k teroristickým útokům z 11. září 2001.

12. – KILDR oznámila, že okamžitě obnoví provoz v jaderných zařízeních v reakci na listopadové americké rozhodnutí přerušit dodávky topné nafty do Severní Koreje kvůli jejímu údajnému programu jaderných zbraní.

12. – kolumbijský prezident Álvaro Uribe získal od parlamentu mandát k jednání o míru a udělení amnestie členům všech gerilových oddílů.

12.–13. – se konal summit Evropské unie v Kodani, na němž byla ukončena jednání o podmínkách vstupu deseti kandidátských zemí do Unie. Vstupní rozhovory s Tureckem mají začít nejdříve v roce 2005.

13. – KILDR požádala Mezinárodní agenturu pro jadernou energii, aby odpečetila jaderný reaktor a odstranila monitorovací kamery.

14. – na vnitřní krvácení zemřel v ruském vězení jeden z nejznámějších čečenských povstaleckých velitelů Salman Radujev (35).

15. – bývalý americký viceprezident Al Gore oznámil v televizi CBS, že se definitivně nezúčastní prezidentských voleb v roce 2004.

16. – NATO a EU podepsaly prohlášení o vojenské spolupráci. Na jeho základě bude Unie moci využívat plánovací a logistické prostředky NATO a bude mít přístup ke zpravodajským informacím Aliance. Dohoda dává Unii prostředky, které by potřebovala pro své chystané síly rychlé reakce. Zvláštní oddíly EU budou mít 60 000 vojáků a mají být s to operovat od března 2003.

17. – americký prezident George W. Bush oznámil, že nařídil armádě, aby začala rozmisťovat systém protiraketové obrany.

18. – Michael Chandler, šéf skupiny expertů OSN dozírající na dodržování sankcí proti al-Káida vypověděl, že síť v poslední době obnovila ve východním Afghánistánu u hranic s Pákistánem nové výcvikové tábory.

18. – kremelský poradce Sergej Jastržemskij označil za nezbytné zahájit dialog se všemi silami v Čečensku včetně separatistů.

19. – do funkce jihokorejského prezidenta zvolen No Mu-hjon, bývalý advokát bojovníků za lidská práva.

20. – šéf zbrojních inspektorů Hans Blix kritizoval Washington, že neposkytuje pátrání po zakázaných zbraních v Iráku dostatek zpravodajských informací. Krátce nato Bílý dům potvrdil, že USA začaly expertům žádané informace poskytovat.

20. – schůzka USA, Rusko, OSN a EU (tzv. kvartet) ve Washingtonu skončila konstatováním, že časový plán řešení izraelsko-palestinského konfliktu není ještě k dispozici. Bylo vydáno pouze prohlášení vyzývající k okamžitému a bezpodmínečnému zastavení palby.

24. – izraelský premiér Ariel Šaron prohlásil, že jeho země prověřuje zprávy, podle nichž Irák ukryl zbraně hromadného ničení v Sýrii.

26. – Polsko si vybralo k modernizaci svého leteckého parku americké tryskové stíhačky F-16.

27. – KILDR vyhostila ze země mezinárodní pozorovatele, kteří monitorovali jaderná zařízení v Jongbjongu.

27. – při sebevražedném útoku na vládní budovu v Grozném zahynulo přes 80 lidí. Pachatelé byli zřejmě čečenští separatisté.

27. – turecký parlament přehlasoval prezidentské veto novely ústavy, která má umožnit šéfovi vládní islámské Strany spravedlnosti a rozvoje Recepce Tyypu Erdoganovi stát se premiérem.

27. – společnost Clonaid napačená na náboženskou sektu realitářů oznámila narození prvního klonovaného dítěte – holčičky Eve.

28.–29. – v keňských parlamentních a obecních volbách přesvědčivě zvítězila opozice sdružená v Národní duhové koalici (NARC), v jejímž čele stojí Mwai Kibaki (71), která rozdrtila vládního kandidáta Uhuru Kenyattu. Znamená to konec 39leté vlády Afrického národního svazu Keni.

30. – Severní Korea naznačila, že by mohla odstoupit od Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, pokud konfrontace kolem jejího jaderného programu bude pokračovat. Rusko postoj Pchjongjangu odsoudilo.

31 – zdroje z ministerstva obrany USA uvedly, že Pentagon vydal rozkaz, na jehož základě se v příštích dnech přesune do oblasti poblíž Iráku dalších 11 000 vojáků.

Válka a antiválka

Už v roce 1996 se objevila v Mezinárodní politice recenze Václava Šmejkalova na práce Alvena a Heidi Tofflerových, které ačkoli byly ve Spojených státech populární již několik let, dostaly se do kontextu hledání nového světového pořádku nebo řádu, úvah o možném střetu civilizací, konci dějin nebo o tazích politiků na velké šachovnici teprve později. Na počátku devadesátých let dvacátého století američtí publicisté, filosofové, politologové i politici však nejen popisovali probíhající politické změny, které se jednoduše označovaly jako rozpad bipolarity, ale zamýšleli se i nad budoucností nově objeveného světa.

V té době jsme byli příliš zaneprázdněni svou vlastní politicko-právní metamorfózou, která rychle ztrácela svou energii a vůli ke skutečně fundamentální změně a byla nahrazena obdivem k opět eschatologicky a fundamentálně vnímané ekonomické transformaci. Horizont těchto změn byl vyznačen politickými hranicemi postkomunistických států, a za tímto předělem jako by se nic nového neodehrávalo. Panoval tam jen tolik žádoucí klid, pořádek a prosperita. Výzvy úvah Huntingtonových, Brzezinského, Fukuyamových, ale i třeba Jacquesa Derridy nebo právě manželů Tofflerových, jsme chápali jen jako jakési intelektuální hříčky bohatnoucích Američanů, kteří spíše provokují ty chudší a nabízejí jim vzory postojů a modely chování nebo jednání, které jsou jen nedostupnými, a tedy nepatřičnými ideály.

Ale velmi brzy se ukázalo, že na evropském Východě se nejedná o izolovanou politickou změnu, která má svůj opožděný efekt i v západní části Evropy, ale že jde vlastně o změnu, jejíž počátek je právě na Západě a jen některé její odrazy dopadají do trochu rozjasňujícího se světa bývalých komunistických režimů. A navíc bylo za krátkou dobu také zřejmé, že ani tato dosud neskončená ekonomická transformace není nijak mimořádně úspěšná, že vede k ekonomickému chaosu globálních rozměrů, a že dokonce může přerůst v globální krizi, před kterou varovali právě vzpomínání myslitelé a publicisté.

Prvním vážným varováním pro svět byla asijská finanční krize, u které se trochu zapomnělo, že měla také své politické důvody. Pak začaly mizet peníze malých a početných středatelů v argentinských bankách, objevovaly se první příznaky neočekávaných těžkostí vyvolaných změnami ekonomického prostředí v SRN a vznikaly první obavy, zda právě východoněmecký bezbolestný vstup do EU nepřinese nějaký sekundární nežádoucí efekt, který bude mít širší než očekávané souvislosti.

V době, kdy nejen vizionáři, ale i reál-politikové museli začít uvažovat o tom, že světová ekonomická transformace má své vedlejší efekty, a že jimi mohou být i vojenské konflikty a válečná střetnutí, dochází k nové proměně, kterou Tofflerovi předpověděli jako hlubokou revizi vojenské strategie, jejímž ústředním motivem má být *full spectrum dominance*, což Jan Miřejovský ve svém úvodu k českému vydání *Války a antiválky* vysvětluje jako ...*synergii přesně řízených zbraní, okamžitých zpravodajských informací, superiority přehledu o situaci, účinnějšího velení a kontroly operací, umožněné počítači, informatikou a satelity*. Dosažení této dominance přes celé spektrum zůstává podle slov Miřejovského, který cituje prognózu známou jako *Joint Vision 2000*, hlavním cílem současné vojenské transformace USA.

Dosavadní bezpečnostní studia a studia různých alternativních koncepcí bezpečnosti, studia strategická, mírová, studia konfliktů a válek se dostala do kontextu militarizace politiky, který byl a dosud je vnímán výhradně negativně, ale ve skutečnosti je také pozitivním faktorem probíhajících změn. Ekonomické, kulturní a sociální prostředí válek nebo konfliktů přestávají být prvoplánově dominantní, alespoň v úvahách politiků, a místo nich se stávají atraktivnějšími vojenské struktury, vzory rozhodování a typy zjednodušené komunikace. Přední politik největší světové vojenské mocnosti dává okázale najevo svou jednoduchost, jejímž cílem ale není demonstrace prostoduchosti, jak se domnívá mluvčí kanadského premiéra, ale snaha o maximálně zjednodušené sdělení a porozumění.

Není lepšího příkladu než vystoupení George Bushe jr. na pražském summitu NATO, kde se jeho projev výrazně odlišoval od politicko-filosofické eseistiky mužů dnes už jen 20. století, tedy století minulého, z nichž mnozí stále ještě uvažují v kategoriích haushoferovské geopolitiky a připojují další a další periferie k centru, kolonie k metropolím a v lepších případech vzdálenější provincie k těm bližším. Ale formát současné světové politiky není dán povahou trestních výprav za jakkoli ukrutným nebo fanatickým nepřítelem, ale schopností *ultima ratio*. Nikoli však již jen *ultima ratio regum*, kterým ještě francouzský Ludvík XIV. odůvodňoval svá rozhodnutí, ale schopností tento poslední důvod vyslovit a uskutečnit. Pak se totiž vytrácí potřeba nepřítele definovat, protože válka sama je antiválkou a rychlost jejího provedení účinkem.

Je pravdou, že z takové politické reality trochu mrazí, ale strach se objevuje právě proto, že mnozí před ní zavírají oči a nechtějí přiznat, že právě ta je poslední proměnou světa. A navíc je jejím zjednodušením do sloganů, které někdy, ve srovnání s úvahami o politice minulosti, se zdají mít povahu rozkazů, příkazů a nařízení. Ve skutečnosti jsou to však jen doporučení, o jejichž přijetí může rozhodnout téměř každý. Zřejmě také proto se současná americká administrativa rozhodla nikoli jen vytvořit Novou národní bezpečnostní strategii USA, ale hned dva dny po jejím schválení americkým prezidentem ji dát na webové stránky přístupné komukoli na světě. Tato forma komunikace je totiž nikoli exkomunikací, jak si mnozí myslí, ale pozváním k účasti na společném uvažování o budoucnosti, a aby všeho nebylo málo, vzhledem k postavení USA, k uvažování o budoucnosti celého světa.

Vize a teze o válce a antiválce nám byly v tomto čísle spíše jen podnětem než důvodem k uvažování o současné podobě světa, obávajícího se terorismu stejně jako rychlosti, která se v současné světové politice stává novou hodnotou. Vyzvali jsme své autory a spolupracovníky k napsání statí nejen o současné bezpečnosti světa a jeho ohrožení, ale také o vizích a možnostech, které tento svět před sebou má a které se snaží nějakým způsobem pochopit a uskutečnit. Chtěli jsme připomenout, že pražský summit NATO měl souvislost s Národní bezpečnostní strategií USA, že obavy Jacquesa Chiraka z pominutí příležitosti dohody mezi NATO a EU jsou dost dobrým odhadem stavu věcí a že na závěrech summitu bylo nejzajímavější to, o čem se v souvislosti s jeho večerem a teatralností vůbec nemluvilo. Totiž to, jak budou staří i nové členové spolupracovat na *preemptive actions*, které nejsou jen preventivními válkami, jak si tento nový termín zatím překládáme, ale mnohem významnějším typem spolupráce začínající intenzivnější součinností zpravodajských a speciálních služeb a končící třeba nájezdem *flexibilní* vojenské jednotky do místa *potenciálního* konfliktu. Jen taková válka je totiž skutečně *antiválkou*, a nikoli jen mírovou operací nebo humanitární akcí, se kterými máme dosud jen velmi omezené pozitivní zkušenosti. A pokud si tuto jednoduchou skutečnost sdělenou Georgem W. Bushem nedokážeme uvědomit, pak už nelze dělat nic jiného než si připomenout politicky prehistorické ...*kdo chvíli stál, již stojí opodál*.

-zz-

Nové paradigma terorismu

JIŘÍ ŠEDIVÝ

Terorismus byl odedávna průvodcem válek a společenských konfliktů. V žádném historickém období však neexistovala tak pestrá paleta motivů, organizačních metod a prostředků, jež charakterizuje jeho současný obraz. Historicky výjimečný je též masový účinek a globální dopad – politický, materiální i psychologický – teroristických činů dneška.

Terorismus je metoda přesvědčování prostřednictvím strachu. Účelem může být zesměšnění vlády a zpochybnění její legitimacy, vyvolání paniky, děsu, případně chaosu ve společnosti, upoutání veřejné pozornosti pro určitý cíle (pokračování propagandy jinými prostředky), či dosažení konkrétního dílčího cíle (územní/správní autonomie, propuštění spolubojovníků, získání výkupného).

Terorismus není druhem guerillové války (i když může být jejím doplňkem), není ideologií nebo politickým hnutím (i když může být jejich nástrojem). Je to metoda nebo taktika, kterou používají skupiny či jednotlivci nejrůznějšího politického, náboženského nebo filosofického vyznání a přesvědčení v boji proti silnějšímu protivníkovi.

Předobrazem terorismu, jeho prehistorickou fází, byly např. vraždy tyranů v antickém Řecku a Římě, akce židovských zélotů v Palestině na počátku našeho letopočtu a islámských hašašínů – sebevražedných atentátníků exaltovaných vlivem hašiše (odtud pochází francouzský pojem *assasin*, tedy vrah) – v období křížáckých válek jedenáctého století.

Pojem teror ve smyslu extrémní politické akce za použití násilí či hrozby násilím se poprvé objevuje během Francouzské revoluce v souvislosti s jakobínskou represí v období tzv. vlády teroru (březen 1793 – červenec 1794). Etymologicky se pojem váže k latinskému *terror* (strach, hrůza, hrozba). Dodatek ke Slovníku francouzské Akademie z roku 1798 hovoří doslova o „système, régime de la terreur“. Podstatou bylo násilné jednání vůči politické opozici ze strany vlády, tedy terorismus státní (také označovaný jako „francouzský“). Jakobíni používali pojem v pozitivním slova smyslu; po pádu jejich vlády získal termín negativní konotaci. Již v roce 1795 spílá Edmund Burke oněm „tisícům pekelných psů zvaných terorista“, kteří byli vypuštěni na lid Francie.¹⁾

Druhou etapou terorismu bylo anarchistické, nacionalistické či nihilistické násilí konce XIX. století. Význam pojmu tak byl rozšířen i na terorismus individuální (někdy také nazývaný „ruský“), projevující se snahou jednotlivců či malých skupin změnit re-

žim za pomoci politických atentátů. V letech 1881–1901 zavraždili atentátníci např. ruského cara, francouzského prezidenta, španělského ministerského předsedu, rakouskou císařovnu, italského krále a amerického prezidenta. Tato etapa končí atentátem na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este v roce 1914. Anarchističtí teroristé se zaměřovali především na individuální a předem stanovené cíle, nicméně nevyhýbali se ani útokům, při nichž zahynulo větší množství lidí, např. náhodných návštěvníků kavárny nebo nějakého shromáždění.

Obavy z růstu masového terorismu se objevovaly již tehdy. Svědčí o tom pasáž ze zprávy anglického policejního důstojníka z roku 1898: „Vražedné organizace se rozšiřují jak co do své velikosti, tak dosahu činnosti; jsou více agresivní, disponují stále hroznějšími zbraněmi, které jim nabízí moderní věda, a svět je dnes ohrožován novými silami, které ... mohou jednoho dne přivodit univerzální zkázu“.²⁾

Do třetí, studenoválečné fáze vstupuje terorismus po druhé světové válce, a to především v souvislosti s dekolonizací a národnosvobozeneckým bojem na Středním východě, v Africe a Jižní Americe. Převažovala v něm marxistická orientace. V 70. a 80. letech se objevily i skupiny pravicové (Jižní Amerika, Španělsko, Itálie). V 60. letech se k tradičním metodám – úkladné vraždy, bombové útoky, braní rukojmí a vydírání – přidaly únosy letadel. V 70. letech se terorismus internacionalizoval – řada skupin začala operovat mimo území státu, na kterém vznikly, jejich složení bylo mezinárodní.

V Evropě byly aktivity vnitrostátních skupin v tomto období spojeny s iredentou a nábožensko-politickými konflikty (ETA, IRA), nebo extrémními levicově-revolučními protivládními skupinami (německá Frakce rudé armády, italské Rudé brigády, řecká Revoluční organizace 17. listopadu). Devět desetin atentátů mezinárodního terorismu v Evropě souviselo s palestínsko-izraelským konfliktem. Z logiky blokového rozdělení světa ve studené válce vyplývala skutečnost, že většina teroristických skupin byla podporována jednou či druhou stranou konfliktu. Co do počtu útoků vrcholil studenoválečný terorismus v polovině 80. let. Od

té doby klesá počet atentátů za rok, zvyšuje se však počet obětí na jednu akci.³⁾

Po studené válce nastává čtvrtá vývojová fáze terorismu. Zářijové útoky v New Yorku a Washingtonu spolu s následující antraxovou dopisovou kampaní potvrdily nástup nového paradigmatu. Jeho předzvěstí byly akce 90. let, jako například první útok na Světové obchodní centrum (1993), zničení budovy federálního úřadu v Oklahoma City (1995), či pokus zplynovat cestující tokijského metra ve stejném roce. První zosnovala organizace militantního muslima bin Ládina, druhý příslušník amerického protifederálního ultrapravicového hnutí s vazbou na ultrakonzervativní křesťanská sdružení, třetí japonská náboženská sekta Óm šinrikjó. O charakteru nového typu terorismu⁴⁾ svědčí přívlastky, kterými se snažíme vystihnout jeho podstatu: hyper-, super-, ultra-, globální, katastrofický, postmoderní, náboženský, apokalyptický, terorismus soudného dne atp.

Definice terorismu

Neexistuje jedna všeobecně přijímaná definice terorismu. Adekvátní vymezení pojmu a jevu přitom není pouze teoretická hra. Bez definice terorismu je vysoce obtížné formulovat mezinárodní smlouvy a konvence, tedy legální rámec pro potírání aktérů terorismu stejně jako praktické strategie a taktické postupy boje proti nim. Nejasná či příliš obecná definice terorismu navíc hrozí zneužitím pojmu v politickém boji. Zejména po 11. září jsme byli svědky snah některých vlád či politických sil, a to i v demokratických státech, označovat touto nálepkou nejrůznější protestní skupiny (např. environmentalistů či odpůrců globalizace), nebo hnutí usilující o větší autonomii v rámci určitého státu (Čečenci v Rusku, Ujguri v Číně).

Schmidt a Jongman shromáždili ve své knize *Political Terrorism*⁵⁾ 109 různých definic pojmu, které získali na základě ankety mezi předními světovými experty a akademiky. Z těchto definic autoři vypracovali určité opakující se vzorce. Násilí se objevuje v 83,5 procenta definic, politika/politické (65 procent), strach, důraz na rozsévání děsu (65 procent), ohrožení (47 procent), psychologické působení a reakce (41,5 procenta), neosobní vztah či vzdálenost mezi útočníkem a obětí (37,5 procenta), cílevědomá, plánovaná, systematická a organizovaná akce (32 procenta), metoda boje, strategie, taktika (30,5 procenta).

Účastníci ankety byli také požádáni, aby uvedli nedefinované či otevřené definiční problémy související s pojmem. Nejčastěji se objevovaly následující:

- Problém hranice mezi terorismem a jinými formami politického násilí.
- Otázka, zda lze řadit státní terorismus (uskutečňovaný vládou) do stejné jevové kategorie jako terorismus protistátní.
- Problém oddělení terorismu od kriminálních činů, rozlišení terorismu od otevře-

né války a oddělení od činů spáchaných v důsledku mentální choroby.

- Otázka, zda je terorismus samostatnou kategorií, nebo podkategorií jevů jako donucení, násilí, moc, vliv.

- Může být terorismus za určitých okolností legitimním nástrojem odporu?

- Problém vztahu mezi terorismem a guerillovou válkou.

Na tomto základě lze zformulovat obecnou výchozí definici terorismu.⁶⁾ V následující pasáži ji doplníme o atributy nového terorismu:

Terorismus je metoda použití síly či hrozby silou prováděná skrytými jednotlivci, skupinami nebo státem podporovanými aktéry. Akt násilí je zaměřen proti nevinným osobám nebo civilním cílům. Hlavním účelem teroristického aktu je vyvolat pocit strachu. Vedlejším účelem může být upoutání pozornosti (propaganda činem), nebo získání dílčích výhod či ústupků ze strany atakovaného aktéra. Konečným cílem terorismu je politická změna.

Strukturní předpoklady nového terorismu

Změna paradigmatu terorismu je do značné míry důsledkem transformace mezinárodního prostředí po studené válce. Mezi hlavní strukturální předpoklady nového terorismu patří depolarizace moci, globalizace a americká hegemonie.

Rozpad blokové systému přivodil depolarizace a rozptýlení moci. Konec globální ideologické konfrontace uvolnil prostor pro etnické a náboženské konflikty, regionální nestabilitu a občanské války, jež vytvářejí živnou půdu pro nový terorismus. Válka v Perském zálivu a pokračující destabilizace Středního východu, rozpad Sovětského svazu a Jugoslávie, hospodářské otřesy a oslabení státní moci v zemích jihovýchodní Asie radikalizovaly latentní síly náboženské a etnické nesnášenlivosti. Aktivity některých marxistických teroristických skupin sice pokračují (zejména v Jižní Americe – Kolumbie, Peru, ale také v Řecku), do popředí však vystupuje terorismus motivovaný nábožensky a etnicky.

Globalizaci lze chápat jako odbourávání hranic omezujících pohyb a komunikaci. Nese s sebou šíření západních vzorců společensko-hospodářské organizace, kultury a způsobu života. Na jedné straně globalizace otevírá nebyvalé možnosti pro hospodářský rozvoj a demokratizaci světa. Na straně druhé vyvolává zejména v místních společnostech obavy ze ztráty tradičních jistot, kulturní uniformity a povrchnosti konzumního způsobu života, kterému chybí duchovní přesah či zakotvení.

Reakcí na globalizaci vyostřený střet modernity a tradice mohou být fundamentalistické požadavky návratu ke kořenům (náboženským, etnickým, kmenovým), chápáným jako alternativa a obrana vůči invazi cizích hodnot z vnějšího zkorumpovaného světa. Tyto požadavky mohou být za určitých okolností uplatňovány pomocí násilí,

a to jak uvnitř, tak navenek společenství, která se cítí být ohrožena.

Propustné hranice, levná letecká doprava a prostředky globální elektronické komunikace poskytují novým teroristům nebyvalé organizační možnosti pro organizaci, plánování a provádění jejich záměrů. Otevřené demokratické společnosti a jejich složité provozní infrastruktury a informační sítě nabízejí teroristům řadu citlivých bodů, na které lze zaútočit i s velmi omezenými a primitivními prostředky. Výsledná škoda, jak ukázal zářijový útok, může mnohonásobně převýšit vynaloženou útočnou sílu.⁷⁾

Globální média informují o atentátech v přímém přenosu. Emočně zabarvenými reportážemi a senzačními spekulacemi mnohdy přispívají k šíření strachu a paniky. Stávají se tak nástrojem teroristické propagandy či přímo komplicem teroristů a jednou z jejich zbraní.⁸⁾

Výsadní postavení USA po studené válce činí tuto zemi a její spojence přitažlivým cílem pro teroristy nejrůznějšího vyznání. USA jsou jedinou mocností, která je schopna prosazovat a obhajovat své zájmy v globálním měřítku. Globalizaci vnímají její odpůrci jako nástroj posilování americké hegemonie. Vojenská převaha USA nutí jejich nepřátele uchýlovat se k nekonvenčním metodám boje slabšího proti silnějšímu. Teroristé vědí, že Spojené státy nemohou porazit. Mohou jim však způsobit rozsáhlé materiální a psychické škody, oslabit víru občanů ve stát a narušit globální spojenecký systém USA.

Válka v Perském zálivu (1991) ukázala, že USA a jejich spojence nelze porazit v přímém vojenském střetu. Nepřátelé Západu z toho vyvodili dva imperativy: Je třeba používat metody a prostředky nepravdělné války, tedy guerilly a terorismu. Podstatou guerilly je vyhýbání se rozhodující bitvě, podstata terorismu spočívá v přenesení boje na území protivníka. Obě taktiky jsou nástrojem boje slabšího proti silnějšímu, oběma je vlastní moment překvapení, obě používají asymetrické strategie.

Druhý imperativ zní: Kdo chce

válčit s USA, musí disponovat zbraněmi hromadného ničení (ZHN).⁹⁾ Všechny státy, jež patří mezi nejvíce podezřelé z podpory terorismu (Irán, Irák, Sýrie, Kuba, Libye, Severní Korea a Súdán), disponují chemickými zbraněmi, pět z nich provozuje biologické programy a některé se tajně snaží vyrobit jaderné zbraně. V 90. letech byly zaznamenány desítky pokusů o získání materiálů k výrobě ZHN. Stopy vedou stále častěji k nestátním teroristickým skupinám.¹⁰⁾

Charakteristické rysy nového terorismu

Věk nového terorismu započal v roce 1993 s prvním pokusem zničit Světové obchodní centrum v New Yorku. Záměrem teroristů tehdy bylo způsobit pád jedné budovy na druhou. V roce 1995 překazily americké tajné služby realizaci plánu na zničení jedenácti osobních letadel letících na transpacifických linkách, což by přineslo smrt přibližně 4000 lidí. Ve stejném roce byl poprvé v historii spáchán atentát za použití ZHN na cestující v tokijském metru, při němž bylo sazaženo 5500 osob, z toho 12 smrtelně. Následovaly útoky proti budovám amerických misí ve východní Africe, při nichž v roce 1998 zahynulo 224 osob, a útok proti americkému válečnému plavidlu v Jemenu. Na únor 2001 plánovali alžírští teroristé finančně podporovaní bin Ládinem útok sarinem proti Evropskému parlamentu ve Štrasburku. Tento čin měl zahájit sérii atentátů proti evropským institucím.¹¹⁾ Tyto činy spojuje řada společných znaků, které charakterizují nový terorismus.

Nový typ terorismu se vyznačuje transcendentními cíli a ochotou k sebeobětování, snahou dosáhnout hromadného ničivého účinku a specifickou organizací. Na rozdíl od tradičních forem nový teror většinou nemá jasně formulovanou konkrétní politickou agendu a v čase dosažitelné, dílčí politické cíle. Společným rysem jeho exponentů je extrémní výklad určité náboženské víry, černobílé vidění světa a přesvědčení

o vlastní vyvolanosti k mezinárodnímu posláním svět očistit. Překáž-

VÁLKA A ANTIVÁLKA

kou na cestě ke globální spáse je západní civilizace, její instituce a představitelé, kultura a symboly, způsob života. Z fanatické oddanosti víře a z pocitu odpovědnosti k úkolu, který přesahuje individuální život (zápas dobra se zlem, boj proti satanovi), vyplývá ochota k sebeoběti. Boj za svaté ideály je pro teroristu náplní života a smrt v něm životním vrcholem, nejkratší cestou k bohu.

Prvním masivním aktem sebevražedného terorismu byl útok proti kasárnám míroproch sil v Bejrútu v roce 1983, při němž zahynulo přes 300 amerických a francouzských vojáků. Většinu z téměř tří stovek sebevražedných útoků zaznamenaných v letech 1983–2000 provedli příslušníci skupin s islámským ideologickým pozadím.¹²⁾

Sebevražedný terorismus má řadu taktických výhod. Odpadá nákladná příprava únikových cest, což zjednodušuje organizaci a plánování a snižuje náklady. Klesá možnost dopadení útočníka, čímž roste bezpečnost pro skupinu, z níž vzešel a která mu poskytl organizační zázemí. Roste účinnost a přesnost útoku. Zvyšuje se psychologický dopad atentátu, a to jak na společnost, proti níž útočí (děsivá mystická iracionalita sebeoběti), tak na společnost, z níž vychází (mobilizující mučednictví).

Dalším novým rysem je plošnost a brutálnost útoků. Tradiční politický terorismus se až na výjimky zaměřoval na vybrané individuální cíle – představitele státní a hospodářské moci. Tradiční terorista chtěl, aby hodně lidí přihlíželo, ale málo umíralo. Účelem útoků nového teroru je naopak zabít co nejvíce lidí, způsobit rozsáhlé materiální škody a hospodářské ztráty. Imperativem je vyvolat celospolečenskou paniku, hrůzu a strach, otrávit psychikou společnost, zviklat víru lidí ve schopnost státu a vlády chránit své občany.

Ze snahy o dosažení co nejmasovějšího efektu vyplývají pokusy nových teroristů získat zbraně hromadného ničení. Poprvé v historii byla taková zbraň – nervový plyn sarin – použita teroristy proti civilistům v tokijském metru v roce 1995. Japonská policie našla v centrále sekty Óm šinrikjó komponenty k výrobě biologické zbraně a součásti pro výrobu raket krátkého doletu. Počet odhalených nebo neúspěšných teroristických pokusů získat nebo použít ZHN jde v 90. letech do desítek. Potenciální účinnost chemických zbraní je poměrně nízká. Mnohem vyšší potenciál nabízejí biologické látky. Teoreticky může 1 gram botulotoxinu usmrtit až 1 milion osob, 1 gram antraxu reprezentuje 100 milionů smrtících dávek.¹³⁾ Dosud spíše opomíjena je hrozba tzv. agroterorismu – použití biologických látek proti zemědělským plodinám a hospodářským zvířatům.¹⁴⁾

Reálný potenciál je však v případě obou druhů zbraní – chemických i biologických – nižší. Jejich použití stojí v cestě řada technických a technologických překážek. Získat biologické a chemické komponenty není nepřekonatelný problém; přeměnit je v účinnou zbraň je však mnohem těžší. Óm šinrikjó investoval za dobu nejméně pěti let až třicet milionů dolarů do vývoje bio-

logických a chemických zbraní. Chemikům této sekty se však nepodařilo dosáhnout vyšší koncentrace sarinu, který použili v tokijském metru, než 20 procent. Několik jejich pokusů o útok biologickými zbraněmi – rozprášení spor antraxu či zárodků botulotoxinu v centru Tokia – bylo neúčinných. Závažnější však je potenciální psychologický dopad užití ZHN na společenskou mentalitu, a to – jak ukázala antraxová dopisová kampaň v USA – i pokud jde o použití malého množství proti konkrétním individuálním cílům při relativně nízkých ztrátách na životech. Je téměř vyloučené, že by teroristický aktér byl schopen vyrobit či jinak získat a použít jadernou zbraň. Nelze vyloučit použití tzv. špinavé bomby, tedy kombinace radiačního materiálu a konvenční trhavin. Útok 11. září však ukázal, že dobře zorganizovaná akce za použití primitivních metod může mít účinek ZHN.

Informační technologie umožňují teroristům vytvářet globální organizační síť nového typu. Jejich struktury jsou, na rozdíl od tradičních skupin, volnější a méně hierarchické. Oslabuje se jejich závislost na státě. V případě symbiózy al-Káida a afghánského Tálibánu šlo dokonce o opačný vztah, kdy teroristická skupina fakticky podporovala státní režim. Al-Káida (Základna) je nejvýraznějším příkladem organizace nového terorismu. Její struktura vytváří virtuální stát svého druhu. Její jednotlivé skupiny jsou funkčně autonomní, nicméně připravené ke společné akci. Teroristé se organizují do globálně propojených sítí i semiautonomních buněk, které se sdružují a přeskupují podle potřeb konkrétního úkolu. Tyto buňky jsou údajně zachyceny až v šedesáti státech.

Obrana proti novému terorismu

Hrozby a rizika vyplývající z nového terorismu nerespektují tradiční hranice mezi vnitřní a vnější, vojenskou a nevojenskou bezpečností. Proti jeho aktérům, kteří nejsou vázání na určité ohraničené teritorium, nefunguje tradiční metoda odstrašování vojenskou silou. Virtuálně síťovaný a decentralizovaný charakter teroristických skupin neumožňuje identifikovat a zničit jejich těžiště – mocenské centrum, na jehož existenci a fungování je aktér životně závislý. Vojenská síla až na výjimečné případy, jakým bylo tažení proti Tálibánu a základním organizace al-Káida v Afghánistánu, není v boji proti teroristům účinná.

Obrana proti exponentům nového terorismu proto bude dlouhodobým zápasem na mnoha frontách a vyžaduje celostní a nuancovaný přístup. V boji proti teroristům je nutné nalézt rovnováhu mezi bezpečností na straně jedné a občanskou a hospodářskou svobodou na straně druhé, stejně jako mezi vojenskými a nevojenskými nástroji, mezi pozitivními pobídkami a negativními sankcemi.

Vyhlášením terorismu válku, jak učinil americký prezident George W. Bush, je lo-

gický kontradiktorní a koncepčně chybné. Za prvé, ve válce, jak připomíná Lawrence Freedman, se nebojuje proti taktice, ale proti politickým entitám¹⁵⁾ a v rámci pravidel humanitárního či válečného práva. Za druhé se v takovémto pojetí problému ztrácí konkrétní a v čase dosažitelný cíl. Válku proti terorismu nelze vyhrát. Jako taktika či metoda boje slabšího proti silnějšímu zde terorismus bude existovat dlouhodobě. Za třetí, pojem válka implikuje úzký, militární přístup k řešení problému, který může být relevantní pouze pro úzký výsek problému terorismu. A konečně za čtvrté, důsledkem kvazi-permanentního válečného stavu může být snaha státu posílit své exekutivní funkce a pravomoci na úkor jiných společenských hodnot, případně občanských práv.

Je proto vhodné obranu proti teroristům rozčlenit a operacionalizovat do dílčích opatření a cílů, a to ve dvou rovinách:

Pasivní obrana je především domácí záležitostí. Zaměřuje se na zvládnutí následků teroristického útoku. Základem je integrovaná příprava bezpečnostních, vojenských, záchranných a zdravotnických složek státu. Příprava by měla vycházet z obecných scénářů možných teroristických útoků, a to v co možná nejširším spektru – od jednorázového individuálního, úzce zaměřeného atentátu až po útok s použitím ZHN. Neměla by opomíjet veřejnou osvětu, a to včetně zvládnutí psychologických dopadů terorismu (příprava scénářů společenské psychoterapie).

Aktivní obrana je záležitostí především mezinárodní spolupráce. Zpravodajská činnost je první linií aktivní obrany. Její součástí by mělo být posilování mezinárodních režimů kontroly a omezování šíření ZHN, stejně jako potírání finančních zdrojů a organizačních infrastruktur teroristických skupin. Měla by též obsahovat prvek věrohodného odstrašení vůči státům, které terorismus prokazatelně podporují – negativní sankce včetně preventivního vojenského úderu, stejně jako pobídky pro státy, které se rozhodnou s touto praxí skoncovat či jinak při potírání teroristů spolupracovat – pozitivní sankce včetně hospodářské pomoci a bezpečnostních garancí. Aktivní obrana by neměla opomíjet rozvojovou pomoc jako jeden z nástrojů dlouhodobé prevence a oslabování základny podpory a motivace terorismu v rozvojových zemích. Rozvoje pomoc by neměla mít pouze materiální charakter. Její součástí musí být podpora vytváření funkčních a legitimních státních institucí v politické a hospodářské oblasti, stejně jako důraz na kultivaci světybné občanské společnosti v rozvojových zemích.

Závěrem lze konstatovat, že po 11. září začal být terorismus poprvé ve své historii vnímán jako strategický a globální problém vyžadující strategické a globální řešení. Svědčí o tom rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 1390, přijatá 16. ledna 2002. Historicky bezprecedentně je rezoluce RB OSN odvolávající se na kapitolu VII Charty OSN – akce při ohrožení mezinárodního míru – namířena proti nestátnímu aktéru. Rezoluce

legalizuje použitie vojenskej sily a ďalších opatrení proti neteritoriálnym aktóm a jej súčasťou je zoznam niekoľkých desiatok konkrétnych „entít“ s teroristami spolupracujúcimi, ktorý je otvorený možnosti ďalšieho dopĺňovania. Základná otázka, ktorou zodpovie až budúcnosť, je, zdali sa terorizmus a boj proti teroristom stanú tým, čím boli v minulosti veľké války. Budúcnosť tak tiež ukáže, či bude reálny politický dopad terorizmu – podobne ako tomu bolo v jeho dosavadnej histórii – spíše omezený, či dokonca opačný oproti očakávaniu tých, ktorí túto metódu používali k dosiahnutiu svojich cieľov.¹⁶⁾

Text je súčasťou riešenia grantového výskumného projektu MZV „Mezinárodní terorismus jako faktor mezinárodních vztahů a důsledky pro českou zahraniční politiku“. (RB 19/4/02)

sedivy@iir.cz

¹⁾ Historický prehľad viz zrejme nejcitovanejší základný práca k problematike terorizmu: Walter Laqueur: *The Age of Terrorism*. Boston-Toronto-London: Little Brown and Company, 1987. s. 11–23.

²⁾ Gideon Rose: *It Could Happen Here: Facing the New Terrorism*. Foreign Affairs. Vol. 78. No. 2. March/April 1999. s. 132.

³⁾ John Deutch: *Terrorism: Think Again*. Foreign Policy. Fall 1997.

⁴⁾ Srv. Walter Laqueur: *Postmodern Terrorism*. Foreign Affairs. Vol. 75. No. 2. September/October 1996.

⁵⁾ Amex P. Schimdt, Albert I. Jongman et al.: *Political Terrorism*. SWIDOC, Amsterdam and Transaction Book, 1988. s. 5–30.

⁶⁾ Srv. Boaz Ganor: *Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter?* In: *ICT Papers on Terrorism*. Jerusalem: The International Policy Institute for Counter-Terrorism and The Interdisciplinary Center, Herzilya, 2002. *Defining Terrorism: Focusing on the targets*. Strategic Comments. Vol. 7. Issue 9. IISS London: November 2001.

⁷⁾ Z hľadiska analýzy pomeru nákladov a výnosov (cost-benefit) jsou útoky 11. září naprosto bezprecedentním příkladem účinnosti asymetrické strategie. Útoky pripravovalo po dobu nejméně jednoho roku několik desítek osob. Odhaduje se, že náklady na akci nepřesáhly 500 000 amerických dolarů. Rok po útocích se nejhrušší odhady celkových škod způsobených útokem pohybují nad částkou jednoho bilionu dolarů. Na jeden investovaný dolar způsobil škodu za cca 2 miliony dolarů.

⁸⁾ Brian K. Houghton, Neal A. Pollard: *The Media and Terrorism: Second-Hand Terrorism*. The Terrorism Research Center. <http://www.terrorism.com/terrorism/Media.shtml>.

⁹⁾ Laurent Murawiec: *La Guerre au XXIe Siècle*. Paris: Éditions Odile Jacob 2000. s. 11–13.

¹⁰⁾ Laurie Garrett: *The Nightmare of Bioterrorism*. Foreign Affairs Vol. 80. No. 1. January/February 2001. Ladislav Středa, Jiří Matoušek: *Ultraterorismus – jaderný, radiologický, chemický a biologický terorismus*. *Vojenské rozhledy* 1/2002. John F. Sopko: *The Changing Proliferation Threat*. Foreign Policy. No. 105. Winter 1996–7.

¹¹⁾ Středa, Matoušek, *Ultraterorismus*, s. 99. Srv. Steve Simon, Daniel Benjamin: *The Terror. Survival*. Vol. 43. No. 4. Winter 2001–2. s. 5.

¹²⁾ Ehud Sprinzak: *Rational Fanatics*. Foreign Policy. September/October 2000.

¹³⁾ Středa, Matoušek: *Ultraterorismus*, s. 107–109.

¹⁴⁾ Srv. www.fas.org/terrorism/wmd/index.html

¹⁵⁾ Lawrence Freedman: *Third World War? Survival*. Vol. 43. No. 4. Winter 2001–2. s. 63.

¹⁶⁾ Laqueur: *Postmodern Terrorism*, s. 27.

Samovražedný terorizmus ako extrémna forma politckej participácie

Podstatou nasledovného príspevku bude snaha odpovedať na otázky, čo je samovražedný terorizmus, aká je jeho podstata a stratégia, resp. či i samovražedný terorizmus môžeme považovať za istý druh politickej participácie tak zo strany samovražedného atentátnika, ako i danej teroristickej organizácie využívajúcej taktiku samovražedného teroru. MARTIN SVIATKO

Jeden z najaktuálnejších problémov súčasných medzinárodných vzťahov, pričahujúci značnú pozornosť masovokomunikačných prostriedkov, je terorizmus, a to prakticky vo všetkých svojich formách. Táto oblasť medzinárodnej politiky sa teší zvýšenému záujmu v podstate pod vplyvom teroristických činov namierených hlavne proti štátu, ktorý má z hľadiska svojho vertikálneho umiestnenia vo svetovom politickom systéme postavenie hegemonu. Samotný teroristický útok vedený na Spojené štáty americké z externého prostredia sa v problematike venujúcej pozornosti terorizmu označuje termínom „superterorizmus“, resp. hyperterorizmus“. Domnievam sa, že nie je potrebné bližšie popisovať spôsob prevedenia teroristického útoku na východné pobrežie Spojených štátov, avšak absencia „únikovej cesty“ páchateľov teroristického útoku poukazuje na mimoriadny nebezpečný stupeň prevedenia teroristického útoku kombinujúceho prvky superterorizmu a samovražedného terorizmu ako dvoch osobitných foriem terorizmu.

Podstata samovražedného terorizmu

Obsahujúci prvky, akými sú použitie násilí proti civilnému obyvateľstvu, určitý stupeň organizovanosti prevedenej akcie, protiprávnosť konania, vytvorenie atmosféry strachu a permanentnej obavy civilistov o svoj život ako i politický rozmer akcie, sa samovražedný terorizmus prakticky neodlišuje od iných foriem súčasného medzinárodného terorizmu, ako napríklad nukleárneho či biologického. Zároveň však samovražedný terorizmus nevystupuje len ako jedna z viacerých foriem terorizmu. Vo vzťahu k všetkým jeho ostatným formám, prakticky okrem kybernetického terorizmu, v ktorom absentuje atribút fyzického útoku v klasicom poňatí, vystupuje samovražedný terorizmus ako faktor, pri ktorom ochota obetovať svoj život vedie k získaniu nového a podstatne ničivejšieho rozmeru vo vzťahu k prostriedkom, pomocou ktorých dôjde k vykonaniu teroristického útoku. V prak-

tickej rovine možno poukazovať na to, že letecké dopravné prostriedky s veľkým obsahom paliva sa v podstate zmenia na balistické rakety, resp. výsledok aktu samovražedného terorizmu v preplnenom autobuse v podstate nahrádza činnosť delostrelectva. Povedané inými slovami, samovražedný terorizmus je tým faktorom, ktorý vedie k zvýšeniu smrtiacich účinkov tradičných konvenčných zbraní, resp. ktorý pridáva bežným nástrojom osobnej spotreby – ako autám, autobusom, motocyklom, lodiam alebo dopravným lietadlám – rozmer bojových zbraní. Celkovo teda samovražedný terorizmus môže byť použitý ako istý, prípadne pre úspešnosť uskutočnenia biologického alebo nukleárneho útoku nevyhnutný element danej stratégie.

Napriek tomu, že teror a terorizmus zaiste nie je novodobým fenoménom, práve naopak, je rovnako starý ako ľudstvo samotné, podobnú myšlienku nie je možné vzťahovať na samovražedný terorizmus. Iste, môžeme poukazovať na samovražedné akcie japonských letcov ako i na spôsob, akým obrancovia Moskvy odrazili nemeckú ofenzívu počas druhej svetovej vojny, môžeme uvádzať príklad úmrtia členov P.I.R.A. ako výsledok hladovky, ktorú dobrovoľne zahájili, ale takéto príklady nekorešpondujú so súčasnými teroristickými akciami z jednoduchého dôvodu. Všetky uvedené príklady sa vyznačujú absenciou cieleného útoku voči civilistom, prípadne proti v danom časovom okamihu nebojujúcim vojenským jednotkám. Práve tento aspekt je jeden z najdôležitejších pri definícii terorizmu. Preto z rovnakého dôvodu nemôžeme do oblasti samovražedného terorizmu zaradiť ani udalosti prebiehajúce na západnom fronte prvej svetovej vojny, kedy v podmienkach vedenia zákopovej vojny akýkoľvek útok na nepriateľské pozície znamenal v podstate spáchanie hromadnej samovraždy. Pre upresnenie je potrebné podotknúť, že existujú dva typy samovražedných operácií: operácie uskutočňujúce sa na bojovom poli a operácie, ktoré sa uskutočňujú mimo bojového poľa. Samovražedné operácie usku-

VÁLKA A ANTIVÁLKA

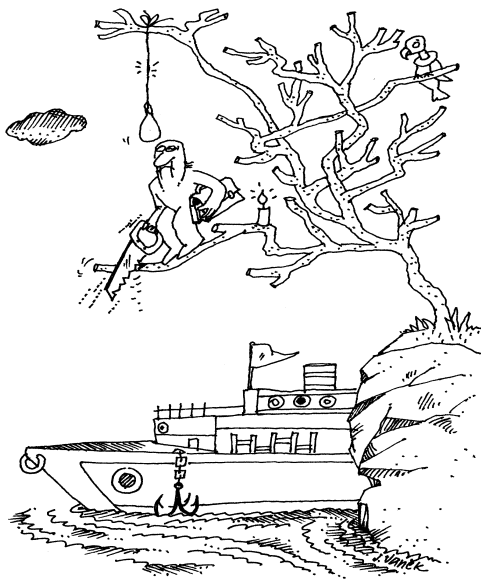
točňujúce sa mimo bojového poľa zahŕňajú uskutočnenie útoku prostredníctvom jedného alebo viacerých samovražedných atentátnikov.¹⁾

Najčastejšie sa preto v odbornej literatúre uvádza ako dátum vzniku moderného samovražedného terorizmu rok 1983 a ako teritórium, na ktorom došlo k prevedeniu prvého samovražedného teroristického útoku, sa uvádza Libanon. Práve v krajine, v ktorej prebiehala občianska vojna obohatená o prvky vonkajšej invázie, došlo v rozpätí šiestich mesiacov k uskutočneniu troch samovražedných atentátov, ktoré sa pripisujú Hizballáhu – dovtedy ešte neznámej teroristickej organizácii. Významný krok, ktorý urobil samovražedný terorizmus na poli masového zabíjania, bol umocnený tak množstvom obetí, ktoré si vyžiadal, ako i charakterom cieľa, a to prakticky pri použití len troch nákladných automobilov.²⁾ Tento teroristický čin však zo strany poškodených (teda hlavne USA) nevedol k realizácii otvorenej odvetnej akcie, ale práve naopak, viedol k stiahnutiu amerických vojenských jednotiek z územia Libanonu, čím síce nedošlo k odstráneniu amerického vplyvu v oblasti, ale uvedeným krokom sa tento vplyv dramaticky znížil. Vďaka spomenutým dôvodom sa takáto forma teroristického útoku preukázala pre Hizballáh ako vysoko efektívna a dôsledky z neho plynúce mimoriadne pozitívne. Zároveň sa účinky samovražedných útokov stali neprehliadnuteľné a zostalo len otázkou času, kedy k takejto forme teroristických činov siahnu iné teroristické organizácie operujúce na Blízkom východe, ale i v iných, svojou povahou problematických svetových regiónoch.

Samovražedný terorizmus ako forma politickej participácie

Vo všeobecnosti možno terorizmus označiť ako špecifickú formu participácie na spoločensko-politických procesoch v danej krajine, resp. geografickom regióne. Samozrejme, že právny systém daného štátu pokladá takúto formu participácie za mimoriadne škodlivú a nebezpečnú, a to hlavne z dôvodu vnášania istých turbulencií spôsobujúcich destabilizáciu nielen politického systému, ale prakticky celého spoločenského systému. Môžeme však samovražedný terorizmus označiť tiež za jednu z foriem politickej participácie? Jedna z definícií takejto formy teroru však nedáva uvedenému tvrdeniu zmysel.

„Samovražedný terorizmus je operačná metóda, v ktorej samotný akt útoku je závislý na smrti jeho vykonávateľa.“³⁾ Drvivá väčšina občanov v západných demokraciách vstupuje do politického rozhodovania hlavne prostredníctvom volieb. Rovnako môžeme takýto prístup pozorovať i v rozvojových krajinách, ktoré poznajú a používajú inštitút volieb. Je dokázané, že volič vyberá hlavne tak, aby nedošlo k prepadu jeho hlasu. Na druhej strane však hlasuje tiež tak, aby mal z individuálneho volebného aktu čo najväčší úžitok – či už v podobe obsadenia verejného úradu,

získanie štátnej objednávky, alebo len z dôvodu túžby, aby „jeho“ strana obsadila kľúčové posty vo vláde a parlamente v kontexte prijímania a implementovania istých decíznych procesov. V drvivej väčšine prípadov tak občan spája svoje očakávania s ďalším politickým vývojom, o ktorom sa domnieva, že sa bude vo väčšej či menšej miere dotýkať i jeho samotného. To potom predpokladá, že samotným realizovaním individuálneho hlasovacieho aktu ako jednej z foriem prezentovania svojho názoru nedôjde k úmrtiu voliča. Takáto situácia však zjavne kontrastuje s inou, už načrtnou špecifickou formou prejavu svojho názoru, pri ktorom dôjde k zámernému úmrtiu určitého teroristu.

Preto nás uvedený príklad zvädza k tvrdeniu, že samovražedný teroristický útok nie je forma politickej participácie, keďže je v zjavnom rozpore napr. s voľbami, resp. človek, ktorý pristúpil k takejto forme prezentovania svojich stanovisk, nič nezíska. Nasledovné riadky budú chcieť presvedčiť o tom, že i samovražedný atentátnik „niečo“ získava, nehovoriac už o tom, že získava tiež organizácia, ktorá samovražedného atentátnika vycvičila, stanovila cieľ a čas útoku, dodala vražednú zbraň a vyslala na akciu, z ktorej sa nikdy nemal vrátiť.

Napriek tomu, že samovražedný teroristický čin je uskutočnený jednotlivcom, prípadne viacerými jednotlivcami, kde hlavným stimulom pre spáchanie takéhoto činu môže byť tak pocit zúfalstva, strachu alebo nenávisť, je to práve konkrétna teroristická organizácia, ktorá vytvára reálne predpoklady pre uskutočnenie takéhoto typu teroristického útoku. I keď síce finálna fáza prevedenia útoku do značnej miery závisí od odhodlania samovražedného atentátnika, fáza náboru atentátnikov, fáza prípravy logistickej výbavy, určenie cieľa a stanovenie času útoku až po samotné vyslanie atentátnika, to všetko sa uskutočňuje v rézii a na pôde teroristickej organizácie. „Preto je potrebné rozlišovať medzi motiváciou atentátnikov samotných a tými, ktorí sa rozhodnú

používať techniku terorizmu na dosiahnutie politických a diplomatických cieľov.“⁴⁾

Organizácia, ktorá sa rozhodne používať akúkoľvek techniku terorizmu, vrátane samovražedného terorizmu, nielenže získava značnú pozornosť domácich a zahraničných médií, získava prostredníctvom uskutočnenia teroristických útokov možnosť vstupovať do politického diania prakticky kedykoľvek a v akomkoľvek rozsahu. Tak sa môže stať, že daná teroristická organizácia môže mať za špecifických podmienok na chod danej spoločnosti podstatne väčší vplyv ako parlamentné politické strany, ktorých miera rozhodovania je determinovaná výsledkom procesu realizácie individuálneho volebného aktu z pozície občanov. Tým, že úspech samovražedného teroristického útoku je prakticky vopred garantovaný (pretože i v prípade, ak sa bezpečnostné sily snažia zadržať atentátnika, ten môže prakticky kedykoľvek bombu odpáliť), môžu teroristické organizácie získavať v danej spoločnosti postupne podobu jedného zo základných subjektov politiky (i keď bezpochyby kriminálnej povahy), čím by v podstate sekundovali tradičným subjektom politiky – politickým stranám. Nevylučuje sa však ani (účelová) premena teroristickej organizácie na politickú stranu, ako to dokumentuje pozícia Hizballáhu, ktorej vystupovanie v podmienkach libanonského politického systému je tiež formálne ako politická strana. To zase umožňuje Iránu ako jeho hlavného patróna otvorene vyjadrovať tejto organizácii svoju podporu.⁵⁾ Akokoľvek morbidne sa môže zdať tvrdenie, že svojou smrťou samovražedný atentátnik niečo získava, je to v podstate pravda. Samozrejme, že na poznanie takejto skutočnosti je potrebné opustiť kontext kresťansko-liberálnej spoločnosti a hodnôť, ku ktorým sa hlási. Predovšetkým samotnou smrťou získavajú samovražední atentátnici hlavne na Blízkom východe status tzv. „shahida“ (martýra), čím dochádza k zvýšeniu ich statusu ako i statusu ich rodín. Takýmto jednotlivcom je sľubovaný hlavne večný život v raji, povolenie vidieť tvár Allaha, stretnutie so 72 pannami, ako i fakt, že shahid získa tiež privilegium pre život v raji pre svojich 70-tich rodinných príslušníkov.

Napriek tomu, že Korán výslovne zakazuje samovraždu, pri pohľade na spoločenské podmienky, v akých žije väčšina samovražedných atentátnikov, kde väčšina z nich je nezamestnaná, pochádzajúca z chudobných rodín a z prostredia utečeneckých táborov, ukazuje sa týmto ľudom samovražedný terorizmus ako jediná vhodná forma politickej participácie. Nesporne veľkú úlohu hrá pri ich rozhodovaní pomsta mŕtvych rodinných príslušníkov či priateľov, prípadne i finančná odmena za spáchanie samovražedného útoku, ktorá sa dostane ich rodine, napr. vo výške 25 000 USD od irackého diktátora. Nemusí to však byť iba náboženský dôvod, ktorý vedie samovražedného atentátnika k uskutočneniu teroristického útoku.

Tamilskí Tigri, ktorí uskutočnili spomedzi všetkých teroristických organizácií najviac teroristických útokov vo svojej samovražednej podobe, sú motivovaní snahou dosiahnuť vytvorenie samostatného štátneho útvaru nezávislého od akejkoľvek kontroly srílanských inštitúcií. Nacionálne motívy tak v tomto prípade majú väčší význam ako náboženské. V podstate tak ľudský život ustupuje ich dosiahnutiu a naplneniu. Dostávame sa tým vlastne k podstate samovražedného terorizmu. Tá spočíva v tom, že smrť politického protivníka má tak pre teroristickú organizáciu ako i pre samovražedného atentátnika väčšiu (politickú) hodnotu a váhu než život osoby, psychologicky a fyzicky pripravenej na uskutočnenie samovražedného teroristického aktu. Takáto podstata samovražedného terorizmu už potom otázku nasadenia osôb ženského pohlavia na spáchanie teroristického útoku v samovražednej podobe považuje za sekundárnu, a to najmä pri etnicko-nacionálnom charaktere teroristickej organizácie.

Ak terorizmus pojmeme za osobitnú formu politickej participácie, samovražedný terorizmus potom predstavuje najextrémnejší spôsob jej realizácie. Bez zveličovania možno tvrdiť, že samovražedný terorizmus sa ukazuje ako vysoko účinný nástroj dosiahnutia vymedzeného politického cieľa, resp. ako prostriedok vstupu teroristickej organizácie do politických procesov. Tri samovražedné operácie uskutočnené v Libanone v priebehu niekoľkých mesiacov mali za následok stiahnutie amerických vojsk z Libanonu. Dlhoročná krvavá kampaň Tamilských Tigrov viedla k zastaveniu vstupu indických mierových jednotiek na Srí Lanku. Podobne činnosť palestínskych teroristických organizácií využívajúcich samovražedný terorizmus prakticky v priebehu dvoch rokov trvajúcej druhej intifády viedla k úspešnému zablokovaniu mierového procesu a taktiež značnému ekonomickému oslabeniu izraelského štátu. Nehovoriac už o ekonomickom, kultúrnom a psychologickom šoku, ktorý na americkej verejnosti, ale i politickej elite zanechal útok z 11. septembra. Úspechy samovražedného terorizmu tak poukazujú na mimoriadne závažný spôsob politickej aktivity už i tak nebezpečných subjektov medzinárodnej politiky, akými sú teroristické organizácie.

Rozvojová pomoc a boj proti mezinárodnému terorizmu

PETR JELÍNEK

Otázka príčin terorizmu bola po dlhú dobu témom, ktoré rozdeľovalo vedce venujúci sa zkoumání tohoto fenoménu. Jedni vysvetľovali terorizmus ako touhu niektorých jednotlivcov rozvrátiť spoločenský rád a vytváreť chaos, iní mali za to, že terorizmus je reakciou na konkrétnu politickú a sociálnu situáciu, na útlak a imperialismus.¹⁾

Udalosti 11. zária 2001 vynesly diskusiu o príčinách terorizmu do popredia, keďže v dňoch po útočích na New York a Washington zazneli mnohé hlasy, ktoré sice terorizmus odsuzovali, jedným dechem však zároveň vyzývaly k vykošeniu bída ako jeho príčiny. Toto pojetie nezastávaly pouze predstaviteľé nevládných organizácií, agentur OSN alebo cirkví, i prezident Světové banky James Wolfensohn identifikoval bídu a nerovnosť jako příčiny terorizmu.²⁾ Jakkoli má teorie o prevenci terorizmu prostřednictvím snižování chudoby své zastánce i nadále,³⁾ není možné zastírat, že teze o bídě jako příčině terorizmu má jisté trhlíny.

Vážné argumenty poskytlo samo provedení útoků na budovu Světového obchodního centra a Pentagonu. Únosci letadel nepocházeli ze Sierra Leone nebo Burundi, ale ze Saúdské Arábie, Spojených arabských emirátů, Egypta a Libanonu, tedy zemí, které mezi nejchudší země rozhodně nepatří. Kauzální vztah mezi bídou a nízkým vzděláním na jedné straně a politicky motivovaným násilím, respektive terorizmem na straně druhé zpochybnila také studie vypracovaná americkým ekonomem Alanem B. Kruegerem a českou orientalistkou Jitkou Malečkovou.⁴⁾ Na základě analýzy průzkumu veřejného mínění provedeného na okupovaném Západním břehu Jordánu a v pásu Gazy mohli autoři konstatovat, že podpora obyvatelstva pro ozbrojený útok na izraelské cíle roste s dosaženým vzděláním respondentů. Útoky naopak nejméně schvalovali nezaměstnaní. Podobně rozbor biografických údajů o členech libanonské organizace Hizballáh, padlých v ozbrojených akcích,⁵⁾ ukázal, že jeho bojovníci dosahovali nadprůměrných příjmů a nadprůměrného vzdělání. Také židovští osadníci, kteří se dopouštěli teroristických útoků proti Palestincům na okupovaných územích, patřili zpravidla mezi vysoce vzdělané a dobře placené pracovníky. Krueger a Malečková proto dospěli k závěru, že přímá vazba mezi chudobou, vzděláním a účastí na teroristických aktivitách, respektive na

politicky motivovaném násilí neexistuje. Přestože byla studie zaměřena pouze na oblast Blízkého východu, nebyly mezi teroristickými organizacemi operujícími v jiných částech světa zaznamenány zásadně odlišné výsledky. I členové italských Rudých brigád, německé Frakce rudé armády nebo japonské Rudé armády zpravidla patřili mezi nadprůměrně vzdělané příslušníky střední nebo vyšší třídy.

Snaha prezentovat úsilí o vykošeniu bída jako součást boje proti terorizmu tedy nepůsobí příliš přesvědčivě. Imperativ eliminace chudoby je ostatně více než dostatečně podložen principy mezilidské solidarity. Pomoc, kterou bohatší země rozvojovému světu poskytují, však přesto může být nejen prostředkem snižování bída, ale i účinným nástrojem v boji proti mezinárodnímu terorizmu. Důležité ale je, jakým způsobem bude poskytována.

Posilování státních kapacit v rozvojovém světě: součást boje proti mezinárodnímu terorizmu

Jednou z hlavních obtíží boje proti mezinárodnímu terorizmu je skutečnost, že se vlády musí vyrovnávat s působením nestátních aktérů. Přehledný svět moderních států, disponujících monopolem na užívání legitimního násilí nad jednoznačně vymezeným územím a příležitostně se potýkajících navzájem, je konfrontován s činiteli, kteří logice moderního mezinárodního systému neodpovídají. Různá prostředí přitom nabízejí teroristickým organizacím různé příležitosti. Jisté výhody skýtají západní společnosti, zejména kvalitní infrastruktury pro přípravu operací (finanční systémy, komunikační technologie apod.) a vysokou míru ochrany osobních práv a svobod, na druhou stranu ale západoevropské či severoamerické státy mají vysoký potenciál pro účinnou kontrolu obyvatelstva.

Optimálním prostředím pro teroristické organizace tak jsou území, nad nimiž není

¹⁾ http://www.janes.com/security/international_security/news/usscole/jir001020_1_n.shtml zo dňa 5. 11. 2002.

²⁾ 63 mŕtvych pri útoku na americkú ambasádu zo dňa 18. 5. 1983 a ďalších 242 mŕtvych Američanov, resp. 58 mŕtvych Francúzov ako výsledok dvoch simultánnych útokov na americké a francúzske vojenské kasárne v Bejrúte zo dňa 23. 10. 1983.

³⁾ <http://www.ict.org.il/artikles/articledet.cfm?articleid=128> zo dňa 24. 10. 2002.

⁴⁾ Dershowitz, Alan M.: „Why terrorism works – understanding the threat, responding to the challenge“ Yale University Press New Haven and London, 2002. str. 26.

⁵⁾ Vid' interview s ministrom zahraničných vecí Iránu Kamalom Kharazi. Newsweek, 30. 9. 2002, str. 72.

VÁLKA A ANTIVÁLKA

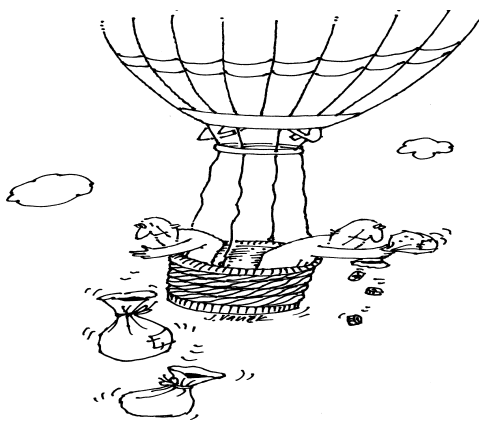
vykonávána žádná efektivní státní moc. Vnější nátlak na postup proti terorismu se nemůže než mít účinkem, pokud chybějí státní struktury, na které by byl nátlak aplikovatelný a které by byly schopny teroristické organizace vymýtit. Podobně není na takových územích možné zajistit monitoring pohybu obyvatelstva nebo zboží. Nevýhodou pak je pouze nižší bezpečnost a relativní nedostatek komunikačních a finančních infrastruktur, což jsou ale problémy řešitelné.⁶⁾ Výcvikové tábory organizace al-Káida v Afghánistánu nebo působení organizace Al-Ittihad al-Islamiya v Somálsku mohou být dokladem toho, jak lákavým prostředím pro teroristické organizace jsou zhroutené státy. Nelze však uvažovat pouze případy zcela zkolabovaných států. Srovnatelné podmínky totiž mohou nabídnout i území, která nejsou efektivně spravována v důsledku slabosti státních institucí (což lze dokladovat příkladem Jemenu).

Slabost státních kapacit je však vážným problémem mnoha rozvojových zemí, zvláště pak v subsaharské Africe. Příčiny je možné nalézt již v koloniálním období, v jehož průběhu byla tato území zapojována do mezinárodního systému. Koloniální mocnosti se snažily své kolonie spravovat co nejlacněji a struktury, které zaváděly, tak zpravidla neodpovídaly standardům moderního byrokratického státu. Po nezávislosti musela často nepřítisť zkušená byrokracie čelit očekáváním, zdaleka přesahujícím její kapacity a disponibilní zdroje.

Loajalita státních zaměstnanců a politiků vůči společenstvím definovaným na základě jazyka, původu nebo lokality byla ve většině případů silnější než loajalita vůči společenství definovanému na základě hranic koloniálních celků, respektive postkoloniálních států. Tento faktor se projevil při obsazování pozic ve státní správě, v mnoha případech se rozhodující pro jmenování stala oddanost vůči držiteli moci, a nikoli osobní kvality, profesionalita nebo kompetentnost, čímž se schopnost byrokracie řešit efektivně problémy nadále snižovala. Zhoršování hospodářské situace mnoha afrických států, ke kterému od 70. let docházelo, tento trend ještě umocnilo vzhledem k tomu, že se zaměstnání ve státní sféře stávalo jednou z nemnoha stabilních příležitostí k obživě. Stát, ve smyslu institucionalizovaného politického systému, přestával být relevantním, a to i v takových oblastech jako ochrana majetku nebo zajišťování osobní bezpečnosti, na významu naopak získával neformální personalizovaný mocenský systém, který mohl, ale nemusel být zaštitěn oficiální fasádou.

V 80. letech k tomuto vývoji přispěli i poskytovatelé rozvojové pomoci, a to přesto, že byli mnohdy vedeni nejlepšími úmysly. Programy strukturálního přizpůsobení, jimiž byly rozvojová pomoc a půjčky podmiňovány, reagovaly na neudržitelnou míru působení státu v ekonomice. Snižování výdajů na zdravotnictví a školství ale omezilo dostupnost těchto služeb pro nejširší vrstvy obyvatelstva a od státu je dále odcizilo. Podobně přesměrování toků pomoci na místní

„občanskou společnost“ kvůli „zkorumpovanosti“ oficiálních struktur podvracelo autoritu státu a oslabovalo jeho kapacity tím, že nově vznikající nevládní organizace byly schopny přelácat kvalifikovaný personál. Samotný koncept občanské společnosti (s významem společnosti vymežující se vůči státu) ale dává smysl pouze tam, kde je stát od společnosti jednoznačně strukturálně oddělen, což vzhledem k výše zmíněné nedostatečné institucionalizaci není případ postkoloniální Afriky. Nevládní organizace tak nevznikaly spontánně, ale na základě zjištění, že donoři byli nakloněni poskytovat zdroje jejich prostřednictvím. V této nově vznikající „občanské společnosti“ se místní elity uplatňovaly stejně jako předtím

ve strukturách státních a prostředky plynoucí přes nevládní organizace byly často využívány pro klientelistické účely podobně, jako když dříve procházely oficiálními kanály.⁷⁾

Dárcovskými strukturami motivované obcházení státu spolu s nevyřešenými ekonomickými problémy dále snižovaly již bez toho velmi omezenou schopnost státu kontrolovat vývoj událostí na svém území. V 90. letech jsme tak mohli být svědky nárůstu mezinárodního organizovaného zločinu, praní špinavých peněz a nelegálního obchodu. Zjevným se stává též otevírání prostoru pro působení teroristických organizací, jak ukázaly útoky v Nairobi, Dáresálamu a Mombase. Nedostatky ve vynucování zákona, respektive priorit mezinárodního společenství, stejně jako nedostatky při sběru a vyhodnocování informací o potenciálních hrozbách, jsme již zmínili, poukázat však lze také na příležitosti, které se nabízejí v souvislosti s ilegálními finančními a obchodními transakcemi. Slabé státy Jihu tak mohou sloužit nejen jako útočiště, ale i jako pračky peněz pro teroristické operace. Stav, kdy nejsou zajišťovány elementární sociální a zdravotní služby, vybízí k uplatnění charitativní organizace, a to včetně těch, které mají vazby na extremistické proudy. Poskytování bezplatného školství nevládními subjekty tak může být spojováno s radikální indoktrinací, jak bylo zaznamenáno v Severozápadní pohraniční provincii v Pákistánu.

Nezastupitelná role státu v rozvojovém procesu však byla od poloviny 90. let stále

více uznávána ze strany dárců rozvojové pomoci. Působení prostřednictvím státu a v partnerství s příslušnými státními orgány totiž přispívá k vyšší koherenci a vyváženosti rozvoje, má ale také nepominutelnou bezpečnostní dimenzi. Úzká a otevřená spolupráce s vládou přijímající země v oblastech, jako jsou školství, zdravotnictví nebo rozvoj venkova, které s bezpečností zdánlivě nesouvisejí, totiž nejenže přispívá k reformě státních institucí a k upevňování jejich autority, ale uvolňuje také partnerské vláde zdroje využitelné na vynucování zákona a pořádku.

Rozvojová pomoc je samozřejmě primárně vedena úsilím o zlepšení životních podmínek nejpotřebnějších, má být především příspěvkem ke snižování chudoby a dětské úmrtnosti, stejně tak by měla sloužit i ke zlepšení v přístupu ke školnímu vzdělání a pitné vodě a plnit další cíle, které mezinárodní společenství definovalo například na Miléniovém summitu OSN. Na druhou stranu však nelze popírat skutečnost, že poskytování rozvojové pomoci má jako vedlejší účinek ekonomický přínos i pro zemi, která pomoc poskytuje (tento účinek bývá zpravidla důsledkem dlouhodobého budování vztahů, spolupráce a budování dobrého jména, přičemž vážná pomoci na odběr konkrétních výrobků nemusí být optimální strategií). Pokud je vhodným způsobem poskytována rozvojová pomoc také účinným příspěvkem k mezinárodnímu boji proti terorismu, pak se také jedná o její vedlejší efekt, a nikoli hlavní cíl.

Jakkoli může Česká republika přispět k mezinárodnímu boji proti terorismu svými kvalitními specializovanými jednotkami, mohla by svůj příspěvek rozšířit i o vhodné připravené programy rozvojové pomoci (zvláště když je stávající výše české rozvojové pomoci ostudně nízká). Prioritním úkolem by ale v takovém případě muselo být urychlení a prohloubení reformy systému poskytování české rozvojové pomoci podle principů obsažených ve vládní koncepci zahraniční rozvojové pomoci z ledna 2002.

jelinek@iir.cz

¹⁾ Reid, Edna O. F., Terrorism research and the diffusion of ideas, in: Knowledge & Policy, Spring 93, Vol. 6, Issue 1, s. 17–38.

²⁾ Interview pro deník La Stampa, 7. 12. 2001, <http://www.worldbank.org>

³⁾ Například kanadský premiér Chrétien v interview pro CBS 16. 9. 2002, http://www.cbc.ca/news/features/chretien_interview.html

⁴⁾ Krueger, Alan B. – Maleckova, Jitka, Education, Poverty, Political Violence and Terrorism: Is there a Causal Connection?, National Bureau of Economic Research, Cambridge MA, 2002, <http://www.nber.org/papers/w9074>

⁵⁾ Útoky Hizballáhu proti vojenským cílům v okupovaném jižním Libanonu nelze podle běžných definic označovat jako útoky teroristické.

⁶⁾ Viz působení společnosti al-Barakaat v Somálsku.

⁷⁾ Chabal, Patrick – Daloz, Jean-Pascal, Africa Works, Oxford 1999, s. 22–24.

Bushova doktrína, jak krátce po umístění dokumentu Národní bezpečnostní strategie USA (The National Security Strategy of the United States of America, September 2002) na webové stránky Bílého domu nazval autor komentáře v The Observer, je dokumentem zasluhujícím rozhodně větší pozornosti, než se jí dosud dostalo.¹⁾

Už samotný fakt, že dokument podepsaný 17. září byl jen o několik dnů později (22. 9.), tedy okamžitě, distribuován prostřednictvím internetu do celého světa, může mít hned dvě různá vysvětlení.²⁾ Buď má být považován za politický manifest, kterým se dává na vědomí všem, státům i jejich občanům, co bude podle názoru amerického prezidenta hlavním myšlenkovým proudem globalizované politiky, nebo se jím upozorňuje na novou situaci, která ve světě postupně vznikala po celé desetiletí devadesátých let 20. století a kterou 11. září 2001 dalo jen nové a zřetelnější kontury.

V obou případech je případné použití slova doktrína, protože jde o text nejen popisující současná a případná nová ohrožení národní bezpečnosti, ale zároveň také nabádající a vyzývající k zaujímání nových postojů a k novému způsobu chování v politice. Slovo výzva nebo výzvy se v textu opakuje a hned v úvodu, v němž se zdůrazňují slova prezidenta Spojených států, se různé apely objevují hned několikrát. *Rozhodné vítězství sil svobody, svoboda, demokracie a svobodné podnikání, základní lidská práva a zaručení ekonomické svobody* jsou základní pojmy, které mají svůj apelový i expresivní význam. Jako faktum se zde konstatuje, a to dokonce v první větě, že Spojené státy dnes disponují silou, která nemá obdoby (*United States possesses unprecedented – and unequalled – strength and influence in the world...*), a tomu odpovídá i velikost ideálů. Tato síla musí být vyvážená, jak se učí v každé školní učebnici, a musí sloužit hlavnímu ideálu, kterým je svoboda nebo, jak je v druhé kapitole dále rozvedeno, *neegoistické chápání lidské důstojnosti, vláda zákona, limity absolutní moci státu, svoboda slova a vyznání, rovná spravedlnost nebo rovnost před zákonem, úcta k ženám, náboženská a etnická tolerance a respekt k soukromému majetku*. Odpovědnost, která je proto na Spojené státy vložena, je stejně ojedinelá jako schopnost disponovat rozsáhlou mocí vojenskou, politickou i ekonomickou. To však nevylučuje spolupráci s organizacemi, jako jsou OSN, Organizace amerických států, Světová obchodní organizace, NATO a další.³⁾

Vlastní text je rozdělen do devíti kapitol, jejichž názvy a pořadí stanoví důležitá témata doktríny.⁴⁾ Je však také možné říci, že evropský čtenář nebo politik z nich může vyčíst čtyři hlavní priority, kterými jsou:

Národní bezpečnostní strategie USA

ZDENĚK ZBOŘIL

1. rozšiřování sféry svobody, demokracie a prosperity v tradiční americké interpretaci těchto pojmů (kap. I.),

2. ochrana před světovým terorismem, předcházení jeho aktivitám, předcházení regionálním konfliktům za pomoci spojenců, a konečně také, společně se stávajícími spojenci, obrana proti nepřátelům, kteří jsou rozhodnutí použít zbraně hromadného ničení (kap. II., III. IV. a částečně i kap. VIII.),

3. rozvoj demokracie, svobody a prosperity za předpokladu zachování míru (kap. VII. a VIII.),

4. zajištění vnitřní bezpečnosti Spojených států za předpokladu transformace bezpečnostních struktur a institucí (kap. IX.).

Na druhé straně lze v textu najít také tradiční konstanty americké zahraniční politiky, jak je známe jak z minulosti, tak z předvolební kampaně George Bushe jr.⁵⁾ Jsou to trvale přítomné principy nebo konstanty, někdy více, někdy méně zdůrazňované, které odlišují americkou politiku a americkou zahraniční politiku od ostatního světa a také od některých evropských států. Prvním z těchto principů, který napadne každého studenta americké zahraniční politiky, je *izolacionismus* a jeho nejrůznější proměny, které nejsou zlovolné, jak se v Evropě domnívali na počátku dvacátých let 20. století, ale vycházejí ze značné a tradiční ekonomické soběstačnosti, z podmínek geografických a ze zvláštní sebestřednosti dané celým historickým vývojem, která má svůj výraz v často opakované výzvě o posouvání nebo objevování nové hranice a která je realizací dobytých energií nejmeně od doby vyhlášení nezávislosti.

Druhou podobnou konstantou je americký – někdy benevolentní, někdy malvolentní *hegemonismus*, který je po druhé světové válce dán nejen vzrůstající vojenskou ekonomickou převahou nad ostatními, ale definován i kulturně, pronikáním americké masové kultury do civilizačně a kulturně odlišných částí světa. Bez ohledu na toto kulturní stýkání a potýkání je role hegemonu pro USA podstatná, ačkoli huntingtonovská obava z růstu regionálních mocenských center (politických, ekonomických, vojenských) je stále ještě reálná. S tím také souvisí americká orientace na prosazování a uplatňování *národních zájmů* v různých částech světa a vytváření jakýchsi sfér vlivu, podobně jako tomu bylo v minulosti a za významné účasti Spojených států zejména po roce 1945.

Konečně posledním a s ohledem na Bushovu předvolební kampaň také vlastně už tradičním principem je *unilateralismus* a *bilateralismus*, které, také s ohledem na americké národní zájmy a po zkušenostech s evropským angažmá na Balkáně, jsou v posledních letech prosazovány intenzivněji a na úkor mnoha mezinárodních organizací, jejich agentur nebo vojensko-politických paktů. Nejedná se však jen o možnost jednostranně vyhlášených akcí bez konzultací s partnery nebo spojenci, když jsou ohroženy zájmy Spojených států, ale jde i o uplatňování a dodržování dvoustranných dohod, sjednávaných sice téměř jen ústně, *od slova*, ale tradičně dodržovaných a respektovaných.

Za konstanty, byť nově interpretované, lze také chápat prolínání vnitřní a zahraniční politiky, které je tradičním a charakteristickým rysem nejméně od dob George Washingtona. Zejména pak ve 20. století jde o jakési nové hledání staré americké identity, které známe z projevů mnoha prezidentů a politiků nejméně od dob bratří Kennedových. V nové bezpečnostní strategii jsou tomuto fenoménu věnovány celé dvě kapitoly (VI. a VII.), v nichž se klade nejen důraz na svobodu a demokracii, ale také na svobodu trhu jako jednu ze základních hodnot. Tyto hodnoty jsou zdůrazňovány v jisté kontradikci ke zde nejmenovaným asijským hodnotám, které jsou v asijském světě nátlakovým instrumentem stejně jako v Evropě lidská práva, a Spojené státy by měly usilovat o jejich šíření nebo lépe řečeno export do jiných částí světa. Někteří komentátoři se snaží vyčíst z těchto dvou kapitol i jistou obavu z oslabení amerického kapitálového systému nebo krize amerického akcionářského systému a domnívají se, že *toto znejištění má být eliminováno exportem (amerického) modelu do zájmových sfér vlivu*.⁶⁾

Kromě této zahraničněpolitické tradice obsahuje Národní bezpečnostní strategie USA celou řadu nových slovních spojení, klíčových slov a pojmů, kterým postupně jistě bude věnována pozornost analytiků a komentátorů mezinárodní politiky. Jedním z nich je *odrazování od vojenského soupeření*, které je jedním z nejčastěji zmiňovaných a komentovaných bodů celého dokumentu. V souladu s touto novou strategií mají (musí) Spojené státy identifikovat a zničit válečné nebezpečí nebo teroristickou hrozbu ještě předtím, než se přiblíží k jejich hranicím.

VÁLKA A ANTIVÁLKA

O otázce obranného perimetru USA se diskutovalo hned od dob Pearl Harboru a byla aktuální už v letech korejské války a války ve Vietnamu. Řada významných amerických politiků a vojenských odborníků o tomto problému nejen neustále diskutovala, ale také jej prakticky uskutečňovala. Avšak rámcem této diskuse nebo vojensko-politických vystoupení bylo zpočátku zadržování (*containment*) a později odstrašování (*deterence*), a tyto dvě hlavní zásady americké zahraniční politiky byly podporovány masivními vojenskými akcemi. Tentokrát však jde o víc, o předcházení hrozbám, o *preemptive strikes*, které mají být považovány nepřátelskou a hrožící stranou za jediný a poslední důvod sám o sobě. Vychází se z přesvědčení, že dosavadní deterence byla neúčinná zejména vůči mezinárodnímu terorismu a tzv. darebným státům. *Ultimo ratio* tedy není pojmem právním nebo mezinárodněprávním, ale je rozhodnutím politickým, a to i přes možnou spornou interpretaci stavu věcí. Preventivní akce může dokonce předcházet hrozbám a musí vést k ochromení nepřítele, který je definován již nikoli na základě mezinárodního nebo mezinárodněprávního konsensu, ale jednostranně, jen s ohledem na možnou rychlost přenosu informací.

Vůle k vojenskému unilateralismu je podporována i zkušeností a přesvědčením, že Spojené státy musí zakročit proti ohrožení, i když se budou zdát jejich postupy nepřijatelné pro jejich partnery. Tuto vůli pak mohou podporovat i nová partnerství, např. s ČR a Ruskou federací, nebo nově definovaná přátelství vůči Evropě (v textu se používá pojmenování EU jen dvakrát a slovo Evropa lze nalézt na dvou nebo třech místech), nikoli vůči konkrétním evropským státům, které zde nejsou vůbec zmiňovány, ačkoli některé mají s USA své *zvláštní vztahy*. Nová bezpečnostní strategie sice přímo nekonstatuje, že NATO již neplní svou tradiční úlohu, a že zejména po rozšíření může být Aliance ochromena vnitřními závislostmi (efektem *interdependence*) a také a především, že Evropa není ochotna zvyšovat své výdaje na modernizaci zbraní a podílet se aktivně na rozvoji nových technologií, ale právě důraz na unilateralismus je reakcí na tento skutečný stav. Proto lokální krize nemohou být řešeny oddělenými finančními a organizačními opatřeními, která by tvořila jen nějaké pozadí vojenské síle a vojenským schopnostem, ale komplexem zdrojů *systému ovlivňování* administrovaným centrálně.

Podstatnou částí nové bezpečnostní strategie je také expanze lidské svobody a demokracie, kterými se rozumí boj za *lidskou důstojnost*. Až na dvě výjimky není v textu dokumentu použit pojem lidská práva, který je nahrazován na určitých místech pojmy jako lidskost nebo lidská důstojnost. Často také v souvislosti s potřebou realizace ve svobodném tržním prostředí. Tato svoboda má být garantována také vojenskou silou Spojených států, které si uvědomují, že chaotická globalizace vytváří a i v budoucnosti může vytvářet nová rizika. Zdá se však, že i v těch

to souvislostech se podceňuje multilateralita ve prospěch bilaterálních dohod, nebo dokonce i jednostranného postupu USA. Role OSN a jejích agentur je pak jen rolí zprostředkovatele, a nikoli agenta rozhodovacího procesu. Zdrojem a motorem vytváření nového amerického bezpečnostního systému je ochrana jedné z nejvyšších lidských svobod – svobody podnikání. *Ambice ducha podnikání* tvoří zvláštní část celého textu, a má být proto také propagována a prosazována i mimo území Spojených států.

Zvláštní a dosud u nás nepřilíš komentovanou součástí nové bezpečnostní doktríny je problém vnitřní bezpečnosti, který je sice pověstnou červenou nití celého dokumentu, ale je samostatně, s ohledem na vznik nových institucí, zpracován v kapitole IX. Boj proti terorismu zde slouží jako argument k vytvoření monumentálního *Výboru pro vnitřní bezpečnost* (Department of Homeland Security), který však není zrcadlovým obrazem orgánů zvláštních služeb totalitních systémů, ale má být demokratickou, tj. veřejností kontrolovatelnou strukturou, která má zkoumat a analyzovat soubory informací, které nejen přímo souvisejí s bojem proti terorismu, s výrobou zbraní hromadného ničení, ať již se jedná o arzenály nukleárních zbraní, zbraní biologických nebo jejich možných budoucích variant. Tato nová instituce, která byla mezitím již formálně ustanovena a jejíž vytvoření je v textu dokumentu označováno za největší vládní reorganizaci od ustavení *National Security Council* a *Department of Defense* i Harrym Trumanem, je nejen jakousi novou organizační a byrokratickou strukturou, ale významným administrativním výstupem celé Národní bezpečnostní doktríny. Jako instituce viditelně zejména byrokratická je napadána místními i neamerickými kritiky, kteří ji v nadsázce sice označují za dítě mecarthismu nebo metamorfózu KGB, ale ve skutečnosti se bojí odcizeného administrativního komplexu, který nejen bude spotřebovávat velké finanční prostředky, ale stane se právě nekontrolovatelným úřadem, a to nikoli pro zlou vůli svých tvůrců, ale díky byrokratickému

odcizení. V této souvislosti pak stojí za připomínku citace z vizí manželů Tofflerových o válce a antiválce, kteří předpověděli *třetí vlnu* informační a komunikační revoluce, již se lidstvo nemůže a nedokáže ubránit, a nová reorganizace vlády znamená konečně institucionalizování této myšlenky.

To, co nás však zajímá nejvíce, je nová terminologie a nová rétorika americké zahraniční politiky, jejíž kořeny můžeme hledat v textech amerických politologů devadesátých let 20. století, které někdy vyvolávaly úsměvy, zlobné kritiky, nebo naopak pokusy ztotožnit se s jejich ideologií. Nakonec se ukázalo, že nešlo o soubor nových myšlenek, ale o nové textové formáty, které postupně přestávají být naracemi nebo příběhy, a to nikoli proto, že si to někdo přeje nebo nepřeje, ale prostě proto, že jinak organizovaný svět si je, s ohledem na skutečnost, že jedna metafora může vyvolat konflikt nebo válku, prostě nemůže dovolit.

Ze slovníku klíčových slov nové bezpečnostní strategie chceme upozornit zejména na jasnou a srozumitelnou definici terorismu, který je definován jako *úmyslné politicky motivované násilí, které je páčáno na nevinných lidech*.⁷⁾ Toto současné nebezpečí má být odstraněno *izolováním* teroristů, *rozrušením* jejich financování, *ničením* teroristických organizací, a to za spolupráce a součinnosti protiteroristických sil na celém světě včetně muslimských států. Za zdroje nebezpečí je třeba považovat *lokální konflikty*, mezi nimiž pozornost palestinsko-izraelskému má v textu doktríny přednostní postavení. *Důraz* je také kladen na vztahy mezi Indií a Pákistánem a o Indonésii se říká, že se již *rozhodla pro demokracii a úctu k zákonu a právům*.⁸⁾ Ze zemí západní polokoule jsou citovány jako země schopné vytvářet *flexibilní koalici* Mexiko, Brazílie, Kanada, Chile a Kolumbie a omezená pozornost je věnována Organizaci amerických států. Afrika je již zmiňována jen jako celek a Evropa se zdá být v souvislosti s lokálními konflikty bezproblémová nebo nehodná větší pozornosti.⁹⁾

Důležitá je definice *rogue states* (darebných států), která se v slovníku amerických diplomatů objevila již před zveřejněním Národní bezpečnostní strategie, a dokonce i před 11. zářím 2001. Je doplněna různými slovy zesilujícími rozlišovací kritéria, jako např. *surovost* vůči vlastnímu lidu, *mrhání národními zdroji* v individuálním zájmu vládců, *neúcta* k mezinárodnímu právu a *necitelné porušování* mezinárodních dohod, *získávání* zbraní hromadného ničení a pokročilých vojenských technologií, *sponzorování* terorismu a *odmítnutí* základních lidských hodnot a *nenávisť ke Spojeným státům* a všemu, co je s nimi v dnešním světě spojováno.¹⁰⁾ Konkrétně uvedeny jsou však jen Irák a KLR (označena jako Severní Korea), které mají být zřejmě nadčasovým nebezpečím, proti kterému je třeba vést ochromující úder přednostně. Zejména tato část celého 32 ss. dlouhého dokumentu je silně emotivní a lze předpokládat, že je spíše určena občanům Spojených států než čtenářům v darebných zemích.

Označení *Bushova doktrína* nepostrádá tedy jistou ironii nebo humor, se kterými jeho autoři a uživatelé odkazují na Jamese Monroea nebo Harry Trumana. Od jejich nenápadného autorství uplynula dlouhá desetiletí, ale společným rysem jejich prohlášení bylo, že se účinnost jejich programů pro Ameriku a svět projevila až po relativně dost dlouhé době. Zda podobný osud čeká i tento nejnovější dokument americké vnitřní i zahraniční politiky, nelze tak snadno předpovědět. Rychlost přenosu informací a nahodilost politických dějů se dnes vyskytují v odlišném prostředí a za rozdílných historických okolností, aby bylo možné použít tak jednoduché paralely. Ale alespoň jako návod k orientaci v současném světě, jeho hodnotách a těžkostech, je to dokument přijatelný, použitelný a inspirovatelný.

zboril@iir.cz

¹⁾ The Observer, 23. 9. 2001.

²⁾ www.whitehouse.gov/nsc/nss.html

³⁾ cit. d., ss. 1–2.

⁴⁾ V originále to jsou: I. Overview of America's International Strategy, II. Champion Aspirations for Human Dignity, III. Strengthen Alliances to Defeat Global Terrorism and Work to Prevent Attacks against Us and Our Friends, IV. Work with Other to Defuse Regional Conflicts, V. Prevent our Enemies from Threatening Us, Our Allies, and Our Friends with Weapons of Mass Destruction, VI. Ignite a New Era of Global Economic Growth through Free Markets and Free Trade, VII. Expand the Circle of Development by Opening Societies and Building the Infrastructure of Democracy, VIII. Develop Agendas for Cooperative Action with the Other Main Centres of Global Power, IX. Transform America's National Security Institutions to Meet the Challenges and Opportunities of the Twenty-First Century.

⁵⁾ Ross, Stewart R.: Multilateralism à la carte, in Mezinárodní politika 9/2001, ss. 9–10.

⁶⁾ Nepublikovaná studie Vladimíra Müllera z října 2002.

⁷⁾ www.whitehouse..., cit. d. s. 5.

⁸⁾ cit. d., s. 10.

⁹⁾ cit. d. ss. 9–11.

¹⁰⁾ cit. d., s. 14.

Rizika americké silové strategie vůči Iráku

JAROSLAV BUREŠ

Irácký režim v čele se Saddámem Husajnem přežil nejhorší období let od války v Zálivu až do přijetí rezoluce RB OSN č. 996, která umožnila výměnu ropy za potraviny. V současné době zaznamenal Irák řadu úspěchů na cestě k oslabení mezinárodní izolace. V prvé řadě se mu podařilo rozdělit Radu bezpečnosti OSN a zabránit Spojeným státům, aby prosadily sankce či legalizovaly použití silových prostředků ke svržení Husajna.

Je známo, že společnosti tří stálých členů RB OSN obdržely v druhé polovině 90. let rozsáhlé koncese na těžbu ropy či plynu. Ve hře je i perspektiva zbrojních zakázek a podíl na obnově Iráku po úplném zrušení sankcí. V případě Ruska je mocným stimulem i láková vidina perspektivního splácení osmimiliardového dluhu Iráku z dob existence SSSR. Neshody jsou patrné i mezi Evropskou unií a USA i v rámci NATO, kterých umí irácká diplomacie využít. Saddámu Husajnovi se podařilo získat arabský, islámský svět pro zrušení sankcí a odmítnutí vojenského řešení výměnou za všestrannou spolupráci ve všech oblastech. Irák v současné době podepisuje jeden kontrakt za druhým. Uzavřel rovněž již řadu dohod o volném obchodu s arabskými zeměmi v rámci ambiciózního projektu Velké arabské zóny volného obchodu. Žastavení mírového procesu a izraelské vpády na okupovaná, palestinská samosprávná území umožnila Iráku hrát roli zásadového ochránce práv Palestinců, a tím získat prestiž v panarabském kontextu.¹⁾

Arabské veřejné mínění stojí v irácko-americkém sporu tentokrát zcela na straně Iráku a výjimkou není ani Kuvajit, který se stal obětí irácké agrese. Režim Saddáma Husajna tvrdě potlačuje aktivní opozici, ale dokáže být milosrdný, jak o tom svědčí vyhlášení všeobecné amnestie pro politické vězně v roce 2002, aby tím otupil tlaky opozice a napomohl jejímu rozdělení. Zvýšené příjmy z ropy mu dovolují uplácet obyvatelstvo podobným způsobem, jako to prováděl během irácko-iránské války, i když celková ekonomická situace je špatná a bezvýhodná.

Misi UNSCOM se nepodařilo zničit všechny zbraně hromadného ničení v důsledku občasných obstrukcí iráckého režimu, ale především chybných postojů USA, které misi využívaly ke strategické špiónáži za účelem odstranění nepohodlného režimu. Jednostranné britsko-americké bombardování vojenských cílů v roce 1998 v rámci operace Desert Fox poskytlo Iráku

zámlinku zpochybnit proces odzbrojení pod dohledem OSN a vykázat inspektory UNSCOM. V současné době nikdo přesně neví, kolik a jaké zbraně si Irák ponechal a jaké může v současné době vyvíjet, i když velká část jich byla zničena pod dohledem UNSCOM do roku 1998.²⁾ Malé množství přesných informací o kvalitě i kvantitě iráckého zbrojního potenciálu nutí americké experty, aby vytvářeli hypotetické konstrukce, které následně používají politici ke zdůvodnění závažných politických a vojensko-strategických cílů. Značnou překážkou v tomto ohledu je skutečnost, že zbrojní inspektoři při evidenci zničených zbraní, zvláště raketových nosičů, byli nuceni vycházet z iráckých údajů, které nemusely být zcela objektivní.

Nabízejí se dva hlavní přístupy k řešení vzniklé situace. Stálí členové RB OSN (Rusko, Francie, Čína), většina států EU, Liga arabských států zastávají názor, že hlavním úkolem současnosti je vytvořit ty nejlepší podmínky inspektorům OSN, aby mohla být dokončena likvidace zbraní hromadného ničení (ZHN). Rezoluce RB OSN č. 1441 z 8. 11. 2002 je modifikací původních francouzských přístupů, které vycházely z nutnosti dokončit proces likvidace zbraní hromadného ničení ve stanovených termínech. V případě neuposlechnutí či nesplnění úkolů ze strany Iráku by se měl případ vrátit k jednání do Rady bezpečnosti, která přijme další opatření. Výklad rezoluce není v tomto ohledu zcela jednoznačný. Existují domněnky o možné jednostranné invazi USA v případě odmítnutí Iráku plnit body přijaté rezoluce a neochoty členů RB OSN schválit zásah.

Úspěšná válka proti Iráku by znamenala výrazné posílení pozic republikánské administrativy před prezidentskými volbami. Průběh předvolební kampaně G. W. Bushe se vyznačoval kritikou domnělé měkkosti a línosti Clintonova týmu vůči Iráku. G. W. Bush a viceprezident D. Cheney pracovali předtím v exekutivě ropných společností, které by se rády podílely na

dělení iráckého ropného koláče po svržení diktátora, jenž udělil koncese na těžbu ropy a plynu Rusům, Francouzům a Číňanům.⁵⁾ Nadprodukce ropy pod americkým dohledem by mohla otfást pozicí cenového kartelu OPEC. Klesající ceny ropy by působily blahodárně na rychlejší ukončení ekonomické recese a pojistily ekonomickou hegemonii USA v globalizujícím se světě. Spokojen by byl i Izrael a vlivné proizraelské lobbistické organizace v USA (AIPEC), které by uvítaly ozbrojení a začlenění další arabské radikální země do proamerického mocenského orbitu. Úspěšný zásah proti Iráku by částečně uklidnil americkou veřejnost, kterou příliš neuspokojila dosavadní kampaň proti globální teroristické síti al-Káida. Existují i hypotetická rizika amerického vojenského zásahu v regionálním a mezinárodním kontextu.

Mezinárodní, regionální a vnitropolitická situace (v USA či Iráku) by v případě zásahu armády Spojených států proti Iráku znamenala změny, jejichž intenzita a charakter budou ovlivněny četnými faktory. Mezinárodní reakce budou pochopitelně především záviset na tom, do jaké míry se podaří Bushově administrativě legalizovat akci z hlediska mezinárodního práva, tj. zajistit podporu především Rady bezpečnosti OSN, ale rovněž spojenců z NATO a klíčových arabských zemí. Většina členů Rady bezpečnosti OSN (kromě USA a Velké Británie) zastává postoj, že Iráku musí být dána šance, aby se mohl podílet dobrovolně a bez provokací na likvidaci zbytku zbraní hromadného ničení pod dohledem inspektorů OSN. Rusko s velkou pravděpodobností odmítne vojenský zásah i v případě, že Irák bude činit zásadní obstrukce, ale Čína a zvláště Francie by za této situace pravděpodobně omezenému zásahu nebránily. Útok proti Iráku by měl negativní vliv na americko-ruské vztahy v některých oblastech. Zesílila by zřejmě strategická spolupráce Ruska a Íránu, která by byla zaměřena na Střední Asii, kavkazsko-kaspickou oblast i arabský islámský svět za účelem ochrany ekonomických (energetických), politických a v případě Íránu i bezpečnostních zájmů. Oslabila by se protiteroristická aliance zemí, která vznikla po 11. září 2001, a její provázanost s blízkovýchodním regionem.

Zásah bez mandátu OSN by nevyhovoval Evropské unii jako celku vzhledem k mocensko-politickým rizikům. Evropská unie by si přála, aby byly vyčerpány všechny možnosti, jak zajistit úplné ozbrojení Iráku.⁴⁾ Souběh velmi špatné situace na palestinských okupovaných územích a zásah proti Iráku by patrně narušil či zpomalil barcelonský proces euro-středomořského partnerství, na jehož pokračování má EU eminentní zájem. Nejvíce by byly znepokojeny zřejmě jižní členské země EU: Španělsko, Francie a Itálie, protože by ve zvýšené míře pociťovaly bezpečnostní rizika vyplývající z vnitropolitické nestability v arabském světě, migrace a teroristických hrozeb. Vzhledem k očekávané velmi negativní

reakci arabského světa bude i EU zřejmě velmi kritická k podobné akci, která ohrožuje její životní zájmy v oblasti.

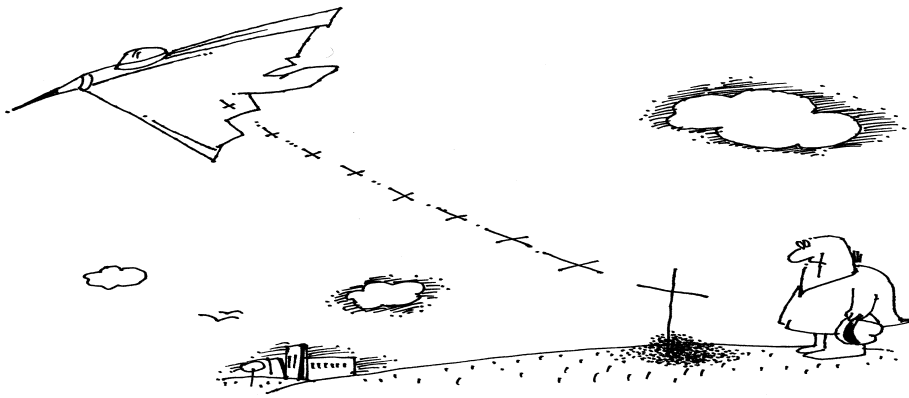
Zcela odmítavé stanovisko k intervenci zaujmají i některé další členské země EU, především Německo, které odmítá účast v jakékoli vojenské akci proti Iráku. Německo se – s výjimkou náhodné Fischerovy angažovanosti v blízkovýchodním mírovém procesu – nikdy o Blízký východ nezajímalo a většinou zaujímalo proizraelské, proamerické postoje. Neobvykle tvrdý postoj německé sociální demokracie vůči aktivitám Bushovy administrativy v Iráku zřejmě odráží nejen krátkodobě stav pacifisticky naladěného veřejného mínění v období německých voleb, ale současně i dlouhodobější zájem vycházející z Francii a Rusku, které mají v Iráku především ekonomické zájmy. Německo na oplátku očekává větší vstřícnost těchto zemí vůči jeho „ostpolitik“, zvláště ve střední Evropě. Přislíbím je i lukrativní spolupráce s Ruskem, která by mohla přerůst z ekonomické oblasti i do politiky a bezpečnosti.

Dlouhodobější konflikt v Iráku aktivizuje evropské mírové hnutí a arabskou, islámskou komunitu v Evropské unii i dalších oblastech světa. Hrozba teroristických útoků islamistů a možná i radikálních nacionalistů proti zájmům USA bude pravděpodobně vážná. Reakce NATO budou v porovnání s Unii podstatně umírněnější, jak naznačil nedávný projev George Robertsona, v němž vyzval Evropany, aby nekladli zbytečné překážky potřebné euro-atlantické strategické spolupráci a zmírnili svou kritiku Spojených států.

Blízkovýchodní, arabské, islámské země budou reagovat úplně jinak, než tomu bylo v případě amerického zásahu v Afghánistánu. Irák je člensku zemí Ligy arabských států (LAS) a v případě unilaterálního amerického útoku se bude na tento případ vztahovat smlouva LAS o společné obraně, kterou lze naplnit pouze konsensem všech členských zemí, což se pochopitelně nestane. Arabské země však budou nuceny svolat mimořádný summit Ligy arabských států, který jednohlasně odsoudí akci USA, a s velkou pravděpodobností se LAS obrátí na OSN, aby rychle ukončila konflikt a pokračovala v odzbrojovací misi. Závažnější bude zřejmě spontánní reakce arabské „ulice“, které budou v sobě spojuvat dlouhodobější nesouhlas s americkou blízkovýchodní politikou, především ve vztahu k palestinské otázce. Bushova administrativa je v arabsko-islámské oblasti vnímána jako zcela nepokrytá proizraelská, protože různými způsoby schvaluje či nepřímou podporuje Šaronovo tažení proti palestinské samosprávě a uznává tak dvojí standardy k dodržování mezinárodního práva. Nedávno projevený zájem přesídlit americké velvyslanectví z Tel Avivu do Jeruzaléma je vnímán jako neoficiální uznání okupace východního Jeruzaléma izraelskou armádou. Pravděpodobně pouliční protesty v arabském světě se stanou výrazem celkové nespokojenosti obyvatelstva se současnou

ekonomicko-sociální situací a rovněž i symbolem nespokojenosti s autoritativním, represivním politickým systémem v jeho zemích. Zřejmě ožije aktivita islamistů, zvláště v zemích, v nichž bylo jejich hnutí násilím potlačeno v 90. letech. Ozve se ostrá kritika spolupráce arabských národních států s USA, zvláště v oblasti boje proti terorismu. Z obavy, aby nedošlo ke sjednocení radikálních sil sociálního a politického protestu, se zbrzdí a v některých případech se i preventivně zastaví proces liberalizace v arabském světě. Intenzita občanského odporu bude přímo úměrná délce konfliktu a počtu civilních obětí. Arabské režimy budou muset navenek vystupovat ostře protiamericky, aby nezavdaly záminku k eskalaci pouličního protestu a neorientovaly ho proti sobě. Všechny arabské země, včetně prozápadního Kuvajtu a Saúdské Arábie, se budou bát otevřeně spolupracovat se Spojenými státy, aby neoslabilly legitimitu svých režimů. Saúdská Arábie se navíc v současné době cítí poškozena způsobem vedení protiteroristické kampaně a protisaúdovskou propagandou v amerických sdělovacích prostředcích. Muslimští emigranti v Evropě a ve Spojených státech jsou deprimováni prudkým nárůstem neoficiální xenofobie a rasismu „zezdola“ vůči občanům muslimského vyznání po 11. září, což může zvýšit jejich nepřímě reakce na útok proti muslimské arabské zemi a vyvolat riziko odvetných teroristických akcí.

Odpor proti invazi bude patrný i v Íránu, který by si přál sice svržení Saddáma Husajna, ale větší strach má z trvalé vojenské přítomnosti USA v Iráku a „ovládnutí“ či kontroly iráckých ropných zdrojů. V případě kolapsu režimu bude mít Írán zájem o šitiskou komunitu v Iráku a také o zamezení kurdského separatismu. Není vyloučeno, že v případě vypuknutí občanské války a posilování odstředivých tendencí obsadí pohraniční irácké oblasti, aby ochránil šitiskou komunitu. Jediná země, která bude otevřeně spolupracovat se Spojenými státy, bude Izrael, na jehož území je na základě strategických dohod s USA z 80. let uskladněna americká bojová technika. Recep Tayyip Erdogan, šéf turecké islamistické Strany spravedlnosti a rozvoje, prohlásil ihned po drtivém vítězství své strany v parlamentních volbách v Turecku (3. 11. 2002), že je proti koncepci války a za určující považuje rozhodnutí OSN.⁵⁾ Turecko se bojí zvláště separatistických a nacionalistických kurdských aktivit a jejich vlivu na turecké Kurdy. Bude ochraňovat i etnicky blízké irácké Turkmény, utlačované ze strany Arabů i Kurdů. V případě vyhlášení jednostranné široké autonomie či kurdského státu hrozí nebezpečí reálné turecké intervence. Turecko, Írán, Sýrie, Jordánsko a Sjednocené arabské emiráty budou poškozeny vinyčným ukončením lukrativních, pašeráckých a bezcelních aktivit, které přinášely jak státu, tak podnikatelům nemalé zisky. Irák nabídl v posledních dvou letech i možnost mimořádně výhodného obchodu a uzavřel

VZTAHY A PROBLÉMY

řadu kontraktů s okolními zeměmi, aby si zajistil jejich podporu či neutralitu v případě amerického útoku. Logistické základny pro útok proti Iráku mohou poskytnout Izrael, Turecko, některé balkánské (Bulharsko, Rumunsko), kavkazské země (např. Ázerbájdžán, Gruzie) a Džibuti. Ve větší míře budou využívány letadlové lodě. Vojenskými opěrnými body Spojených států v Zálivu budou Kuvajt, Katar a Bahrajn, kde jsou umístěny americké základny.

Dá se očekávat, že Irák zvolí zcela odlišnou vojenskou taktiku, než tomu bylo v případě první války v Zálivu. Bude založena na slabém letectvu, malém počtu nepřesných balistických raket a na velmi nízké účinnosti protiletadlové obrany i radarového výstražného systému. Celkem s jistotou se neodvážá použít chemických či biologických zbraní dříve, než bude zcela jasné, že vyčerpá všechny diplomatické a politicko-propagandistické prostředky k odvrácení pohromy. Nedostatek vhodných nosných raket a nezvládnutí technologie propojení hlavice zbraní hromadného ničení s nosnou raketou ohraničí možnosti jejich účinného využití. Ve prospěch nepoužití těchto zbraní bude svědčit skutečnost, že Irák nebude chtít ztratit do poslední chvíle image oběti nelegitimního napadení, a zbavit se tím mezinárodní podpory. Irácký ministr zahraničí T. Azíz již slíbil, že jeho země v případě amerického útoku nenapadne žádnou jinou zemi. Slib má sice propagandistický dopad, ale irácká armáda v současné době zcela ztratila ofenzivní charakter a vyznačuje se velmi nízkou mobilitou k provedení rychlého, překvapivého útoku. Bojová morálka, zvláště v řadové armádě, významně poklesla.

Jenom symbolický zásah Izraele balistickou raketou by zřejmě uvedl do varu arabskou a palestinskou ulici, jako tomu bylo při válce v Zálivu, ale jeho realizace by byla po technické stránce těžko možná. Hypotetický útok by nezůstal tentokrát bez odplaty, což by ještě více radikalizovalo arabské veřejné myšlení a vyvolalo vlnu antiamerikanismu. Izrael už vlastní protiraketovou obranu (rakety Patriot), která může být oklamána pouze velkou dávkou raket vypálených naráz na cíl. Irák má k dispozici maximálně 10–20 raket krátkého doletu typu al-Husajn (není spolehlivě prokázáno) a má více povolených raket s dostředem do 150 km, kterými nezasáhne izraelské území. Kuvajt a Saúdská Arábie udržují korektní vztahy s Irákem po bejrútském summitu Ligy arabských států (LAS) v roce 2002 a zcela jistě se nestanou cílem útoku, protože Saddám Husajn bude usilovat do posled-

ní chvíle o solidaritu arabských a islámských zemí.

Irácké jednotky se rozptýlí na rozsáhlém území, přičemž elitní složky (republikánská garda, zvláštní republikánská garda, Saddámovi fidájíni a bezpečnostní agentury) se soustředí přímo do Bagdádu, který budou bránit coby symbol moci. Zázemí vládnoucí elity bude soustředěno do oblasti sunnitského středního Iráku (lokality Tikrít). Základním strategickým kalkulem bude dlouhotrvající válka v městském prostředí, kde USA nebudou schopny využít absolutní převahu ve vzduchu a ve špičkové technice. Bombardování hustě osídlených měst americkým letectvem či raketami a velké množství civilních obětí by vyvolaly značné antiamerické protesty v arabském, islámském světě i na Západě. Vývoj by vedl i ke ztrátě skrytých sympatií části iráckého obyvatelstva a situace by zřejmě ztížila obnovu a stabilizaci společnosti. Američané budou muset nasadit pěchotu do městských vyčišťovacích akcí, což zvýší i počet vlastních ztrát. Přílišná eskalace války vyvolá protiválečné reakce v USA a oživí spící „vietnamský syndrom“. Významná část Američanů se bojí značných obětí v případě války proti Iráku a dává přednost boji proti organizaci al-Káida.⁶⁾

Irácká vládnoucí elita, příslušníci zvláštních jednotek a bezpečnostních služeb budou připraveni bojovat do konce, protože pro mnohé z nich bude znamenat zajetí zřejmě i válečný tribunál a tvrdé tresty. Ještě hroznější osud by je čekal v zajateckých táborech opozičních sil, které budou používat – vzhledem k tradicím a nízké politické kultuře – pravděpodobně stejných brutálních forem při zacházení s nepřítelem jako Saddámův režim. Často zvažovanou variantou by byl převrat zorganizovaný spikleneckou frakcí v armádě. Podobných převratů bylo uskutečněno od počátku 90. let několik desítek, ale žádný se nezdařil vzhledem k dokonalému fungování iráckých tajných služeb, které s pomocí armády zlikvidovaly každý zárodek spiklenecké sítě. Vytrvalý tlak opozičních a spojeneckých jednotek během ofenzivy možná vytvoří podmínky pro úspěch podobného řešení, které by bylo zdůvodněno potřebou zastavit zbytečné krveprolití. Pokud by se jednalo o převrat zorganizovaný vyšším patrem mocenské pyramidy, je pravděpodobné, že by opozice nepřijala nabídku ke smíru.

Spojené státy budou muset využívat ve zvýšené míře služeb irácké opozice v pozemních bojích, ale jejich disciplína a vojenský um jsou na nízké úrovni, což se

projevilo naposledy v roce 1996, kdy malý počet příslušníků Republikánské gardy velmi rychle rozprášil kurdské milice a dobyt Irbil. Milice kurdských stran (Vlastenecké unie Kurdistánu–PUK a Kurdská demokratická strana–KDP) čítají 2,5 tisíce osob, šíitská Nejvyšší rada islámské revoluce–SCIRI asi 7 tisíc, ostatní opozice 2 tisíce.⁷⁾ Milice mají pouze lehké pěchotní zbraně, minomety a děla. Kurdové zřejmě budou bojovat zpočátku váhavě, s nedůvěrou vůči záměrum USA a také proto, že jim současné bezvládní na severu vyhovuje (vybírání daní, tranzitních poplatků, zisky z pašování), a protože mají obavy z nastolení pevné (arabské) centrální vlády. Šíité jsou režimem daleko více utlačováni, ale mají rovněž nedůvěru vůči Spojeným státům (zkušenosti z povstání roku 1991) a jejich bojové schopnosti nejsou na vysoké úrovni. Zlom by nastal po reálné očekávaných hromadných dezercích z pravidelné armády, které už probíhají v mírových dobách. Rovněž některé kmeny z touhy po vidině vyšší kořisti a ze strachu z bezvýchodné situace se přidávají na stranu opozice. Vypuknou nepřehledné kmenové konflikty motivované vidinou pomsty a nového přerozdělení moci i bohatství.

Dost často jsou zkoumány možné reakce obyvatelstva na mocenskou změnu. Značná část iráckých opozičních zdrojů nepochybuje, že většina obyvatelstva vypoví loajalitu represivnímu režimu a bude vítat Američany a opoziční koalici jako osvoboditele. Reálnější je spíše jejich opatrný, vyčkávací postoj, protože dost velká část populace ztratila iluze ve spravedlivé poslání americké vojenské mise. V Iráku jsou patrné dost silné protiamerické nálady v důsledku minulých postojů Spojených států ke zrušení embarga, které v Iráku způsobily v první polovině 90. let humanitární katastrofu. Značná část civilního obyvatelstva dodnes pociťuje následky amerického bombardování civilních cílů během války v Zálivu (čističky, elektrárny, infrastruktura, výskyt nádorových onemocnění v důsledku používání radioaktivní munice) a negativně jsou vnímány současné postoje USA k palestinské otázce. Převažuje víra v konspirativní teorie, podle nichž Spojené státy odstraňují diktátorský režim ze zjištěných důvodů, aby ovládly zdroje ropy a pomohly vojenskostrategickému spojení – Izraeli.

Většina expertů se shoduje v hodnocení, že největší problémy nastanou až po skončení válečných operací. Varianty rozdělení Iráku na několik územních celků (kurdský, šíitský, sunnitský nebo pouze arabský a kurdský), spojených ve volnou federaci, by se staly v budoucnosti centrem šíření nestability a separatismu, frakčních bojů a iredentismu. Taková situace bude nepřijatelná pro arabské země, Turecko, Sýrii a Írán, které by v takovém případě s velkou pravděpodobností intervenovaly. Země GCC se obávají, že by emancipovaná šíitská entita posílila vliv Íránu v oblasti a pomohla by šířit šíitský separatismus a iredentismus v dalších zemích Zálivu. Americká kontrola

VZTAHY A PROBLÉMY

nad druhými největšími ropnými ložisky na světě by měla negativní vliv na dosavadní cenovou strategii zemí OPEC. Pravděpodobně by docházelo pod vlivem převisu nabídky ke snižování cen, a tudíž i příjmů těchto zemí z ropy. Omezení nárazníkové a zadržovací role Iráku ve vztahu k Íránu by bylo těžko přijatelné pro arabský svět, podobně jako oslabení arabské východní fronty proti izraelské okupaci. Turecko, člen NATO, se na posilování kurdské autonomie na severu Iráku dívá s velkou nedůvěrou. Sympatie nevzbuzují kurdské projekty široké autonomie v rámci jednotného federálního iráckého státu po odstranění Saddáma Husajna. Kurdové si činí nárok na bohaté ropné oblasti na severu kolem Kirkúku a Mosulu. Rovněž menší část tureckých krajně nacionalistických sil se nikdy nesměla se ztrátou Mosulka po první světové válce. Ze stejného důvodu se cítily ohroženy i další státy s početnou kurdskou menšinou (Sýrie a Írán). Nepřijatelný byl chaos na hranicích s Tureckem, kterého by mohly využít turecké odbojové skupiny Kurdů, podobně jako předtím kurdská PKK.

Fragmentalizace Iráku v případě pádu baasistického režimu bude kritická pro malé konfesní a etnické menšiny, jako jsou Asyřané, Chaldejci a Turkmenci, kteří jsou utlačováni iráckým státem i Kurdy. Patrná je snaha hledat potenciální ochranu u patronského státu či v ustanovení nějaké formy mezinárodním protektorátu. V případě Turkmenů vystupuje Turecko stále důrazněji na obranu jejich práv a všestranně jim pomáhá. Patrná je zvýšená mezinárodní aktivizace Asyřanů. Washingtonské dohody, které v roce 1998 podepsaly dvě klíčové kurdské politické strany – DPK a PUK, nezmiňují problematiku těchto nepočetných iráckých menšin, podobně jako připravovaná kurdská ústava.

Spojené státy pocítí únavu z neustálých, nepřehledných etnických, konfesních a kmenových sporů a ozbrojených střetů, stáhnou své jednotky a v zemi vypukne nekonečná občanská válka, která definitivně vyčerpá lidský i ekonomický potenciál země a destabilizuje okolní státy. Nemí vyloučeno, že státy Ligy arabských států vyšlou do Iráku intervenční jednotky na základě dohody (LAS) o společné obraně, aby zabránily rozdělení Iráku či vměšování sousedních zemí, zvláště Turecka či Íránu. Po válce se dají očekávat velké přesuny obyvatelstva jako reakce na předchozí násilnou přesídlovací politiku Saddámovy vlády (arabizace Kurdistánu), které mohou rozpoutat vlnu nenávisti.

Není rovněž jasné, kdo zaplatí poválečnou obnovu země, protože arabské země už avizovaly, že nejsou k takovému kroku připraveny. Evropa se již angažuje na Balkáně, v Palestině a bude mít zvýšené výdaje s přijetím nových členů na základě smlouvy z Nice. Jedinou reálnou a zvažovanou alternativou je, aby si osvobození zaplatil Irák sám z ropných příjmů, ale vzhledem k jeho zadlužení a povinnosti platit válečné repara-

ce se nezdá tato alternativa rozumná. Kromě toho potřebuje značné investice na rekonstrukci infrastruktury a těžebních zařízení.

Šéfredaktor arabského vydání časopisu Newsweek M. al-Jassem sebevědomě vyhlásil, že pouze válka a svržení iráckého diktátora probudí Araby z iluzí a nastoupí nová éra „blízkovýchodního pragmatismu“.⁸⁾ Bushova administrativa v současné době hledá důkazy o spojení Saddámovy vlády s mezinárodní teroristickou sítí, která chystá útok proti Spojeným státům. Tato odhalení mají obhájit ozbrojený útok proti Iráku za účelem svržení režimu. Důkazy stále chybějí, a dokonce i CIA či britská zpravodajská služba M15 pochybuje o tom, že se vůbec někdy takové spojení najde.⁹⁾ Několik dní předtím, než Irák souhlasil s rezolucí OSN a příchodem zbrojních inspektorů, schválil prezident Bush plán pozemního útoku na Irák, který odsouhlasil americký Kongres. Pokud měla tato hrozba posloužit jako prostředek nátlaku na Irák, aby se otevřel zbrojním inspektorům, pak lze říct, že akce splnila svůj účel. Nyní však je třeba, aby zbrojní inspektoři definitivně dokončili likvidaci iráckých zbraní hromadného ničení, která byla přerušena v roce 1998. Mělo by se tak stát bez obstrukcí ze strany Iráku i komplikujících intervencí Spojených států. Válka proti Iráku v současné době neprospěje stabilitě a bezpečnosti blízkovýchodního regionu, ani dlouhodobým zájmům zemí Evropské unie.

buress@iir.cz

¹⁾ Irák rozhodl vyplácet rodinám palestinských mučedníků 25 000 USD a stejnou částku i majitelům domů, které cíleně zničila izraelská armáda. Vytvořil symbolickou palestinskou osvobozenickou armádu. Podrobně viz The Middle East, July/August 2002, s. 7.

²⁾ Šéf inspektorů UNSCOM Scott Ritter zastává názor, že v 90. letech bylo zničeno více než 90 procent iráckých zbraní hromadného ničení. First Strike Guidelines: The Case of Iraq, Charles Knight: Project on Defense Alternatives, Briefing Memo 25, 16. 9. 2002.

³⁾ Mluvčí proamerického Iráckého národního kongresu INC řekl během srpnové návštěvy Bílého domu v roce 2002 následující: „Přehodnotíme definitivně všechny dosavadní smlouvy. Naši ropnou politiku bude určovat až nová irácká vláda zvolená lidem.“ Vádcé INC dokonce vyjádřil přání, aby konsorcium amerických firem se podílelo na rozvoji iráckých ropných polí. Podrobněji viz Milan Vesely: It's all about Oil, The Middle East, 2002/11, č. 328, s. 19–20.

⁴⁾ EU preferuje diplomatické řešení iráckého ozbrojení pod dohledem OSN a návrat inspektorů. Declaration by the Presidency on behalf of the European Union on Iraq, Brussels, 20 May 2002, 8884/02 (Presse 143-G), P 65/02, <http://ue.eu.int/Newsroom>.

⁵⁾ Právo, 5. 11. 2002, s. 8.

⁶⁾ Middle East Policy, sv. IX, č. 3, s. 70–71.

⁷⁾ The Military Balance 2001–2002, The International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press 2002, s. 134–135.

⁸⁾ Mohammad Al-Jassem: How War Will Open Arab Eyes, Newsweek, 7. 10. 2002, s. 31.

⁹⁾ Jon Gorvett: A Hugely Unpopular War, The Middle East, November 2002, s. 10.

Střední východ a Rusko. Obě tyto zeměpisné entity po druhé světové válce neustále zaměňují po celém světě nespočet významných středišek, která se snaží porozumět logice procesů, jež se zde odehrávají a západnímu způsobu myšlení nejsou zcela srozumitelné. Zatímco význam Ruska v důsledku rozpadu SSSR a zániku bipolarity počátkem 90. let klesl, oblast Středního východu se povýšila na region prvořadého významu.

Napomohla tomu i skutečnost, že se k „tradičnímu“ Střednímu východu, rozprostírajícímu se od východního Středomoří podél jižních hranic bývalého Sovětského svazu po iránsko-afghánské hranice, připojila i jeho přirozená – geograficky vzato – součást: oblast ležící jihozápadně od Kaspického moře. Výrazná geostrategická poloha, obrovské zásoby ropy a zemního plynu, to vše učinilo z „nového“ Středního východu oblast životně důležitých zájmů USA. Avšak není to jen Střední východ, který je pro USA a Západ vzhledem ke své (zdánlivě) nepředvídatelnosti a klíčovému „energetickému“ významu nekonečnou noční můrou, také regionální země si vůči americkému působení vytvořily politiku, která vyplývá z (ne)slučitelnosti jejich zájmů s americkými.

V moderní době bylo primárním úkolem Spojených států na Středním východě zabránit průniku SSSR do této oblasti a zajistit podmínky pro nepřetržitý tok ropy a zemního plynu za trvale levné ceny na mezinárodních trzích. V oblasti se nachází přinejmenším 60 procent světových zásob ropy a zemního plynu. „Proto je ekonomická i vojenská vláda nad regionem považována z hlediska globálních mocenských úvah za klíčovou“ (Oxfordský slovník světové politiky – Praha 2001). Ve snaze vybudovat efektivní zábranu případné sovětské expanzi vynakládal Washington značné finanční prostředky i politické úsilí na konsolidaci regionálních zemí. Markantním, leč krátkodobým úspěchem americké politiky na Středním východě se tak stalo vytvoření Bagdádského paktu, který v polovině 50. let sjednocoval na protisovětském, respektive protikomunistickém základě Turecko, Írán, Irák i Pákistán. V době studenovéčné konfrontace nebyly pochopitelně humanitární úvahy rozhodujícím faktorem v zahraničněpolitických preferencích Spojených států. Američané tak nejenže tolerovali nedemokratické vystupování prozápadních režimů, mj. arabských monarchií i iránského šáha, proti zdánlivě levicově nalaďené domácí opozici, ale nezájímali se i přímo podporovali.

Kořeny antagonismu

Dramatické procesy ve společnostech středovýchodních zemí nicméně vedly k zhroutení proamerických monarchií (Egypt, Irák, Írán). Moci se ujaly revoluční elity, které si vypěstovaly novou ideologii, jejímž moti-

Střední východ a Amerika

EMIL
SOULEIMANOV

vem byl zásadní nesouhlas s aktuální distribucí moci na Středním východě. Podle arabských nacionalistických doktrín jsou Spojené státy vedeny snahou zachovat si své ekonomické a strategické zájmy, a proto jsou zainteresovány na fragmentaci arabského světa, který by jinak pohřbil výlučné mocenské postavení Washingtonu v rozsáhlém pásmu od Atlantského oceánu po Arabské moře. Tato úvaha byla jedním z důvodů, proč řada nově vzniklých arabských republik s nadšením nahlížela na růst sovětské přítomnosti, neboť ji považovala za žádoucí protiváhu vojensko-politické hegemonii USA v regionu.

Eliminace arabské jednoty by podle názoru zde přetrvávajícího měla být dosažena rozeštáním arabských států proti sobě navzájem. Ostatně díky syntetickému vymezení „národních“ hranic Velkou Británií a Francií je potenciál arabsko-arabských konfliktů přítomen dodnes. Od roku 1945 tak došlo k přibližně devatenácti – vesměs pohraničním (územním) – válečným konfliktům mezi regionálními zeměmi.

Další z argumentů řady arabských patriotů je koncipován v kontextu dnes již klasického sporu vedeného představiteli zemí tzv. třetího světa proti ekonomickým strategiím vyspělých západních zemí. Podle této vize se Západ snaží vytvořit z arabských států surovinový dodatek pro vývoz ropy za přehnaně nízké ceny. V zájmu Západu je okupovat místní trhy, zadusit místní producenty, a tím znemožnit zemím Středního východu konkurovat Západu v hospodářské oblasti.

Jako jasný důkaz protiarabské politiky Spojených států je akceptován palestinsko-izraelský konflikt, v němž Washington již déle než půlstoletí podporuje evidentního okupanta a potlačovatele základních práv palestinského obyvatelstva. Arabové jsou také přesvědčeni, a to bez ohledu na státní příslušnost, že Izrael coby dirigent americké politiky na Středním východě za přispění židovské lobby mimo jiné usiluje o diskreditaci arabských států, ale podílil se také na záměrném vytváření zkrslého obrazu islámu ve světě.

Střet civilizací?

Tím by snad bylo možné vysvětlit překvapivě svorný protiizraelský postoj, který zastávají dvě vůči sobě historicky nepřátelené země, jež navíc nemají s Izraelem společnou hranici – Irák a Írán. A zde dospíváme k dnes populárnímu tématu „střetu

civilizací“: k vnímání Spojených států jako ideologického imperialisty, „coca-colonizátora“, jehož rozsáhlá kulturní expanze představuje pro tradiční hodnoty islámské společnosti nezanedbatelné nebezpečí. Tato muslimská solidarita, která spočívá ve vědomí společných hodnot sdílených „islámskou civilizací“ a nutností je bránit, je patrná v intelektuálních kruzích – mimochodem ne vždy nábožensky orientovaných – především arabských zemí a Íránu. Daná jednota je ovšem značně imaginární: je totiž spíše kulturním fenoménem, jež není s to výrazněji ovlivňovat zahraničněpolitické rozhodování jednotlivých islámských zemí, které se řídí pragmaticky formulovanými, často navzájem protikladnými, národními zájmy. Huntingtonova teze „střetu civilizací“ se tedy může vztahovat či vztahuje nikoliv na střet mezi muslimskými i křesťanskými státy v podobě válečných konfliktů, jak tvrdí řada politologů (zejména s přihlédnutím na některé soudobé kavkazské a balkánské konflikty, které ale jsou svou podstatou nikoliv náboženské, ale typicky etnopolitické), ale jedná se spíše o *kulturní konflikt*, který „již dávno probíhá a je to vlastně jen interakce mezi kulturními a civilizačními entitami, které nemohou být pojmenovány podle věroučných systémů nebo kultovních praktik“ (Zdeněk Zbořil).

Nelze však vylučovat, že za určitých katastrofických okolností může být rámec geneticky děděných etnických antagonismů do jisté míry překonán, a bude to vědomí náboženské spřízněnosti, které nakonec určí politiku islámských států. Je to o to podstatnější problém, vezmeme-li v úvahu, že absolutní většina muslimských etnik s výjimkou Turků, Peršanů a v jistém smyslu i afghánských kmenů kdysi tvořila kolonie evropských mocností. Zrod moderních ná-

rodů a utváření jejich sebeuvědomění byl zpravidla ovlivněn ideologií národněosvobozeneckých hnutí, jejichž jádro tvořilo právě společné nepřijetí cizí kultury kolonizátorů a islám coby nástroj společenské mobilizace.

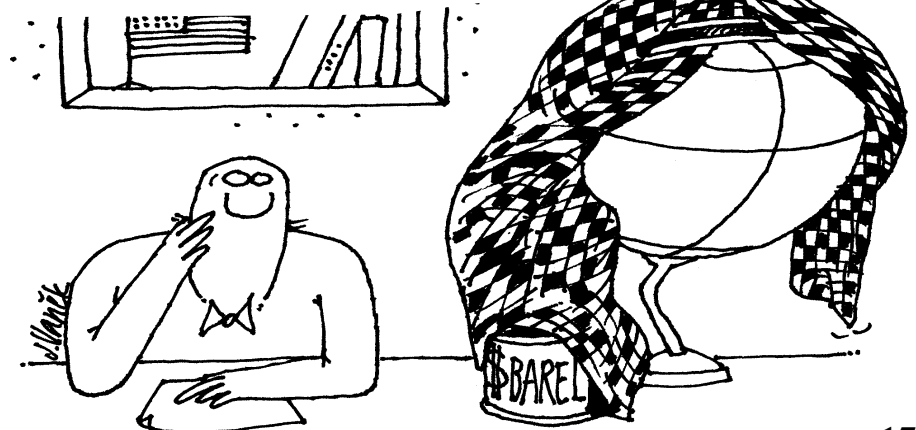
Kaspický region a americká politika

V průběhu téměř dvou set let tvořila tzv. oblast Kaspického moře, která sestává ze tří republik jižního Kavkazu (Střední východ; někteří politologové vyřazují z tohoto kontextu Gruzii) a pěti středoaasijských republik, součást ruské říše. Začátky americké činnosti v tomto regionu se proto datují teprve od roku 1991. Právě zánik sovětského impéria nastartoval v dějinách místních národů novou éru, která se až na malé výjimky vyznačuje zoufalým úsilím nově vzniklých států vymanit se ze sféry výlučného vlivu Ruska, jehož neoimperialistické praktiky zde vyvolávaly značnou obavu o zachování a upevňování těžce vybojované nezávislosti.

Tři kaspické státy – Ázerbájdžán, Kazachstán a Turkmenistán – disponují podstatnými zásobami ropy a zemního plynu, které jsou vesměs na dně Kaspického moře. Výše těchto zásob, i když je o poznání menší než v Perském zálivu, se nicméně odhaduje na 2–4 triliony amerických dolarů.

Perspektiva osvojení těchto zdrojů se tak jeví jako na dnešek nealternativní možnost, jak učinit konec hospodářské stagnaci, tedy i včas předejít obávanému „návratu“ Moskvy do bývalých kolonií. Samozřejmě, Rusko se záhy soustředilo na zamezení „kaspických“ projektů (plán-maximum), respektive prosazovalo a prosazuje tranzit kaspických surovin vlastním potrubím, což by mu umožnilo uchovat si mocenský monopol v kaspickém regionu (plán-minimum).

Za těchto okolností bylo již zpočátku jasné, že je to americká politika a západní kapitál, které by zde dokázaly zpochybnit dominanci Ruska. Američané si přitom byli vědomi, že to není pouze ropa, která určila zvýšený strategický význam kaspického regionu. Zbigniew Brzezinski například vyslovil tezi, podle níž realizovat „kaspické“ projekty se rovná odříznout cesty případné expanzi Ruska na jižní Kavkaz a do Střední Asie (mimo

VZTAHY A PROBLÉMY

Ukrajinu), a znemožnit mu tak návrat k postavení imperialistické mocnosti.

V roce 1994 Washington prohlásil kaspický region zónou svých životních zájmů. Američané od poloviny 90. let důsledně prosazují trasy energetických potrubí, jež jsou alternativní k ruským. Jakkoli v Moskvě zesílila protiamerická rétorika à la SSSR (Primakovův nástup do funkce premiéra a budování „antihegemonní koalice“, rozšíření NATO na východ, reakce na bombardování Jugoslávie), Státní department s větší razancí přistupoval k realizaci vlastních zájmů víceméně bez ohledu na nespokojenost Kremlu.

Národní mýtus vs. národní zájem

Rozličné historické, politické a ekonomické předpoklady podminily několikery přístup středovýchodních zemí vůči Spojeným státům. V arabském světě vládne spíše negativní ohodnocení úlohy Spojených států v regionu. Bylo by však chybné tvrdit, že představa o USA v arabských státech je černobílá. Menší a slabší, ale i bohatší arabské státy – Jordánsko, Spojené arabské emiráty, Kuvajt aj. – považují vojensko-politickou prezenci Spojených států v regionu za užitečný nástroj k redukci výsadního postavení mocnějších a ambicióznějších sousedů, především Sýrie, Iráku a Íránu. I vládnoucí režimy v Sýrii, Egyptu, Saúdské Arábii a v převážné většině arabských zemí jsou si vědomy obrovské ekonomické, vojenské a politické převahy Spojených států a nemají zájem na konfrontaci s ním. Turecko a Izrael, jejichž vztahy se sousedními arabskými zeměmi a Íránem jsou tradičně napjaté, jsou navíc klíčovými spojenci Ameriky na Středním východě. Rezervovaný postoj šíitského Íránu vůči americké intervenci proti nenáviděné vládě ortodoxních sunnitů lze objasnit nikoliv solidaritou Íránců s afghánskými souvěrci, ale daleko spíše praktičtějšími politickými neshodami se Spojenými státy.

V „kaspických“ metropolích jsou perspektivy aktivního působení USA v oblasti chápány jako záruka ruské skromnosti a úspěšnosti plánovaných obřích projektů. Není proto divu, že záhy po prvních signálech o chystané vojenské odvetě si řada vyšších oficiálních činitelů regionálních států pospíšila deklarovat úmysl podpořit vojenské tažení Američanů, k čemuž také vzápětí došlo. Tím spíše že vědomí islámské sounáležitosti v postsovětském prostoru je zanedbatelné a není s to ovlivňovat politické procesy.

Logika situace

Těsně před začátkem americké intervence v Afghánistánu varovala řada komentátorů (je pozoruhodné, že nejenom „muslimských“) před nebezpečím, že se boj proti tzv. islámskému či mezinárodnímu terorismu, který se poněkud paradoxně soustředil proti Tálibánu, promítne do křížové výpravy proti islámu. Ze americká invaze v Afghánistánu či kdekoli jinde na islámském Východě by byla doprovázena velkými ztrátami mezi civilním obyvatelstvem – podle

vietnamského scénáře. Podobný vývoj by mohl v řadě muslimských zemí způsobit reálnou hrozbu deformace společenských struktur a razantní růst vlivu politického islámu, jako tomu bylo za iránské revoluce v r. 1979. Dalo by se také očekávat, že rozhořčený lid v těchto zemích přiměje vlády přinejmenším zaujmout vůči Americe a jejím spojencům nepřátelský postoj. Tehdy by se možná dalo skutečně uvažovat o „střetu civilizací“.

Později se však ukázalo, že byl významně podceňován „afghánský faktor“: nespokojenost obyvatel Afghánistánu s krutým vládnutím Tálibů, která nakonec připravila „studenty“ o nezbytné zázemí ve vlastním státě. Relativní apatičnost ortodoxních muslimů v řadě zemí (především v sousedním Pákistánu s nemalým počtem paštúnského obyvatelstva) „nevyvedl z míry“ ani velmi vyvážený postup americké armády v afghánské kampani. Jinak bychom si sotva mohli představit, jaký ohlas by v některých islámských zemích vyvolaly záběry tisíců zmasakrovaných afghánských civilistů a zdlouhavý konflikt.

V posledních měsících byla pozornost světové veřejnosti obrácena z Afghánistánu na Irák. Co by případný útok zřejmě americko-britské koalice proti této arabské zemi pravděpodobně obnášel – viděno v regionálním měřítku? Samozřejmě, že by reakce zejména arabských nacionalistů či ortodoxních muslimů po celém světě byla nepříznivá, přičemž míra oné nepřízně by přirozeně závisela na počtu obětí mezi iráckými civilisty a délce trvání válečné kampaně. Je velmi pravděpodobné, že by v řadě muslimských zemí sympatizujících s Irákem došlo k protiamerickým demonstracím. Hovoříme-li však o důležitém regionálním kontextu, neměli bychom zapomínat, že Irák je obklopen sousedy, s nimiž má tradičně napjaté či vlažné vztahy, které navíc v období expanzionistického Husajnova vládnutí značně zesílily. Na východě totiž hraničí Irák s Íránem, s nímž svedl v letech 1980–1988 krvavou válku, na západě s odvěkým rivalem Sýrií i prozápadním, leč Iráku příznivě nakloněným ani nešestimilionovým Jordánskem (což je dáno zejména snahou Ammánu zajistit si mocenskou protiváhu proti ambiciózní i mocnější Sýrii), na severu pak s výrazně proamerickým sekulárním Tureckem. O otevřeně nepřátelských vztazích s Kuvajtem na jihu ani nemluvě. „Ropným“ státům Perského zálivu navíc přinese případné americko-irácké usmíření nežádoucí návrat mocného soupeře, tím tedy i citelné snížení cen za ropu a ropné výrobky.

Oblast Středního východu, která představuje šachovnici, kde se jako čtverce střídají mnohé etnické i konfesijní animozity a která je proto často označována za prachárnu Země, si dnes jako nikdy předtím žádá vyváženého a vskutku pragmatického přístupu Spojených států. To by se mělo stát úkolem americké diplomacie v 21. století.

emsouleimanov@yahoo.com

Strana ochrany životního prostředí Dolního Saska, Občanská listina Salcburku, Ekologie a přežití Alsaska, Lidové hnutí za životní prostředí Neuchatelu – psala se sedmdesátá léta a na vrata radnic malých obcí i regionálních sněmů v západní Evropě začala slabě klepat a později hlasitě bušit dosud neznámá uskupení s dosud neslýchanými názvy.

Spíš než „jsme pro“ znamenaly tyto názvy „jsme proti“ – noví nespokojenci se nechtěli dívat, jak kousek za jejich zahradou přistávají vojenské bombardéry, odmítali poslouchat lomoz automobilů po dálnici, protínající jejich obec, přáli si mít politické byrokraty více na očích a nechtěli přihlížet diskriminaci těch, jejichž kultura, barva kůže, původ nebo partnerské vztahy je zařazovaly mimo „hlavní proud“ společnosti.

Jenom na radnici, nebo rovnou do Evropy?

Začátky lokálních alternativně-ekologických skupinek se neobešly bez zmatků a vnitřního pnutí, pohlcujícího množství jejich energie. Zatímco jedni chtěli s aktivitou praštit o zem den poté, co vyhrají svou válku proti nenáviděnému letišti nebo dálnici, a pak se dál věnovat svému učitelování na univerzitě nebo chovu kůzlatek na ekofarmě, druzí zbrojili i na příští komunální volby. A třetí? Nejenže se začali rýpat v mnohem širší škále politických témat, ale šilhali i po názorově spřízněných duších v ostatních regionech a přemlouvali je k tažení do celostátní i evropské politiky pod společným praporem. Ale existovali i čtvrtí, pátí, šestí, kteří mezi sebou za posměchu usedlých politických stran s velkým povykem řešili otázku, co a jak dál.

Lidé, pro něž „zelené angažmá“ znamenalo jednorázovou životní epizodu, dali ekoiniciativám vale po splnění svých požadavků. Snaha dosáhnout do vyšších pater moci v demokratickém systému se však nemohla obejít bez dlouhodobé politické aktivity. Mezi těmito angažovanými aktivisty začali početně chřadnout příznivci taktiky „nátlakové lobby zdola“, tlačící do rohu a nutící k ústupkům ostatní strany, a naopak sílili aktivisté, toužící zformovat svébytný směr, který nejen že by nutil do rozhodování druhé, ale sám by se na rozhodování podílel. Právě zde ležel bludný kořen, jehož nutné překročení přineslo zeleným mnoho komplikací. Dokud prosili o podporu pro jednotlivé kauzy na místní či regionální úrovni, našli kamarády od sedláků a koštelních babiček po guevaristy a maoisty z místní střední školy. V okamžiku, kdy byli nuceni uplácat ze svých vizí realističtější program „všedního dne“ pro celostátní volby, rozpráhující se od ekonomiky po zahraniční politiku, vnitřní pošuchování hašteřivých frakcí zesílilo natolik, že následovaly rozchody. Zeleným však neublížily, naopak.

Zelení

aneb na co všechno stará levice zapomněla

PAVEL PEČÍNKA

Štěpení vyústilo v čitelnější profilaci životaschopnějších směrů – těch, které se rozhodly pro „velkou politiku“, i když prozrazovanou extravagantními, na vkus západoevropského měšťáka trochu poblázněnými prostředky. Vždyť kdo to kdy viděl – demonstrace, blokády, tenisky a odrbaná saka, kojení miminek a rozhazování smradlavých ryb v parlamentu... Aby však zelení upoutali pozornost širší voličské obce a rozptýlili její obavy z nečitelnosti, museli si především nejen vybrat způsoby vlastního sebeprosazení v demokracii, ale hlavně si sami mezi sebou vyříkat, odkud přišli a co jsou zač.

Rojení mezi rudozelenou a hnědozelenou

Ideově by paleta „zelených“ potěšila každé oko, které umí ocenit krásu barev. I když se ekologičtí a míroví aktivisté-politici často snažili tvářit jako zásadně nový směr, stačilo prudce rozhrnout závěs zdobený symbolem slunečnic a za ním kromě čistě zelených směrů orientovaných „ani vpravo, ani vlevo“ (environmentalismu, umírněného ochránářství, hlubinné ekologie atd.) překvapeně mžourali do denního světla převážně samí staří známí: anarchisté s trockisty a taky maoinisté, pacifisté v několika provedeních, o kus dál se za ruce držely eurokomunismus a sociáldemokratismus, pak nekonformní křesťanské směry a sociální liberalismus. Nechyběly ovšem zpočátku silně zastoupené konzervativní proudy včetně venkovského agrárnictví, a úplně vpravo u zdí přeshlapovaly nejrozmanitější proudy pravicového populismu i skutečného neofašismu, který zvesela zavětril a hledal v zeleném proudu spojnice se svými představami „zdravé národní pospolitosti“.

Rej těch nejprotichůdnějších sil zpestřovali ještě fandové různých náboženských a pseudonáboženských směrů, mystici a blouznivci, neodolatelně a logicky „novým“ politickým směrem přitahovaní, stejně jako nátlakové a lobbistické skupiny „jedné otázky“ – feministky, homosexuálové, zástupci národnostních a etnických menšin, ale též invalidů a někdy důchodců, sem tam se vyskytli umírnění regionalisté.

Krev, půda a životní prostředí

Hledání společných pojmů doprovázely ostré spory. Zelení se co do „vnitrostranické kultury“ dlouho potáceli na pomezí mezi klasickými, odosobněnými, hierarchicky,

ale v praxi přece jen přijatelně fungujícími stranami s čitelným profilem, dodržujícími byrokratické procedury, a ultralevicovými skupinkami, překypujícími nadšením, zdarma vykonávanou aktivitou členů a ideály, ale hlavně neustálými vnitřními zápasy a praktickou nemohoucností.

V některých případech bylo ideové zaměření zelených uskupení tak odlišné, že už od počátku vstupovalo do voleb vícero vzájemně konkurenčních ekostran, jindy se v procesu vnitřních šarvátek od širokého hnutí postupně odlupovaly nejdříve krajně pravicové, později pravicové odnože zelených. Stejně tak ta část krajní levice, která neholdala přistoupit na pravidla demokratické politiky, a rovněž různí excentričtí vizionáři. Například spoluzakladatel německých Zelených, křesťanský demokrat Herbert Gruhl, si časem rád zařčil na neofašistických shromážděních. Ekomarxista Rudolf Bahro vystupující s později mnohokrát v západoevropských vládách ověřenou tezí, že „rudá a zelená jdou dobře dohromady“, skončil jako mystik blouznící o příchodu „nového, zeleného Adolfa“.

Názory obou extrémních pólů spektra i demokratické pravice měly s mírně vizionářským programem (demontáž obou vojenských paktů, redukce zbrojní výroby, rozpuštění armád a jejich nahrazení nenásilnou občanskou sebeobranou, přechodu od technokratické konzumní společnosti k decentralizovaným tolerantním komunitám se smíšenou, sociálně ekologickou ekonomikou založenou na malých, ekologicky nezávadných továrních (kácích) více rozdíl-
né-

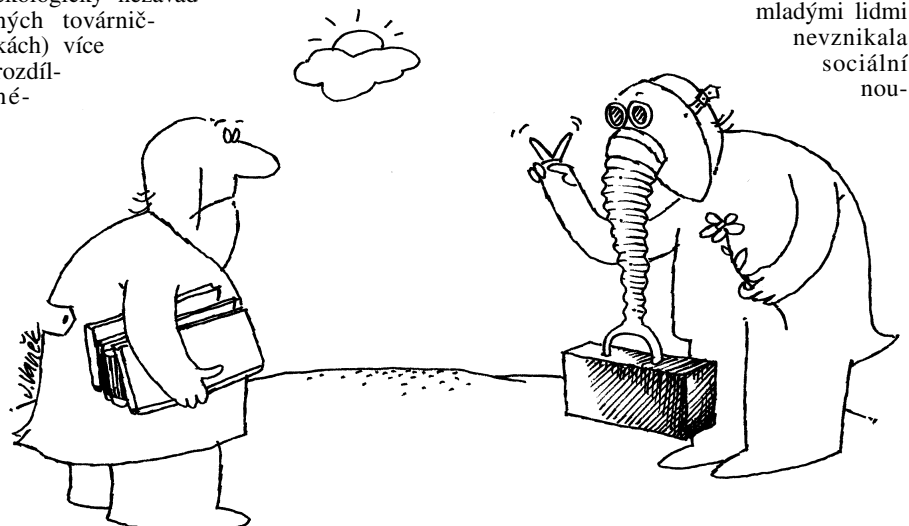
ho než společného. Na této vizi se naopak dokázali shodnout, i když to vůbec neznamenalo definitivní ukončení vnitřních konfliktů, představitel směru „ani vpravo, ani vlevo“, demokratické levice i postupně se demokratizující části levice extrémní.

Ani vpravo, ani vlevo, ale radši vlevo

Na rozdíl od západní sociální demokracie i od komunistů se zelení nezaměřovali pouze na změnu přerozdělování hmotných statků, ale též na změnu hodnotového žebříčku, v souladu s nimi si přáli regulaci trhu, ovšem nejen kvůli sociálním ohledům, ale především kvůli přírodě. Spíš než „útisk proletariátu“ je zajímavý útlak mladých, žen, přistěhovalců a okrajových sexuálních skupin. Důraz na prvky přímé demokracie byl u zelených mnohem větší – „změššáctělym“ sociálním demokratům vyčítali kompromisy s vojensko-průmyslovým komplexem a nadnárodními monopoly, komunistům pak vnitřní centralismus, poklonkování Moskvě, technokratismus a podporu totalitním režimům východní Evropy devastujícím přírodu i lidská práva.

I přesto, že ekologické strany dávaly okatě najevo, jak se štítí celého politického spektra, jejich skromnoučké volební zisky je nutily hledat spojení nejen mezi ekologickými aj. iniciativami, ale též mezi tradičními stranami. Ojedinele tak splétaly, i když při tom bylo slyšet skřípění jejich zubů, koalice s komunisty či regionalisty, většinou však se sociální demokracií, protože se s ní protínaly v největší množině společných prvků. O hlasy měli zelení postarano především tam, kde mohli fungovat jako mucholapka odpadajících nespokojených voličů sociální demokracie, kde sami souběžně s tepáním konzumních a technokratických priorit odborů vystupovali velmi radikálně na podporu zaměstnanců proti zaměstnavatelům a přitom jim neležela do zelí žádná výraznější levicová protestní strana, kde existovala silná vrstva postmateriálně orientovaných mladých voličů a kde přerozdě-

lovací systém tlumil excesy tržní ekonomiky natolik, že mezi mladými lidmi nevnikala sociální nou-

ze, stará známá ničitelka postmateriálních hodnot.

Stínači zelených hlav

Po organizační stránce nehodlali zelení kopírovat obvyklou hierarchickou strukturu a jejich organizační pořádky se inspirovaly prvky přímé demokracie. Výsledný produkt připomínal spíš poloanarchistické hnutí, což v praxi přinášelo své výsledky. Pozvolné slévání původně samostatných, „zdola“ vzniklých regionálních sdružení zelených v širší proud celostátní „strany“ vypadalo v mnoha zemích tak, že těžiště zůstávalo v regionech, kde fungovaly různě pojmenované a orientované skupiny, mezi sebou jen velmi volně propojené na federativní nebo konfederativní bázi. Na sjezdy takto superdemokraticky organizovaných „stran“ často mohli přijet všichni jejich členové, příznivci a stoupenci, tudíž praktická jednání bývala obtížnější než rokování tradičních stran a někdy připomínala sešlost mezi rockovým koncertem a jarmarkem. Navíc se u některých skupin někdy nerozlišovalo mezi členy a volněji organizovanými příznivci, tudíž se zelení mezi sebou těžko dokázali spočítat. Ovšem i uvnitř antielitářsky založených zelených se časem vytvořila užší vrstva aktivnějších a informovanějších členů, kteří měli k mocenským pákám „strany“ mnohem blíží než ostatní a v průběhu „pochodu institucemi“ zelení některá málo praktická ustanovení potichu zavrhl.

V souvislosti se vztahem „vysoký politik“ versus „členská základna“ u zelených stojí zato zastavit se u fenoménu „stínačů hlav“. Zelení, dlouho zvyklí na úděl permanentní opozice, se na své první nepočetné poslance obraceli s požadavky, aby důsledně dodržovali předvolební sliby, neslevovali z radikálních postojů a bili se za zelenou hlavu nehlava, jen žádné kompromisy. Někteří z ekoposlanců neochotných hrát donekonečna roli opozice za každou cenu se tak dostávali do obtížných situací. Pokud nesmiřitelně trvali na maximalistických proklamacích, nedosáhli v realu často nic a nejen svými protivníky, ale též nejbližšími politickými spojenci byli považováni za věčné potížisty a kverulanty. V okamžiku, kdy výměnou za částečné splnění některých svých priorit ustoupili od priorit jiných, sesypala se na ně z řad početné části radikálního členstva kritika tak silná, že někteří raději vypověděli poslušnost členstvu a z řad zelených přestoupili do poslanceckých klubů jiných stran. Tím se radikálové ještě víc utvrdili v názorech, že vrcholoví politici zelených si samozřejmě nedůvěru a přísnou kontrolu členstva.

Předejít vzniku vrstvy profesionálních zelených politiků měla v některých případech rotace kádrů, která ovšem zároveň neumožňovala vyrůst kvalitně pracujícím poslancům. Také „stínání hlav“ vlastních politiků zeslabilo až delší činnost zelených uvnitř institucí, kdy se stalo zřejmým, že profesionalita nemusí nutně vést k ohrožení vnitrostranické demokracie nadvládou apa-

rátu a kdy i radikální křídla ekostran pochopila praktickou užitečnost kompromisů a nutnost hledání spojenců.

Vybledlá zelená na periferii Evropy

Zeleným však pšenka nekvetla všude. Zastalejším jihoevropským zemím dodnes vévodí sociální konflikt, v němž mladý protestní volič hledá své místo pod praporem radikálnější levice, která si z účelových důvodů postmaterialistická témata přišívá na svůj kabát. Fiasko ekologických stran východní Evropy bylo nutné hledat jinde. I když měli sociální demokraté a zelení v období sociálních krizí po demokratických revolucích roku 1989 srovnatelné postavení, dokázala po několika letech ušlápnutosti znovu zvednout hlavu pouze sociální demokracie, protože i mnohemu mladému demokratickému voliči byla přirozeně bližší košile než kabát, a tudíž hledal především sílu, která ho zbaví sociální tísně. Ekologické strany, v reakci na překroucení pojmů komunisty, si po roce 1989 říkaly „středové“ či „pravcové“, v lákání co nejvíce profesních a věkových skupin do své náruče viděly spíš přednost než problém. Na „zelené platformě“ se prostě podle jejich mínění mohl sbratřit student i důchodce, podnikatel i jeho zaměstnanec, tolerantní intelektuál z města stejně jako konzervativní sedlák, aniž jim docházelo, že v neekologických „zelených“ otázkách dělí tyto vrstvy zásadní rozdíly. Přirozený voličský potenciál zelených, akademická mládež, ovšem taktéž hleděl spíš vpravo, svou přízeň věnoval klasickým liberálním a konzervativním stranám a o postmaterialistická témata někdy také nejvil příliš zájmu. K tomu přistupovala neochotná ekologických skupinek, sdružujících aktivisty od anarchistů po konzervativce, „špinit si ruce“ stranickou politikou, zdiskreditovanou komunisty.

Mezi východní ekostrany a ekologické iniciativy vrazilo klín taktéž mnoho kariéristů bez jakékoliv předchozí práce v „alternativních“ kruzích, kteří využívali strany zelených jen jako trampolín do vysoké politiky.

I když „národní zvláštnosti“ jihoevropských a východoevropských zelených budou nejspíš ještě léta přetrvávat, lze očekávat, že v rámci Evropské unie společenské a historické, regionální a národní rozdíly, zodpovědné za tyto odlišnosti, zeslábnu. Zelená pak pod vlivem jisté unifikace v celoevropském měřítku pravděpodobně ztratí některé dosud ostře viditelné odstíny a nejspíš se úplně stane tím, proti čemu na začátku svého působení vystupovala – etablovaným, nikoliv jen sociálně demokraticky „ružovým“, ale „ružově-zeleným“ proudem, dobře usazeným v kožených křeslech evropských politických institucí. Nebude to ovšem projev kapitulace, ale prozření, že demokratickou politiku jinak provozovat nelze. Možnost, že mnoha aktivisty demonizovaný „systém“ semele zelené ve vysoké politice na prach, je totiž otevřená stejně tak jako varianta, že zelení v institucích bez násilí změní „systém“.

Jakoukoli stať o postavení Maltézského řádu na současné mezinárodní scéně nelze uvést jinak než alespoň krátkým pohledem do historie tohoto společenství. Řád maltézských rytířů, plným pojmenováním Suverénní vojenský a špitální řád svatého Jana Jeruzalémského z Rhodu a Malty (S.M.O.M.), vznikl na konci jedenáctého století. Před první křížovou výpravou ho založil blahoslavený Gerard Tonque.¹⁾

Hlavním posláním Řádu od jeho prvopůlky je ochrana víry a služba trpícím (Tuitio fidei et obsequium pauperum). Členové řádu se účastnili všech křížových výprav do Svaté země (Palestiny) a když se zde usídlili, založili na tomto místě několik „špitálů“.

Rytíři však neudrželi své pozice ve Svaté zemi nadlouho a po roce 1291 byli nuceni se přemístit na ostrov Rhodos, který obývali až do roku 1522. Tehdy řádové vojsko podlehl přesile armády Sulejmana I. Vznešeného, vladaře Osmanské říše. Od roku 1530 až do roku 1798 zakotvil Řád na Maltě. Když roku 1798 Maltu dobyl Napoleon Bonaparte, tehdy ještě pouze francouzský generál, Řád se zdál být odsouzen k zániku. Jeho členové se však nevzdali, a tak jeden z nejstarších rytířských řádů, které kdy byly založeny, přežil do dnešní doby. Jeho statut však byl dlouhodobě nejasný. Od roku 1834 je hlavní sídlo Maltézského řádu umístěno v Palazzo di Malta na Via Condotti v Římě.

Základním problémem, s nímž se rytíři celá léta potýkali, bylo uznání suverenity. Řád přijal do svého názvu pojem suverénní paradoxně až po ztrátě Malty v roce 1800.²⁾ Tento výraz měl vyjadřovat nezávislost suverenity Řádu na teritoriu. Jeho suverenita byla po roce 1798 opravdu velmi pochybná, ale někteří právníci a historikové zpochybňovali postavení Řádu jako samostatné entity na mezinárodním poli dokonce již v době, kdy vládl na Maltě.³⁾ Námitky proti suverenitě pramení z toho, že Řádu byla Malta přenechána císařem Karlem V. Oficiálně stále zůstávalo toto území pod správou vladaře Obojí Sicílie a Řád byl v postavení vazala. Toto uspořádání mu však podle tehdejších zvyklostí neubíralo nic z jeho svrchovaného postavení vládce nad Maltou. Řád byl od počátku rytířský – vojenský a disponoval armádou i námořnictvem. Rytíři si mnohokrát v historii dokázali ubránit svou nezávislost i přes územní ztráty, které utrpěli. Ve stejném nebo podobném vazalském postavení se nacházelo mnoho tehdejších italských a německých států, které byly podřízeny buď císaři, nebo papeži.

Největší problémy nastaly ale až po roce 1798, kdy Napoleon Bonaparte dobyl Maltu a posléze prohlásil Řád za rozpuštěný. Po ukončení napoleonských válek se správa Malty dostala do rukou Velké Británie. Ta sice jistě kroky k navrácení Malty rytířům učinila, ale nakonec z celé transakce sešlo. Řád se dostal do situace, kdy neovládal žádné větší celistvé území a tím pádem také ztratil většinu obyvatelstva.

Postavení Řádu maltézských rytířů v rámci mezinárodního práva

MARIE KUŘÍKOVÁ

Podle klasické teorie je suverenita státu založena právě na stálém usídlení obyvatelstva na určitém území. Tyto základní prvky suverenity nyní Řád postrádal. Rytíři ovšem po roce 1798 neztratili vše. Jejich majetky a nemovitosti téměř po celé Evropě jim zůstaly. Pozemky, na nichž se rozkládaly řádové komendy, kostely apod. zůstaly nadále v jejich vlastnictví a jejich obyvatelé požívali stejných výhod jako obyvatelé paláců jiných velvyslanců v té které zemi. Hostitelé, ať již se jednalo o země Rakouské koruny, nebo italské státy, vůči rytířům zachovávali princip exterritoriality. Tento fakt bývá zdůrazňován jako stálé uznávání suverenity Řádu mnohými evropskými státy.

Dalším prvkem, který podporuje oprávněnost nároků Řádu na suverenitu, je právo diplomatického zastoupení. Obecným principem je, že právo na ustavení diplomatických styků mezi sebou mají pouze suverénní státy.⁴⁾ Toto právo ale bylo v poslední době poněkud rozšířeno. Například Evropská unie má své zastoupení v různých nečlenských zemích. Tyto diplomatické vztahy jsou založeny ne na zvyklostech mezinárodního práva, ale na bilaterální dohodě mezi státem a určitou organizací, jako je EU nebo OSN. Na podobném principu je založeno i postavení Řádu v mnoha zemích světa. Se samotnou Maltou má Řád uzavřenu smlouvu o diplomatických stycích (z roku 1964), na jejímž základě byl Řádu původně pronajat hrad San Angelo. Od roku 1998 je území této nemovitosti považováno za suverénní teritorium Řádu. Podobně tomu bylo i v českých poměrech. České velkopřevorství a jeho komendy po celých Čechách a na Moravě působily bez přerušení své činnosti až do roku 1938. Po druhé světové válce a po čtyřiceti letech komunistické vlády došlo k oficiálnímu obnovení vztahů mezi Československem a Maltézským řádem na našem území smlouvou z 18. 12. 1991.⁵⁾ Diplomatičtí členové Řádu mají nárok na stejná privilegia a imunity jako členové jiných diplomatických sborů.

Překážkou pro diplomatické uznání, jak vidno, nemusí být ani ztráta vlastního území, ani ztráta obyvatelstva. Toto tvrzení můžeme doložit jiným podobným příkladem. Ve stejném postavení jako Řád se v letech 1870–1929 ocitl i Svatý stolec. Po dobytí Papežského státu italskými vojsky přišel papež jako světový vládce o všechna svá území. Přesto Svatý stolec podepsal v té době asi třináct konkordátů. Tím jednal jako suverénní stát a nikdo tyto smlouvy nikdy nezpochybnil.

Suverenita bývá také definována jako nezávislost státu na vůli a rozhodování jiného subjektu mezinárodního práva.⁶⁾ V dnešní době je samozřejmě naprostá odloučenost rozhodování vyloučena, ale pokud tuto koncepci uvážíme v její omezené podobě, lze říci, že Maltézský řád této definici suverenity vyhovuje. Rozhodnutí Řádu jsou samostatná a nezávislá na jiných aktérech. Pokud budeme hovořit o nezávislosti ekonomické, mohou se určité námitky objevit. Vcelku lze ale říci, že Řád není ekonomicky závislý na jiném státě. Jeho aktivity jsou financovány z vlastních zdrojů nebo z darů. Maltézský řád navíc svou suverenitu nikdy neodvozoval od vlastnictví Malty nebo jiného území, ale právě od svého nezávislého postavení na jakékoli světové a světské mocnosti.

Řád ale není plně podřízen ani Svatému stolci, protože není zařazen mezi řeholní řády římskokatolické církve. Maltézští rytíři mají u Svatého stolce akreditovány vlastní diplomatické zástupce. Papež deleguje jako svého zástupce u Řádu *kardinála Patrona*. Změna ústavy Řádu z roku 1997 ještě více eliminuje zásahy Svatého stolce do aktivit Řádu. Bylo zrušeno schvalování nového velmistra papežem. Jedinou podmínkou je, že papež bude s osobou nového velmistra seznámen dříve, než bude tento muž uveden do úřadu. Svatý stolec má právo do aktivit Řádu zasáhnout pouze tehdy, když by bylo porušeno kanonické právo, což ale nijak narušuje autonomii Řádu ve věcech světských.

Velmistr (případně místopředseda úřadu velmistra) a Velký kancléř požívají stejných výsad jako hlavy států a jsou osvobozeni od všech celních a daňových povinností. Řád udržuje v současnosti diplomatické vztahy s osmdesáti třemi zeměmi světa. Má svého oficiálního zástupce u Evropské unie v Bruselu. Pozorovatele vysílá k Radě Evropy, k Organizaci amerických států a dalším mezinárodním organizacím a své stálé pozorovatele má při OSN a jejích agenturách UNESCO a FAO.⁷⁾

Řád vydává své vlastní pasy, které uznávají dokonce i země, s nimiž nemá plné diplomatické styky.⁸⁾ Maltézští rytíři dosud uzavřeli poštovní smlouvy se šestačtyřiceti státy světa. Tyto smlouvy byly sjednány na bilaterální úrovni, protože Řád narozdíl od Svatého stolce není členem Mezinárodní poštovní unie.

Všechny tyto smlouvy svědčí o tom, že si Maltézský řád i přes některé nedostatky dokázal udržet pozici suverénní entity na mezinárodní scéně. Dokladem mohou být i některá

rozhodnutí soudů. V roce 1961 vynesl civilní soud v Římě v jistém sporu rozsudek, který potvrdil Řád jako suverénní mezinárodní společenství (un ente sovrano internazionale).⁹⁾ V roce 1974 rozhodl italský Nejvyšší soud, že Řád je suverénní entitou, která je i bez vlastního území rovnoprávná s ostatními státy, a proto její aktivity nepodléhají na území Itálie rozhodnutí italských soudů.

Popularita a důvěryhodnost Řádu a jeho přidružených organizací se snažili a snaží využít různí samozvaní zakladatelé jeho dalších odnoží. V roce 1984 rozhodl distriktní federální soud ve státě New York v případě *Alhadeff v. Georg*, že jediným subjektem, který má právo používat název a atributy maltézských rytířů, je skutečně pouze Maltézský řád. V dalším případě – *W.D.X. et ux. v. Markovics* – americký federální soud uznal legitimitu S.M.O.M. a přidružených řádů jako jediných pravých nástupců křížáckého řádu sv. Jana.¹⁰⁾ K podobnému závěru došel i odvolací soud v Paříži: „Vláda v exilu nepozbývá svých práv..., neztrácí svou autoritu a předdává svou legalitu v rámci mezinárodního práva všem následujícím hlavám státu.“¹¹⁾

Je nesporné, že Maltézský řád si svou existenci a suverenitu zajistil hlavně díky svým velkým historickým zásluhám. Mnozí historici se shodují na tom, že bez Řádu se pod osmanskou nadvládou mohla ocitnout daleko větší část Evropy, než jak tomu ve skutečnosti bylo. V současnosti se členové Řádu řídí především druhou částí svého hesla a tou je služba trpícím. Díky svým velkým zásluhám na poli ošetřovatelství a medicíny si zajistili úctu a vážnost mnoha lidí, a snad i proto si dodnes udržují své výsadní postavení i v rámci mezinárodního společenství. Vedle samotného S.M.O.M. existují přidružené řády – národní asociace v zemích, jako jsou USA, Německo nebo Velká Británie. Obzvláště v Německu je silný protestantský řád johaniťů. Ačkoliv je S.M.O.M. považován za katolický řád, jeho zájmem je nyní sloužit pro dobro všech lidí bez rozdílu rasy, třídy nebo vyznání.

Odkazy a literatura

www.smom.cirkev.cz
www.smom-za.org/bbb.conch98.htm
www.chivalricorders.org/orders/smom/maltasov.htm
www.baron91.tripod.com/prec.htm
www.kwtelecom.com/hereldry/stjohn/bohush.html
Bradford, Ernie: Řádoví rytíři. Zvon, Praha 1996.

¹⁾ Dnes je Brotherhood of Blessed Gerard jednou s přidružených autonomních organizací S.M.O.M.

²⁾ www.chivalricorders.org

³⁾ Bradford, Ernie: Řádoví rytíři. Zvon, Praha 1996, s. 243.

⁴⁾ www.chivalricorders.org

⁵⁾ Bradford, E.: Řádoví rytíři. Zvon, Praha 1996, s. 252.

⁶⁾ Korowcz, M. S.: Present Aspects of Sovereignty in International Law, 1961.

⁷⁾ www.smom-za.org

⁸⁾ www.chivalricorders.org

⁹⁾ Bradford, E.: Řádoví rytíři. Zvon, Praha 1996, s. 244.

¹⁰⁾ www.kwtelecom.com

¹¹⁾ www.baron91.tripod.com

Vítězství lidovců v rakouských volbách

JIRÍ ŠTĚPANOVSÝ

Ve velkém střetnutí dvou hlavních představ o budoucím vývoji rakouské společnosti, k němuž došlo ve volbách do Národní rady (poslanecké sněmovny) 24. listopadu 2002, výrazně zvítězili lidovci (ÖVP) vedení kancléřem Wolfgangem Schüsslem nad sociálními demokraty (SPÖ) vedenými Alfredem Gusenbauerem. Zatímco opoziční sociální demokraté usilovali o sociální stát (s hlavními postuláty: pracovní příležitosti, dostupné školství a zdravotnictví, zajištěné penze), lidovci zdůrazňovali úsporné tržní hospodaření v zájmu dosažení nulového rozpočtového deficitu, umožňujícího široce založené reformy především státní správy a daňové soustavy.

Vláda obratu

Černo-modrá koaliční vláda lidovců a Svobodných (FPÖ) se od svého ustavení v únoru 2000 hrdě nazývala „vládou obratu“. Měl to být obrat od předchozího stavu určité stagnace, kdy po třiceti letech socialistů ve vládě a po třinácti letech jejich koaliční spolupráce s lidovci bylo již skutečně třeba opustit vyjeté koleje „rudo-černé“ spolupráce a řešit mnohé otázky nově a rozhodněji.

Vůdce lidovců Wolfgang Schüssel to chtěl dosáhnout s novým koaličním partnerem – populisticky orientovanou krajně pravicovou FPÖ vedenou korutanským hejtnanem Jörgem Haiderem. Z málo významné pravicové strany Haider od roku 1986, kdy stanul v jejím čele, učinil do voleb v roce 1999 stranu, která se svými 27 procenty získaných hlasů vyrovnala lidovcům a po značně složitých jednáních s nimi v únoru 2000 vytvořila pod vedením lidovce Schüssela koaliční vládu.

Haider, zdroj popularity FPÖ i nesnázi koalice

Korutanský hejtnan vybudoval svou stranu díky svému nespoutanému populismu, svými výroky apelujícími na sklony i pudy různých skupin voličů – od všněmectví, přežitků nacismu, antisemitismu, rakouského nacionalismu až po sociální zájmy širších vrstev, především jejich obav z evropské integrace a jejího rozšiřování do střední a východní Evropy. Byla to strana, jejíž liberálně-demokratické křídlo bylo většinou v rozhodných chvílích zastíněno demagogickými vystoupeními Jörga Haidera a jemu oddaných druhů. Při vytváření koalice však lidovci a jejich vůdce Schüssel, který po řadu let směl v rudo-černé koalici zastávat pouze funkci vicekancléře, doufali, že vládní odpovědnost Svobodné převychová. Třicetíměsíční koalice však přinesla řadu důkazů o jejich omylu.

Oslabování vládní zahraniční politiky

Již prvních šest měsíců trvání vlády museli její lidovečtí členové těžce překonávat odpor ostatních členů Evropské unie proti zapojení Haiderových Svobodných do vládní koalice. Členské státy EU zástupce rakouské vlády přehlížely, ignorovaly a nezvaly. Rakouská vláda čelila těmto „sankcím“ jednak protesty proti „omezování demokratických práv Rakušanů zvolit si vládu podle vlastního přání“, jednak apelem na rakouský nacionalismus, ale nakonec i ochotou podřídit se rozhodčímu výroku tří neustranných neutrálních politiků.

V září roku 2000 vláda v tomto sporu díky podpoře nacionalisticky pobouřených Rakušanů a obratné politice kancléře Schüssela a jeho ministryně zahraničních věcí Benity Ferrerové-Waldnerové v podstatě uspěla. Kritici z Evropské unie dosáhli pouze toho, že se Jörg Haider formálně vzdal předsednictví v FPÖ ve prospěch vicekancléřky Susanne Riessové-Passerové. Svůj rozhodný vliv ve straně si však zachoval. Ačkoliv se Haider prohlašoval za „prostého člena strany“, nijak se nesnažil zdržet se častého zasahování ze svých Korutan do vládní politiky. Počátkem roku 2002 uspořádali Svobodní s Haiderovou plnou podporou (přiletěl vrtulníkem k účasti na blokádě českých hranic) celostátní podpisovou akci o odmítnutí vstupu České republiky do EU, nedojde-li k odstavení Temelína. Bylo to nedlouho poté, co kancléř Wolfgang Schüssel uzavřel s předsedou vlády ČR Milošem Zemanem tzv. bruselskou dohodu o zajištění bezpečného provozu této jaderné elektrárny.

Rovněž Haiderovo těsné sepětí s rakouským sudetoněmeckým landsmanšaftem vyústilo do rozporů mezi „vládními“ Svobodnými (požadavek „vetovat“ vstup ČR do EU, nezruší-li tzv. Benešovy dekrety) a lidovci,

kteří zrušení dekretů se vstupem do EU nespojovali, protože se nechťeli dostat ve věci rozšiřování EU do evropské izolace.

Také svými návštěvami u iráckého vůdce Saddáma Husajna a pořádáním schůzek s dalšími evropskými pravicovými populisty se Haider postaral o oslabení důvěryhodnosti zahraniční politiky Rakouska.

Rozbití vládní koalice

Haiderovy výstřelky vyvolávaly rostoucí napětí mezi ním a jeho Svobodnými, předsedkyní FPÖ, vicekancléřkou Riessovou-Passerovou a dalšími členy strany v koaliční vládě, kteří se snažili dodržovat vládní program. Toto napětí vyústilo v červnu 2002 v neúspěšný Haiderův pokus převzít na stranickém sjezdu vedení strany do vlastních rukou.

Letní povodně, nutnost finanční pomoci postiženým, jednání o nákupu nákladných stíhaček, úsilí o bezdeficitní vládní rozpočet a příprava daňové reformy dále vyhroutil vztahy mezi haiderovským a vládním křídlem Svobodných a i v černo-modré koalici. Haider spoléhal na to, že daňová reforma zajistí již v roce 2003 úlevy širším vrstvám obyvatelstva a tím i hlasy Svobodným. Odklad pro vládní rozpočet náročné reformy proto zásadně odmítal, a tak se dostal do otevřeného sporu nejen s koaliční vládou, ale i s jejími členy za FPÖ. Těm nezbylo než se zříci svých funkcí ve vládě, tím vyvolat její pád a nové všeobecné volby stanovené na 24. listopad 2002.

Předvolební kampaň

Do předvolební kampaň vstoupili nejrozhodněji lidovci. Přestože v třicetíměsíčním vedení vlády dokázali (za cenu zvýšení daní a zavedení poplatků za některé zdravotní služby a za studium na vysokých školách) jen za rok 2001 vyjít s téměř vyrovnaným rozpočtem a s ostatními slibovanými reformami (zejména daní a veřejné správy) sotva započali, přece jen získali důvěru značné části veřejnosti. Kancléř Wolfgang Schüssel prokázal svou schopnost vládnout. Rovněž ministr financí Karl-Heinz Grasser (FPÖ) a ministryně zahraničních věcí Benita Ferrerová-Waldnerová (ÖVP) dopadli v průzkumech oblíbenosti u občanů dosti úspěšně. Na rozdíl od lidoveckých ministrů muselo však být několik členů vlády za Svobodné pro nezvládnutí úkolů odvoláno.

Hlavním trumfem lidovců v předvolební soutěži s dosud nejsilnější politickou stranou – rakouskými sociálními demokraty se stal osvědčený kancléř a jeho lidovecký tým. Naproti tomu nedostatek zkušeností z jakékoliv vládní funkce se stal slabinou vůdce SPÖ Alfreda Gusenbauera. Jeho znalost cizích jazyků a předchozí působení v Socialistické internacionále svědčily sice o jeho intelektu, byl však v čele strany teprve od května 2000 a jeho popularita byla rozhodně nižší než některých starších socialistických politiků, jako vídeňského starosty Michaela Häupla či předsedy poslanecké sněmovny Heinze Fischera. Pravicové stra-

ny také s oblibou publikovaly jeho snímek z jara 2000, jak si – v době ponižování a ignorování vládních Rakušanů Evropany – připíjí šampaňským s francouzskými vládními činiteli.

Lidovci rovněž poukazovali na Gusenbauerovu neschopnost obklopit se známějšími odborníky, kteří by byli zárukou úrovně jeho případné vlády. Předseda SPÖ proto získal souhlas s kandidaturou a možnou účastí ve vládě diplomata Wolfganga Petritsche, který se osvědčil jako úspěšný správce Kosova pověřený mezinárodními organizacemi, a dále i známého a oblíbeného moderátora rakouské televize Josefa Broukala. V bezohledném předvolebním boji však byl Petritsch označen jako „pan Balkán“, což mj. v nacionalistických kruzích připomínalo i některé jeho slovinské předky. Úvahám, že černo-modrou koalici by po volbách bylo možno nahradit koalici socialistů se Zelenými, čelili jejich odpůrci (zejména ekologickými daněmi Zelených znechucené podnikatelské kruhy) varováním před „vládou rudo-zeleného chaosu“ a nezaslouženým přirovnáváním Zelených k melounu („navrch zelení, uvnitř rudí“).

Rozkol Svobodných

Nejhorším dojmem na voliče však v podzimních měsících zapůsobili Jörg Haider a Svobodní, kteří vládní krizi a nové volby vyvolali. Nešlo jen o protičeské akce Svobodných, kteří hrozili vetem a zamezením vstupu České republiky do EU a oslabovali tak evropskou prestiž Rakouska. Haider, na jehož osobě byla strana budovaná, ztrácel i důvěru občanů, když se FPÖ rozpadala v boji mezi haiderovskými populisty a Haiderovými kritiky a když on sám několikrát změnil své rozhodnutí opětovně stanout v čele strany. Zřejmě, aby nenesl hlavní odpovědnost za případné ztráty ve volbách, nechal do čela strany FPÖ postupně zvolit své druhy z Korutan (členy koaliční vlády) – nejprve Mathiase Reichholda a později Herberta Haupta.

Kancléř Schüssel, jakmile došlo k rozkolu Svobodných na haiderovské a extremisty zavrhané provládní křídlo, obratně nabídl nejoblíbenějšímu z vládních Svobodných – Karl-Heinz Grasserovi i jako nezávislému místu v možné budoucí vládě. Ukázal tím masě voličů, kteří z protestu v roce 1999 volili Svobodné, že s nimi lidovci počítají. (Viz tab. č. 1)

V nečekaném rozsahu zvítězili ve všeobecných volbách lidovci, kteří se po deseti letech opět stali stranou nejsilnější. Pohled na tabulku výsledků voleb říká, že v podstatě došlo k mocnému přesunu statisíců hlasů od Svobodných k lidovcům. Pouze malou částí posílily hlasy, které ztratili Svobodní, sociální demokraty a Zelení.

Příčiny těchto přesunů jsou spatřovány v nárůstu důvěry v osobu kancléře Wolfganga Schüssela a v jeho schopnost provést slibované a potřebné reformy. Neméně bylo ceněno jeho včasné rozhodnutí jít do no-

Tab. 1 **VOLEBNÍ VÝSLEDKY**

Předběžné konečné výsledky voleb do rakouské Národní rady v roce 2002:

Politická strana	Procento hlasů v roce		Rozdíl	Počet poslanců v roce	
	1999	2002		1999	2002
Lidovci	26,9	42,3	+15,4	52	79
Sociální demokraté	33,2	36,5	+3,3	65	69
Svobodní	26,9	10,0	-16,9	52	18
Zelení	7,4	9,5	+2,1	14	17
Ostatní	5,6	2,7	-3,0	–	–

Tab. 2 **MOŽNÍ KOALIČNÍ PARTNEŘI RAKOUSKÝCH LIDOVců**

(Většinové varianty při předběžném počtu mandátů, většinu tvoří již 92 mandátů)

Lidovci	79				
Svobodní	18	Sociální demokraté	69	Zelení	17
s lidovci	97	s lidovci	148	s lidovci	96
Pro		Pro		Pro	
Pokračování v „politice obratu“		Podpora spolkových zemí a hospodářství		Jednotlivé hlasy ze spolkových zemí	
Proti		Proti		Proti	
Stav strany Svobodných ministr financí Grasser		Vyjádření Gusenbauera Rozdíly v programech		Vyjádření Zelených proti politickému kursu Schüssela a Grassera.	

(Der Standard 26. 11. 2002)

vých voleb i jeho přizvání Karl-Heinz Grassera k další spolupráci. Okolností prvotního významu bylo i sebezničení, anebo alespoň podstatné sebeoslabení Svobodných jejich rozpolcením na haiderovsko-populistickou a liberálně-nacionální frakci a neschopností strany jako celku pozitivně přispívat vládní politice. Umožnili tím lidovcům převzít většinu jejich voličů.

Přední rakouský deník „Die Presse“ přinesl dne 6. 12. 2002 pod titulkem „Pro FPÖ již nejsou Benešovy dekrety překážkou“ rozhovor s „mluvčím FPÖ pro otázky vědy“ Martinem Grafem. Konstatoval, že v hlavních sídlech vyhnanců získala ÖVP více hlasů, než byl spolkový průměr, FPÖ jich naproti tomu více ztratila. Devadesát procent voličů se rozhodlo pro strany, které se vyslovily pro přistoupení České republiky do EU. Graf výslovně prohlásil: „Vůli voličů třeba respektovat. Proto musí být veto znovu zváženo.“

Sociální demokraté, ač mírně posílili, nicméně prokázali, že se ještě za posledních 30 měsíců nenačili účinně využívat možností opoziční strany. Nedokázali ještě vytýčit přitažlivý alternativní program a přesvědčit voliče, že jsou odborně a politicky schopni zabezpečit jeho provádění.

„Paridův soud“ kancléře Schüssela

Wolfgang Schüssel je v rakouském tisku karikován jako bájný Paris, který si za partnery do budoucí koaliční vlády může vybírat mezi třemi krasavicemi – rudou, modrou a zelenou, poněvadž v parlamentě dosáhne s každou ze tří menších politických stran většinovou podporu. Počátkem prosince s nimi Schüssel nejprve zahájil nezávazné rozhovory, které by však měly do vánoce vést k ustavení nové vlády. (Viz tab. č. 2)

Každá volba z uvedených tří možností má své klady i zápory. Nejbezpečnější většinu a nejméně obtíží v parlamentě by umožňovala takzvaná velká koalice se sociálními demokraty. Obě strany jsou si však programově vzdáleny a existovalo by nebezpečí opakování chyb, které vedly k volebnímu neúspěchu v roce 1999. Svobodní zklamali jako partneři zcela nedávno a Zelení ještě nedospěli k širšímu chápání svého poslání jako např. Zelení v Německu. Ani současné potíže Schröderovy vlády v Německu nejsou pro Rakousko vzorem přitažlivým. Každopádně lze však jen těžko pochybovat o tom, že by Evropa či sousedé Rakouska případné neúčasti Haiderových Svobodných na vládě a jejich odchodu do opozice jakkoliv litovali.

Nástup čtvrté generace čínských komunistů

RUDOLF FÜRST

V čínské politické kultuře byl akt předání moci na samém vrcholu její hierarchie vždy ožehavým problémem. V dynastických dobách se výběr dědice trůnu leckdy neobešel bez dvorských intrik, u každého nového císaře se pak očekávalo, že svou moc bude zastávat až do konce fyzického života. Po pádu poslední dynastie (1911) a řadě pokusů o vytvoření stabilního parlamentního systému (s autoritativními prvky) se k moci dostali v roce 1949 komunisté, kteří zavedli centralizovaný stát leninského typu, ve kterém revoluční elita stojí nad institucemi a zákony. Problém postoupení moci v režimu, kde ústava platí jen symbolicky, přinesl řadu konfliktů uvnitř vládnoucí strany a dočkal se jisté míry pragmatické kultivace až řadu let po smrti Mao Ce-tunga (Mao Zedong).¹⁾

Soumrak charismatu a otupení ostří

Komunistická strana Číny, u jejíhož zrodu stáli intelektuálové, prošla řadou proměn, během kterých se v brutálních dobách do čela pracovaly osoby spíše akceschopné a radikální. Mao Ce-tung byl – v čínském prostředí – osobností mimořádného charismatu, které s jistými výhradami přetrvává až dodnes. Maova moc nepocházela jen z jeho postavení ve straně a autority u armády, ale i z mimořádné veřejné popularity. Jakýkoliv jeho nástupce byl v hlubokém stínu „vůdce“ a bylo nemyslitelné, aby postoupil do čela strany a státu bez jeho podpory. Princip patronátu je ostatně nepsaným pravidlem čínského sociálního života, tím spíše platí v politice. Maových potenciálních nástupců bylo několik a téměř všichni dopadli neslavně. Letadlo s Lin Piaomem (Lin Biao) a jeho rodinou se na útěku do SSSR zřítilo, Liou Šao-čchi (Liu Shaoqi) zemřel za kulturní revoluce ve vězení, sám Teng Siao-pching (Deng Xiaoping) byl z ideologicko-politických důvodů vězněn.

Na sklonku Maova života se situace velmi komplikovala existencí několika silných klik uvnitř strany, jejichž střet o moc po smrti Maa mohl přivést Čínu zpět ke zmatku předešlého období 1966–1976. Když se nakonec do čela strany definitivně prosadil Teng Siao-pching, nebyl již mezi ním a zbytkem nejužšího vedení politbyra tak výrazný odstup. I Teng však byl osobou mimořádného charismatu, byl ve stínu svého předchůdce. Jeho moc se opírala o podporu armády a rozvětvené proreformní kliky, strana jako celek však nebyla v postojích k reformám jednotná.

Prosazení reformní politiky a personální záležitosti spolu úzce souvisely. Podle známého autora Minxin Peie ještě ani po roce 1978, kdy se upevnila moc Teng Siao-pchinga, neexistovaly normy, které by vymezily pole působnosti čínské politické elity. „Klíčové vládní instituce, zejména právní systém a byrokracie, byly vážně narušeny ekonomickým a politickým zmatkem období velkého skoku a kulturní revoluce. Neexistovaly žádné instituce s politickou

participací, za vlády Mao Ce-tunga byly jejími formami politické kampaně a davové násilí.“²⁾

Zmíněný autor vyzdvihuje jako přínos Tengovy politiky způsob, jak byly vnitrostranické konflikty v porovnání s érou maoismu omezeny. Kdysi obvyklé politické čistky byly nahrazeny umírněnějšími metodami odstraňování nežádoucích politických kádřů. Na uprázdněná místa byli dosazováni lidé nižšího věku, kteří byli nakloněni novému politickému programu. Za Tenga byl stanoven věkový limit (1982) pro odchody ministrů (členů Státní rady) a provinčních stranických tajemníků na 65 let (60 let pro jejich zástupce), byla také určena hranice u vysokých funkcí na dvě po sobě jdoucí období. Tato opatření přispěla ke stabilizaci poměrů uvnitř čínské komunistické strany a významně zlepšila její *image* v zahraničí.³⁾

Pro „odejít“ kmety z vysokých funkcí, kteří byli do té doby členy řady vnitrostranických frakcí, které komplikovaly situaci pletichařným a korupcí, byla vytvořena „Ústřední poradní komise“. Tento zvláštní poradní sbor bez reálných pravomocí, jehož předsedou byl sám Teng, usnadnil odchod přestárlých kádřů do důchodu způsobem, který byl politicky a společensky únosný (s příslušnými platy). Podstatná početní a věková redukce stranických kádřů se udála v roce 1982, na 12. sjezdu komunistické strany, kde bylo z předchozího ústředního výboru delegováno jen necelých 50 procent členů.⁴⁾ Tato nebyvalá personální smršť zasluhuje připomenutí vzhledem k tomu, jak média vyzdvihovala současnou personální obměnu na doposud posledním, tj. 16. sjezdu (listopad 2002). Omlazovací kúrou před dvaceti lety však tehdy neprošlo stranické vedení zcela, pro Tengovy stoupence se našla řada výjimek.

Ani poté však strana nebyla monolitní a problém s nástupnictvím do funkce prvního tajemníka nebyl bez komplikací. V té době se sice stárnoucí patriarcha postupně vzdával svých stranických funkcí, avšak své nástupce (Chu Jao-pang /Hu Yaobang/, Čao C'-jang /Zhao Ziyang/) ovládal ze zákulisí, odkud je také oba nakonec z vedení nechal odvolat.⁵⁾

V dramatickém roce 1989 se v čele strany ocitl ne příliš známý Ťiang Ce-min (Jiang Zemin), stranický tajemník (tj. primátor) města Šanghaje. Jeho osobnost a stranická kariéra potvrdzovaly pokračující trend úbytku populistického lesku, zato však více administrativní zdatnosti a hlavně závislosti na přízni starého vládce za oponou.

Třetí generace vyšla ze stínu

Stranická elita druhé poloviny 90. let minulého století se definitivně propracovávala k moci s nástupem Ťiang Ce-mina (1989). Drama v roce 1989 neznamenovalo jen masakr na náměstí Tchien-an-men (Tiananmen) a dramatické zhoršení pověsti režimu na celém světě,⁶⁾ ale především vážnou politickou krizi a z řady důvodů⁷⁾ rozkol ve straně, který se během vlny demonstrací po celé zemi nakonec přenesl i do armády, jejíž část otevřeně odmítla zasáhnout proti civilistům. Po událostech, které lze nazvat státním převratem, sice významně posílil vliv konzervativní levice, představované zejména bratry Jangy (Jang Šan-kchun /Yang Shang-kun/ a Jang Pai-ping (Yang Baibing/), Li Pchengem (Li Peng), Sung Pchingem (Song Ping), Čchiao Š' (Qiao Shi), avšak její pozice v nejužším stranickém vedení byla vyvážena přítomností reformátorů.

Na počátku 90. let panovaly ve světě obavy, zda se Čína neodvrátí zpět od reformního programu. Skepsi však ukončilo archetypální turné Teng Siao-pchinga (v r. 1992) do bohaté provincie Kuang-tung (Guangdong) a v ní existujících dvou zvláštních ekonomických zón Ču-chaj (Zhuhai) a Šen-čen (Shenzhen), které bezprostředně sousedí s Hongkongem a představují výkladní skříň ekonomického úspěchu reformem a moderního životního stylu. V čínském prostředí mají výjezdy vládců do regionů jakési konotace s inspekčními cestami císařů v dynastických dobách. Patriarcha během své návštěvy bohatého jihu pronesl několik zásadních projevů, které svým obsahem a symbolickou volbou místa realizace jasně naznačily, že budoucí vývoj Číny půjde dále cestou tržních reformů.

Ve stejném roce se konal stranický sjezd (v pořadí 14.), který Tengem naznačené vize přijal jako oficiální program. Pozice Ťiang Ce-mina se upevnila a do nejužšího vedení se prosadila řada nových tváří jasně proreformního stylu, na úkor konzervativců. Bratři Jangové nezůstali ve vedení Ústřední vojenské komise (ÚVK)⁸⁾ a do jejího čela byl postaven Ťiang, obě funkce místopředsedů ÚVK obsadili – pro vyvážení – generálové loajální Tengovi.⁹⁾

Nejužší stranické vedení tedy nebylo ideologicky a politicky monolitní, ani po krizovém roce 1989 ani po změnách v roce 1992. V sedmičlenném Stálém výboru politbyra v roce 1992 stanuli Ťiang Ce-min, Li Pcheng, Čchiao Š', Li Žuej-chan (Li Ruihan), Ču Žung-ří (Zhu Rongji), generál Liou Chu-čching (Liu Huaqing) a nezvykle mladý Chu Ťin-tchao (Hu Jintao, 49 let). Z výčtu jmen vysvítala jasná početní převaha reformistů vůči konzervativním silám (Li Pcheng, Čchiao Š', gen. Liou Chu-čching spíše reprezentoval mocnou vojenskou podnikatelskou lobby, která prosazovala modernizaci letectva a námořnictva), důležitější na této volbě však byla především přítomnost osob s podporou Teng Siao-pchinga (gen. Liou

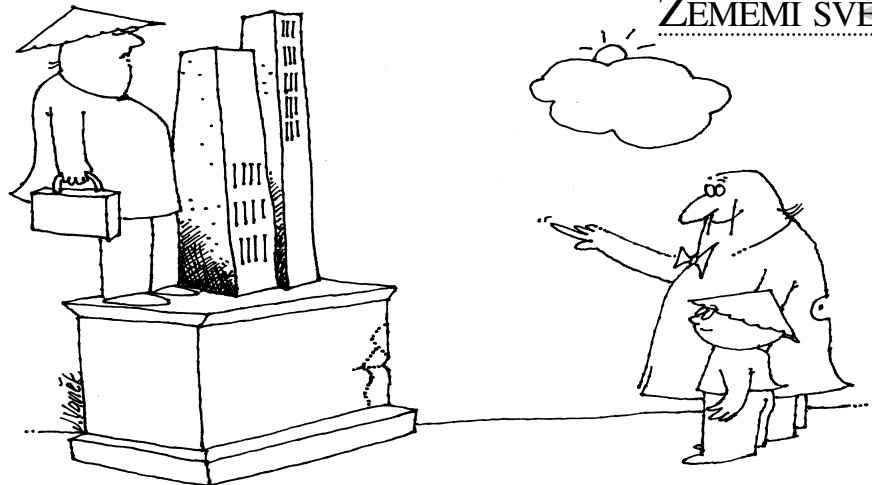
a Li Žuej-chan). Starý Teng Siao-pching se od poloviny 90. let již neobjevoval na veřejnosti, po letech spekulací o jeho zdravotním stavu nakonec zemřel na začátku významného roku 1997, aniž by se dožil symbolického aktu navrácení Hongkongu (1.7. 1997).

Je příznačné, jak se Ťiangova pozice v čele státu a strany upevňovala jen postupně a definitivně posílila až po smrti Tenga. Hovoříme-li tedy o době vlády Ťiang Ce-mina, lze o něčem takovém uvažovat teoreticky až od poloviny 90. let. Konkrétně se vzestup jeho moci projevil zákazem podnikatelských aktivit armády, jenž byla průvodním znakem velmi specifické éry budování kapitalismu tengovského stylu. Toto Ťiangovo politicky významné rozhodnutí vedlo k narušení podivného ekonomického impéria a utužení civilní kontroly nad armádou, nikoliv ovšem bez kompromisů, nedůsledností a patřičných ekonomických kompenzací.¹⁰⁾

Další personální posuny vynesly do vedení strany a zejména státní exekutivy pravicově orientované reformátory s neideologickým přístupem k řešení problémů. Příznáčný byl postupný ústup odpůrců Ťianga ze scény. Li Pcheng v roce 1998 uvolnil předsednictví vlády pro Ču Žung-ťiho a pro kompenzaci mu bylo svěřeno předsednictví politicky méně exponovaného čínského parlamentu (*Všečínské shromáždění lidových zástupců, VSLZ*). Pekingský starosta Čchen Si-tchung (Chen Xi-tong), nechvalně proslulý svým podílem na organizování masakru v Pekingu v roce 1989, se stal jednou z prvních významných obětí tažení proti korupci, které odstartoval posílený Ťiang s premiérem Ču po roce 1998. Také další Ťiangův možný sok Čhiao Š', dosavadní předseda parlamentu, byl uvolněn z funkce ve prospěch odsunutého Li Pchenga.

Ťiangovo reformní vedení po roce 1998 využilo posílení své pozice k vyhlášení ambiciózního programu restrukturalizace ekonomiky, zejména předlužených státních průmyslových podniků, vázaných na bankovní sektor, zatížený nevratnými úvěry. Konec 90. let přinesl další posun doprava (uzákonění soukromého podnikání v ústavě), ale i oficiální rétoriku soustředěnou na pojmenování klíčových slabin systému, tj. především nízké role zákona ve společnosti a enormní nárůst korupce. Do jaké míry však volání po efektivní ekonomické recentralizaci a nastolování vlády silné ruky bylo úspěšné, je otázkou. Zdá se, že stranické vedení se snažilo také najít cestu z hrozící izolace a úpadku své autority. Odpovědí na úbytek podpory strany zdola (zejména v důsledku dekollektivizace venkova, bývalé bašty stranického vlivu, dále též sociálně nejisté pozice průmyslového proletariátu) a rostoucí početní stav vznikající střední vrstvy byly pokusy strany redefinovat oficiální ideologii a těžit z oživujícího nacionalismu.

Strana současně dala pocítit veřejnosti sílu represivního aparátu. Tak lze například chápat rigidní postoj úřadů vůči sektě Fa-lun-kung,¹¹⁾ která byla oficiálně zakázána po svém největším veřejném vystoupení v dubnu v roce 1999. Tato mírumilovná sekta, jejímž programem je eklektická směs prvků učení buddhismu, taoismu, cvičení tchaj-ťi-čchüan (*taijiquan*) a čchi-kung (*qigong*), vedoucí své stoupence k sebezdokonalení cestou meditace, se patrně stala režimu nebezpečnou. Fa-lun-kung (dále viz FLG) nemá stano-

venou organizační strukturu, ani hierarchii, či systém registrace členů, existuje jen její ústředí, které je v USA, kde žije její duchovní vůdce Li Chung-č' (Li Hongzhi). Skupiny jejích vyznavačů vznikají spontánně po celé Číně, v Hongkongu, Tchaj-wanu, v zemích jihovýchodní Asie i na Západě a ve zbytku světa, k jejich stoupcům se v CLR hlásili i členové strany a vojáci z povolání. Zdá se, že masový charakter sekty (70–100 milionů členů)¹²⁾ a její schopnost oslovit napříč všechny sociální vrstvy, stejně jako režimu podezřelé globální rozpětí a pružnost její organizace, byly státem vnímány jako cosi podvratného. Způsob tiché demonstrace vsedě před residenční čtvrtí Čung-nan-chaj (Zhongnanhai), obehnané zdí v centru Pekingu, kde bydlí nejvyšší straníctví a státní funkcionáři, pochopil režim jako otevřenou výzvu. Úspěšné zorganizování demonstrace, na kterou přijeli účastníci z celé země, svou jednoduchostí a operativností zaskočilo státní bezpečnost.

Vláda sektu FLG oficiálně zakázala, bezprostředně poté bylo asi 5000 členů zatčeno, z toho 1200 státních úředníků¹³⁾, a sdělovací prostředky zahájily intenzivní diskreditační kampaň. Je zajímavé a pro současnou situaci v ČLR příznačné, že podobný postoj k obdobným sektám zastával v minulosti i kuomintangský režim za Čankajška.¹⁴⁾ Zdá se, že historický příklad lidových povstání, vedených eklektickým náboženským hnutím,¹⁵⁾ je výstrahou pro čínský stát, bez ohledu na politický režim.

Represivní chování režimu poněkud pozměnilo svůj styl. Podstatné byl zredukován počet osob stíhaných z ideologických důvodů, zatímco novou nebezpečnou skupinou pro establishment se stali nezávislí odborářští aktivisté. Vztah vůči nepočetným demokratickým aktivistům nedoznal změny (viz zatčení členů Čínské demokratické strany, jejíž vznik byl načasován na příjezd prezidenta Clintona do ČLR),¹⁶⁾ stejně tak jako způsob asimilace nečínských etnických a kulturně-religiózních minorit (Tibeťané, Ujguri) nebo zacházení se státem nepovolenými křesťanskými církvemi.

Vnitřní krize systému i úspěchy

Pro chování Ťiangova reformního režimu v pozdních devadesátých letech bylo příznačné oficiální tažení proti korupci. Vedle procesu s již zmíněným Čchen Si-tchungem v Pekingu došlo také k řadě vyšetřování a veřejných monstrprocesů s osobami vysoce postavenými. Ortel trestu smrti byl například vysloven bývalému

místopředsedovi parlamentu a stranickému tajemníkovi Autonomní oblasti Kuang-si (Guangxi) Čcheng Kche-ťieovi (Cheng Kejie) a zástupci tajemníka stejné oblasti Chu Čchang-čchinovi (Hu Changqin). Zatím největší korupční skandál se odehrál v bohaté jihovýchodní provincii Fu-tien (Fujian), kde se před soudem ocitlo na dvě stovky státních úředníků, včetně stranických funkcionářů, policistů, vojáků a celníků. Liou Jou-feng (Liu Youfeng), manželka člena politbyra Ťia Čching-lina (Jia Qinglin), spolu s dalšími podezřelými osobami, však soudnímu stíhání unikla.¹⁷⁾ Zdá se tedy, že zátaž proti korupci je selektivní, vedený v prostředí neexistence nezávislé veřejné kontroly, bez oddělení moci zákonodárné, exekutivní a soudní, který nelze rozlišit od vnitrostranického mocenského zápasu.

Prostředí totalitní moci a téměř úplného splynutí ekonomické a politické sféry přineslo v procesu privatizace a restrukturalizace neutušené možnosti osobního obohacování. Nemožnost podřízení elit zákonnému dohledu, nezávislé kontrole a vystavení pozornosti nezávislých médií v Číně vytváří ideální podmínky pro korupci a zneužívání moci. Tento stav lze označit za jednu z největších systémových slabin¹⁸⁾ „socialismu s čínskými specifiky“. Je všeobecně známo, že rodinní příslušníci stranických špiček hrají aktivní roli v podnikatelských kruzích. Bylo to obvyklé za Teng Siao-pchinga (resp. pro jeho příbuzné), platí to i o tzv. třetí generaci okolo Ťianga. Kupříkladu jeho syn, Ťiang Mien-cheng (Jiang Mianheng), byl raději z prostředí šanghajských „tycoonů“ odvolán do akademické sféry (údajně v Pekingu.¹⁹⁾ Podobně proslulá je i rodina Li Pchenga, konkrétně jeho manželka Ču Lin (Zhu Lin) a syn Li Siao-jung (Li Xiaoyong).

Premiér Ču, v Číně i v zahraniční respektovaná osobnost, spolutvůrce kampaně proti korupci, pověřil reformou bankovního sektoru (zejména čtyř největších bank v ČLR) finančního experta Wang Süe-pinga (Wang Xuebing), který byl později obviněn z řady úvěrových podvodů, mimo jiné i z tunelování newyorské pobočky Bank of China.²⁰⁾

I přes náznaky vnitřní destabilizace režimu, kterou lze přičíst na vrub ekonomickým reformám a která se projevila analogicky ve všech zemích bývalého socialistického tábora, politika Pekingu dosáhla řady viditelných úspěchů. Tempo ekonomického růstu, měřeného makroekonomickými ukazateli, stále vykazuje velmi příznivou tendenci (7 až 8 procent), byt za ce-

nu rostoucího deficitu státního rozpočtu. Třináct let trávající (formálně) období vlády Ťiang Ce-mina lze bez váhání označit jako éru stability a ekonomického růstu (byť již poprvé s mírným zadlužením státního rozpočtu přibližně okolo tří procent HDP).²¹⁾

Problémem je nerovnoměrný ekonomický vývoj mezi přímořskými oblastmi a vnitrozemím. Znepokojivá je zejména rostoucí sociální diverzifikace obyvatelstva, kterou bude dále zhoršovat přízpusobením Číny pravidlům vyplývajícím z členství ve Světové obchodní organizaci (WTO). Přidružení Číny k WTO lze chápat jako velmi progresivní politický krok, v konkrétních dopadech však bude dále prohlubovat sociální rozdíly mezi regiony i jednotlivci. Stát bude nucen zmobilizovat své finanční a organizační kapacity na reformu sociálního systému, který byl zaveden v 50. letech. Vzhledem ke zmatkům v legislativě a přežilé daňové soustavě, která umožňuje anarchii v ekonomickém chování subjektů, přichází centrum o fiskální zdroje. Státní režim sice je autoritativní, avšak přitom paradoxně nemá efektivní prostředky, aby si zajistil svůj vliv tam, kde ho uplatňují i administrativy zemí s pluralitní demokracií. Dosavadní politicko-ekonomický systém umožňuje nadměru hospodářské decentralizace a nemá dostatečné systémové předpoklady, které by omezily existenci černé ekonomiky. Tím se nejen sám dostává do finanční tísně, ale i složité situace v mezinárodních vztazích (viz problémy s USA ohledně nekorektní obchodní politiky, porušování autoritativních práv a ochranných značek atd.).

V zahraniční politice si „třetí generace“ vůdců vedla velmi úspěšně. Čína normalizovala své vztahy s Ruskem a jednáními na platformě tzv. „Šanghajské pětky“²²⁾ stabilizovala vztahy se sousedními zeměmi ve Střední Asii vzniklými po rozpadu SSSR. Čína již není ze severu a západu asijského kontinentu vystavena přímé geostrategické hrozbě a může se věnovat rozvoji svých západních periferií. Vztahy s USA dosáhly za působení administrativy prezidenta Clintona nadstandardní úrovně v podobě tzv. *strategického partnerství*. Čína získala na Západě podporu pro svůj vstup do WTO (2001) a její ekonomika se otevřela globálnímu společenství natolik, že její další ekonomický růst již není bez integrace se světovou ekonomikou představitelný. Obchodní výměna, příliv investic a moderních technologií ze zahraničí jsou podstatnými zdroji čínského ekonomického boomeru, který by z vlastních zdrojů ČLR nebyla schopna zajistit. Peking tak získal čas a prostředky na nezbytné vnitřní reformy.

Co znamená odejít

Od podzimního 16. sjezdu komunistické strany v roce 2002 se dlouho dopředu očekávaly personální výměny, během kterých se do nového vedení měli prosadit kandidáři tzv. „čtvrté generace“. Viceprezident Chu Ťin-tchao, který se stal místopředsedou ÚVK²³⁾ v r. 1999, byl již tímto postupem – navíc jako člen Stálého výboru politbyra – všeobecně pokládán za nástupce Ťiang. Chu dokončil podnikl řadu zahraničních cest, kdy se v roce 2001 postupně představil např. v Rusku, Velké Británii, Francii, Španělsku a Německu a v roce 2002 na konci dubna zavítal do USA,

kde se oficiálně setkal s prezidentem G. W. Bushem.

Překvapivě zvěsti a spekulace, že k nástupu Chua do čela strany by nemuselo dojít, se začaly objevovat v zahraničním tisku v r. 2002, zvláště po letním setkání stranických špiček v přímořském letovisku Pej-taj-che (Beidaihe), kde se obvykle konají neoficiální jednání. Termín sjezdu byl navíc posunut na listopad, namísto obvyklé doby v říjnu. Proto se i v seriózním tisku objevovaly úvahy, zda nedojde ke změnám v předpokládaném scénáři kádrových změn tak, aby Ťiang Ce-min (76 let) zůstal v čele strany.²⁴⁾

Vzhledem k tomu, že čínská politická kultura není pluralitní a transparentní, nelze se divit, že záměry nejvyšší politické vůle se jeví tajemně. Příznačný pro politický styl Číny byl i akt „voleb“ nového stranického vedení v duchu „demokratického centralismu“. Stranický sjezd se koná každých pět let. Podle webových stránek South China Morning Post s odvoláním na Reuters probíhá podle následujících pravidel. Na sjezdu se setká přes dva tisíce delegátů. Pro potřeby sjezdu vznikne Prezidium, které se po skončení sjezdu rozpustí. Prezidium si vybere třicetičlenný výbor a generálního tajemníka sjezdu. Delegáti sjezdu formálně zvolí Ústřední výbor (přes 200 členů), jenž pak na konci sjezdu na svém prvním zasedání zvolí politbyro a jeho Stálý výbor. Seznam členů ÚV je sestaven Prezidiem, které dohlíží na jejich volbu. Před konečným aktem volby probíhá několik kol „volby“ předběžné. V případě, že Prezidium není s výsledkem spokojeno, probíhá jí konzultace s delegáty.²⁵⁾

Není patrně třeba zdůrazňovat, jak se takový způsob „voleb“ jeví bizarně a netransparentně a budí dojem rituálu, ve kterém se mísí prvky autoritativního přístupu s formálním konsensem. S výjimkou několika států (Severní Koreje, Vietnamu, Barmy a Laosu) je však takovýto způsob výměny vládních elit již na Dálném východě a v jihovýchodní Asii, kde všude existují politické systémy pluralitní (alespoň formálně) – již zcela ojedinělé.

Personální změny se v soudobé Číně dějí v duchu nepsaných pravidel a zavedených precedentů, které se uplatnily v tengovské éře. Takto se jeví především způsob obměny nejvyššího vedení strany (tj. ÚV a jeho Stálý výbor, SV) ve vztahu k postavě dosavadního stranického šéfa, který ustupuje do pozadí na post patriarchy v ústraní.

Generálním tajemníkem strany se na 16. sjezdu (8.–14. 11. 2002) nakonec stal Chu Ťin-tchao, ale v novém Stálém výboru, rozšířeném o dva posty na devět, se ocitla většina Ťiangových spojenců. To Ťiangovi umožní, aby získal rozhodující kontrolu nad rozhodováním nejvyššího vedení tak, jak byl sám vychováván Tengem (do poloviny 90. let). Ze všech jmenovaných členů SV nelze k Ťiangovým favoritům počítat pouze Luo Kana (Luo Gan), kterého prosazoval Li Pcheng. Vedle vlivu na armádu si tedy odstupující Ťiang podržel vliv v devítičlenném kolektivním vedení, přičemž jeho chráněncem Ceng Čching-chung (Zeng Qinghong, člen SV) by měl (nejen on) dle očekávání vyvažovat moc Chu Ťin-tchaa.²⁶⁾

Na 16. kongresu vypadla z nejvyšších funkcí (SV) řada předních členů vedení strany. Vedle Ťiang Ce-mina (76) tedy také dosavadní pre-

miér Ču Žung-ťi (74), dále i Li Pcheng (74). Překvapivě také Li Žuej-chan (68, Li Ruihan), který bývá v západních sdělovacích prostředcích všeobecně označován za nejliberálnějšího politika v předchozím Stálém výboru a který nepřesáhl věkovou hranici 70 let, limitující jeho kandidaturu. Z minulého Stálého výboru se v novém objevil pouze Chu Ťin-tchao (59), ostatních šest odešlo do důchodu. Členy nynějšího Stálého výboru jsou mimo již zmíněného Chua také: Wu Pang-kuo (Wu Bangguo), Wen Ťin-pao (Wen Jinbao), Ťia Čching-lin (Jia Qinglin), Ceng Čching-chung, Chuang Ťü (Huang Ju), Wu Kuan-čeng (Wu Guanzheng), Li Čchang-čchun (Li Changchun) a Luo Kan.

Obdobně rozsáhlou rekonstrukcí prošel také celý ÚV, který má nyní 198 členů a 158 členů alternujících, tj. dohromady 356. Z tohoto celkového počtu je 180 členů nových. Za pozornost stojí průměrný věk členů ÚV 55,4, dvacet procent z 356 členů je pod hranicí 50 let.²⁷⁾

Během kongresu byla potvrzena platnost teorie *trojí reprezentace* (*san-ke-taj-piao /san ge daibiao*), která bude začleněna do stranických stanov. Ťiang Ce-min ve svém klíčovém projevu na začátku kongresu (8. 11.) komplexně zhodnotil uplynulé období v budování socialismu s čínskými specifiky (Čung-kuo tche-se šechuej-ču-i/ Zhongguo tese shihuizhuyi/), během kterého za posledních pět let ČLR dosáhla významných úspěchů. Zdůraznil zejména ekonomický pokrok země a viditelný vzestup individuální životní úrovně (doslovně dosažení elementárního blahobytu – *siaokchang/xiaokang*) a posílení mezinárodní autority země.²⁸⁾

Dle očekávání se jako delegáti sjezdu zúčastnili také zástupci podnikatelské sféry. Pozornost médií v Číně se upínala na představitele velkých státních podniků, například na prezidenta státního naftového kolosu Sinopec, Li I-čunga (Li Yizhong). Očekával se také i vstup představitelů privátního sektoru do ÚV. Tam se však nakonec z posledně zmíněných ocitl jen jeden, Čang Žuej-min (Zhang Rui-min), hlava známého podniku Chaj-er (Haier) s kolektivní vlastnickou strukturou, z přístavního města Čching-ťao (Qingdao), a to pouze jako alternující člen ÚV. Zdá se tedy, že vstup podnikatelské vrstvy do stranických řad byl zatím spíše jen symbolický a jakým tempem se čínská vládní strana bude dále otevírat průmyslovým lobby, teprve ukáže čas. Prolínání podnikatelské a stranické elity stejně již *de facto* existuje.

Pokud jde o personální změny v Ústřední vojenské komisi, jejím předsedou je nadále Ťiang Ce-min, z celkově jedenácti členů ÚVK šest odešlo do důchodu a bylo nahrazeno novými kandidáty. Vojáci z povolání nyní celkem mají 22procentní účast v ÚV strany.²⁹⁾

Je třeba připomenout, že tyto zmíněné kádrové změny nejsou definitivní. Na jaře v roce 2003 dojde k dalším na plenárním zasedání parlamentu (VSLZ), kde se uskuteční výměna předsedy Státní rady (SR, tj. vlády) a ministrů (členů SR). K dalším změnám nadto může docházet průběžně, jak se dělo i v předchozích letech.

Muž bez vlastností a osm inženýrů

V čínském systému, kde se moc koncentruje více v osobách než v institucích, je charakteristika hlavního představitele moci, generálního tajemníka Chu Ťin-tchaa, velmi důležitá, od-

hlédneme-li ovšem od skutečného vládcy v ústraní a dosavadního prezidenta Ťiang Ceminu. S odvoláním na počátek stati o úbytku charismatu od „předsedy Maa“ až do současnosti, osoba Chua se tuto tendenci zdá ilustrativně ideálně. Ničím výrazným na sebe neupozornil, nemá vlivné nepřátele, jeho patrony byly rozličné osobnosti,³⁰⁾ aniž by jejich výčet umožňoval odhalit způsob Chuova smýšlení, či dokonce politické krédo (lze-li v současné horní vrstvě KS o něčem takovém vůbec uvažovat).

Chuova kariéra se odvíjí již od dob studii, kdy aktivně působil ve svazu mládeže, poté se stal stranickým tajemníkem (1985) v chudé provincii Kan-su (Gansu) a v Autonomní oblasti Tibet (1987–92), kde nahradil svého liberálního předchůdce a kde v době protičínských nepokojů zavedl v roce 1989 stanné právo. Díky svým působitím stranou politických zápasů v Pekingu se vyhnul stranickým střetům v letech 1987–89, v kterých podlehl jeho reformní patroni. Prostřednictvím řady doporučení získal přízeň Teng Siao-pchinga, který jej prosadil do Stálého výboru již v roce 1992. Od té doby je také pokládán za jednoho (nikoliv jediného) *protégé* Ťianga. Od konce 90. let byl Chu pověřován nepřehlednými a populárními úkoly. V roce 1999 po vybombardování čínské ambasády v Bělehradě vojsky NATO se objevil ve státní televizi s ostrým protiamerickým projevem a s výzvou k demonstracím před americkými zastupitelskými úřady v Číně. Mimoto Chu podnikal řadu inspekcí v korupčních skandálech (např. v nechalvě proslulém Fu-ťenu), zúčastňoval se také ožehavých jednání o omezení podnikatelských aktivit armády a doprovázel prezidenta Ťianga na ceremoniálních návštěvách vojenských útvarů. I přesto, že se zúčastňoval také spolu s prezidentem státních návštěv na nejvyšší úrovni, vyskytly se pochybnosti, zda se Ťiangova přízeň v posledním roce nakonec nepřenese spíše na Ceng Čching-chunga, prvního tajemníka Organizačního výboru strany, který mj. má zásadní vliv na personální politiku.³¹⁾

Chu Ťin-tchao doposud nebyl v natolik silné pozici, aby si mohl dovolit vytvářet vlastní bázi moci na základě personálních konexí. Lze předpokládat existenci stranických klik daných v zásadě jednak osobními vztahy a také regionálními zájmy. Možné přesuny mocenského vlivu lze podle autora Čcheng Liho (Cheng Li) očekávat podle toho, jak se bude postupně vyvíjet vztah triumvirátu Ťiang, Chu a Ceng. Ceng podporovaný ze zákulisí Ťiangem reprezentuje spolu se svým patronem tzv. „šanghajskou kliku“, tj. vlivné prreformní síly, které od poloviny poslední dekády ve vnitřní a zahraniční politice udávaly směr a které mají kromě finančních skupin v Šanghaji obecně silnou podporu v bohatých přímořských provinciích. Chu Ťin-tchao, dle místa svých dosavadních působišť a jim odpovídajících kariérních a personálních vazeb, má zatím předpoklady zastupovat spíše vnitrozemské (početnější) zájmové skupiny. To by Chuovi mohlo dávat širší a méně exklusivní podporu než má nepotismem sklíčená šanghajská skupina a východní pobřeží, jejichž vliv je v ekonomickém střetu zájmů s chudšími regiony, které však mají v ÚV početně dvojnásobek členů.³²⁾ Cenga spojuje s prezidentem Ťiangem nejen řada let blíž-

ké spolupráce v administrativních funkcích v Šanghaji, ale také podobnost rodinného a širšího společenského zázemí. Ceng je typem funkcionáře, kterým se přezdívá „princové“.³³⁾ Jemu podobní princové – blízcí přátelé a spolužáci – zastávali funkce stranických tajemníků v řadě provincií, jako například Liao-ning (Po Si-laj /Bo Xilai/), Fu-tien (Si Ťin-pching /Xi Jinping/), Chu-pej a další.³⁴⁾ Ačkoliv v době vlády Tenga byl počet princů v politice poněkud zredukován (kromě např. vlastních Tengových potomků), poslední dobou se opět vracejí na scénu. Toto je ovšem – spolu s kariérami dalších přátel a spolužáků Cenga – faktor přispívající k frakčním animozitám v důsledku koncentrace výkonové moci šanghajské kliky.

Mimo tyto okolnosti lze pnutí ve stranických špičkách nazírat i z hlediska politické orientace. Dosavadní styl reformní politiky lze označit jako převážně pravicový (cenová liberalizace, trend přenesení váhy sociálních výdajů na jednotlivce, podpora podnikání, reformy státních financí, restrukturalizace státních podniků), zatímco levicové síly byly v poslední dekádě v útlumu. Pokračující ekonomická diferenciace mezi regiony, sociálními skupinami i jednotlivci však vytváří poptávku po reprezentaci zájmů těch, kteří jsou reformní politikou (i např. členstvím ČLR ve WTO) znevýhodněni, nebo dokonce ohroženi existencí. Podle známého čínského politologa Che Paokuanga (He Baoguang), žijícího v zahraničí, se současný čínský systém stále více podobá pravicové diktatuře např. suhartovské Indonésie, než marxistickému režimu. Upozorňuje na to, že vedle významu obvyklých osobních sporů, tak typických pro čínský styl politiky, se rysuje diferenciace obyvatelstva i elit na půdorysu ekonomického konfliktu zájmů, který je obvyklou podstatou stranické politiky kdekoliv jinde na světě. Systém monopolu vlády jedné strany však vylučuje možnost přirozené reprezentace zájmů. Proto autor očekává možnou opozici nikoliv v prostředí prodemokratických disidentů, ale paradoxně uvnitř komunistické strany samé – zleva. O případné masové podpoře levicových sil údajně není třeba pochybovat, neboť kritika (konzervativní i liberální) stranického vedení zleva je možná z celé řady reálných důvodů. Ačkoliv by levicová institucionalizovaná opozice byla přínosem pro demokratizaci systému, režim údajně již v některých případech vůči tomu demonstroval svou nechuť, když cenzuroval i publikaci kritických statí z levicových pozic v oficiálních médiích (příklad periodika „Hledání pravdy“, *Čeng-li te čuej-čchiou* /Zhengli de zhuiqiu/).³⁵⁾

K zamlžení současné situace dávají důvod i velmi neurčité osobní charakteristiky nových stranických vůdců. Jedná se o generaci s velmi specifickou životní zkušeností. Mladí prožili v době kulturní revoluce, plné brutality a chaosu, po které dospěli k ideologickému vystřízlivění, aniž by v současné době byli sjednoceni v nějakém univerzálním názorovém proudu. Lze-li něco označit jako „mainstream“, pak je to idea budování národní ekonomiky, podepřená patriotismem a různými variantami neoautoritářství, s pragmatickým prreformním postojem a bez zjevné xenofobie. Profesionálně je „čtvrtá generace“ zdatnější než předchozí, vyškolená ve studiích vesměs technických a přírodovědních

oborů (všichni členové Stálého výboru jsou inženýři), s patřičnou průpravou v nomenklaturních vzdělávacích institucích a notnou dávkou partajního oportunismu. Na elitu ozdobenou doktoráty z amerických či evropských univerzit a s větším kulturním a mezinárodním rozhledem, která běžně existuje ve srovnatelných asijských zemích a která existovala už za časů Čankajška i v Číně – si budeme muset ještě počkat.

Nejvyšším zákonem bude dokonalá komunistická strana

Současná konstelace personálního složení ve vedení čínské státostrany dává tušit pokračování trendu reformní politiky, který prosazovali pravicoví reformisté v čele s Ťiang Ceminem, nyní již v omlazeném složení. Ťiang sice formálně odstoupil z funkce generálního tajemníka strany, bude však patrně uplatňovat svůj vliv i v dalších letech. Priorita stability a kontinuity tak byla splněna. Jak se však dokáže nové vedení zhostit nastolení vlády zákona? Nejspíš dalším cízelováním autoritativního systému, aby bylo všem čínským vlastencům jasné, že zákonem nejvyšším je dokonalá komunistická strana. Zdá se, že zatímco čínská ekonomika koresponduje s prvky 21. století, byrokratický politický systém uvízl kdesi ve středověku. Třeba však Chu Ťin-tchao chystá nějaká překvapení.

furst@iir.cz

¹⁾ Uvádím českou transkripci, v závorce piyin.

²⁾ Pei, Minxin, *Is China Democratizing?* Foreign Affairs, Vol. 77, No. 1, 1998, str. 69.

³⁾ Tamtéž, str. 69–71.

⁴⁾ Viz např. Vohra, Ranbir, *China's Path to Modernization, A Historical Review from 1800 to the Present*, Prentice-Hall, USA, 1987, str. 268–270.

⁵⁾ Chu Jao-pang v r. 1987, Čao C'-jang v r. 1989.

⁶⁾ Stojí za zmínku, že šokován nebyl jenom Západ, ale také asijské země, v první řadě obyvatelé Hongkongu a Tchaj-wanu.

⁷⁾ Například spory o rychlou liberalizaci cen tzv. „šokovou metodou“, navrhovanou Čao C'-jangem, původně s Tengovou podporou, dále např. i znepokojivý nárůst inflace, překračující 20 procent.

⁸⁾ Nejvyšší politický orgán zodpovědný za obranu státu, stojící nad příslušným ministerstvem, Generálním štábem atd. V čele stojící předseda je zároveň nejmočnějším mužem státu, i když, jako např. Teng Siao-pching sám, již nezastává oficiální nejvyšší post ve straně. Klan bratří Yangů a jeho nástup po roce 1989 znamenaly dočasně posílení politické role armády, tento trend však dále negadoval.

⁹⁾ Gen. Liou Chua-čching (Liu Huaqing) a Čang Čen (Zhang Zhen).

¹⁰⁾ Viz např. *Out of Business*, Far Eastern Economic Review, 8. 8. 1998.

¹¹⁾ V Číně a v čínském kulturním okruhu je známa pod názvem Fa-lun Da-fa (Falun Dafa).

¹²⁾ *Keesing's Report of World Events*, r. 1999, uvádí 70 mil. členů, v denním tisku často vyšší odhady, tj. 100 mil.

¹³⁾ Tamtéž. Represe proti FLG pokračují, stát volí diferencovanou taktiku, tj. přesvědčuje zadržené členy, aby se od sekty odvrátili (argumentuje společenskou škodlivostí FLG, jejím manipulativním chováním vůči členům atd.), zatvrzelci jsou pak trestně stíháni. Dle Keesing's (1999–2001) a FEER bývají udeřovány u vůdčích členů FLG-i vysoké tresty, do deseti let ve vězení (resp. převýchovných táborech), v ojedinělých případech i nad tuto hranici. Zadrženi byly řádově desítky tisíc osob, v trestním řízení (často i bez vznesení obžaloby, či bez řádného trestního řízení obecně) údajně zemřelo 1500 osob (dle oficiálních údajů čínské

vlády) z důvodů sebevraždy nebo odmítnutí léků. Viz Lawrence, Susan, *Faith and Fear*, Far Eastern Economic Review, 20. 4. 2000.

¹⁴⁾ Přednáška Prasenjita Duary v rámci letního kursu CEU, *Chinese Nationalism and Transnationalism*, Budapešť, srpen 2001. Přední americký sinolog pro podobné sekty používá termínu „redemptive societies“, které byly údajně za republikánského režimu v Číně také perzekvovány. Naopak, v loutkovém státě Man-čukuo (Manzhuguo) zřízeném s podporou Japonska v jimi okupovaném Mandžusku (1932), byly podobné komunity státem preferovány.

¹⁵⁾ Viz např. *Boxerské povstání* (I-che-tchuan, přelom 19. a 20. stol.) nebo hnutí *Tchaj-pchingů* v 19. století.

¹⁶⁾ Keesing's, 1998. Aktivisté byli zatčeni až po odjezdu americké delegace.

¹⁷⁾ Keesing's, 1999–2000.

¹⁸⁾ Minxin Pei používá termín „krize vládnutí“ (*crisis of governance*). „...In many crucial respects, China's hybrid neo-authoritarian order eerily exhibits the pathologies of both the political stagnation of Leonid Breznev's Soviet Union and the crony capitalism of Suharto's Indonesia. These pathologies – such as pervasive corruption, a collusive local officialdom, elite cynicism, and massive disenchantment – are the classic symptoms of degenerating governing capacity.“ Viz *China's Governance Crisis*, Foreign Affairs, September/October, 2002, str. 96–109, citace str. 99.

¹⁹⁾ *Jiang Fails to Curb Empire of the Son*, Far Eastern Economic Review, 29. 6. 2000.

²⁰⁾ Gilley, Bruce, Laerence, Susan, V., *China's Bankers: Rotten To the Top*, Far Eastern Economic Review, 31. 1. 2001.

²¹⁾ Dle údajů Světové banky z r. 2002 pro rok 2001, www.worldbank.org

²²⁾ ČR, Rusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán.

²³⁾ Za pozornost stojí, že vedle postu předsedy i místopředseda ÚVK byl civilista.

²⁴⁾ Viz např. Lawrence, Susan, *Jiang Finds it Hard To Let Go*, Far Eastern Economic Review, 12. 9. 2002.

²⁵⁾ Zkráceno, dle *First Clues Regarding Leadership Change*, South China Morning Post, www.scmp.com, s odvoláním na Reuters, listopad 2002.

²⁶⁾ Viz např. Liu, Belinda a Dobson, William, *China's Changing of the Guard*, Newsweek, 21. 10. 2000. Dle Newsweeku se v Pekingu Cengovi přezdívá „eunuch“ pro jeho politickou oddanost svému patronu.

²⁷⁾ Internetové stránky Peoples' Daily, anglická verze oficiálního listu *Zen-min-ž'-pao* (Renminribao), 15. 11. 2002.

²⁸⁾ Kompletní text projevu (v originále i anglicky), www.fmprc.gov.cn, 8. 11. 2002. „*Siao-kchang*“ (doslovný překlad „malý blahobyť“) jedná se o bližší neurčený termín, jehož rétorickým významem je dle mého názoru komplexní vzestup životní úrovně, tedy posun nad hranici chudoby.

²⁹⁾ Lawrence, S. L., *The Top Winners and Losers in China's Hierarchy*, Far Eastern Economic Review, 28. 11. 2002.

³⁰⁾ Sung Pching (Song Ping), Chu Jao-pang (Hu Yaobang), Chu Čchi-li (Hu Qili), Čchiao Š' (Qiao Shi), Teng Siao-pching, Ťiang Ce-min. Viz *After Jiang, Hu? Can Hu Jintao Beat the "Successors Dilemma"?*, Tanner, Murray Scot, Asia Program Special Report, Woodrow Wilson International Center for Scholars, http://wwics.si.edu, říjen 2002, str. 7–17.

³¹⁾ Tamtéž.

³²⁾ Cheng Li, *Emerging Patterns of Power Sharing: Inland Hu vs. Coastal Zeng?*, Asia Program Special Report, WWICS, tamtéž, str. 28–34.

³³⁾ Obecně potomci z rodin prominentních funkcionářů s protekcí na studiích (často univerzita Čchingchua v Pekingu /Qinghua daxue/), ve stranickém kariéřním postupu a s vlivem v podnikatelských kruzích. Ceng Čching-chung je synem komunistického generála-veterána Ceng Šana (Zeng Shan).

³⁴⁾ Dále Chaj-nan (Hainan), Chu-pej (Hubei), Ťi-lin (Jilin), Šen-si (Shaanxi), WWICS, tamtéž, str. 32.

³⁵⁾ Che Pao-kuang je citován v článku Gilley, Bruce, *Jiang's Turn Tempts Fate*, FEER, 30. 8. 2001.

Slovinsko po prezidentských volbách – konec Kučanovy éry?

V listopadu a prosinci roku 2002 proběhla ve Slovinsku dvoukolová volba nového slovinského prezidenta, který po šestnácti letech nahradí ve funkci nejvyššího postaveného slovinského politika Milana Kučana. V předvolební kampani se často objevovaly hlasy hovořící o konci Kučanovy éry, případně hlasy tento konec zpochybňující. Co tedy přinesla Slovinsku „Kučanova éra“ a co lze čekat v letech budoucích?

Kučanova éra?

V roce 1986 byl nejvyšším představitelem Svazu komunistů Slovinska zvolen pětáctičlenný Milan Kučan; současně s touto volbou se Kučan stal také členem kolektivního vedení Slovinské socialistické republiky – předsednictva. Jednalo se o volbu poměrně překvapivou – Kučan byl představitelem spíše umírněného křídla Svazu komunistů, s mírně reformním nádechem, který se projevoval především v akceptaci některých hlasů slovinské společnosti, volajících po větší emancipaci nejbohatší jugoslávské republiky od bělehradského centra.

V letech 1986–1990 šla celá slovinská společnost rychlými kroky k rozkolu s vedením jugoslávské federace, v němž od roku 1987 hlavní mocenské pozice ovládl Slobodan Milošević. Jugoslávie, zmítaná ekonomickou krizí i narůstající etnickou a národní nesnášenlivostí, se ocitla před výzvou hospodářské a politické transformace. Obratný Kučan v tomto období vytrvale přesvědčoval Bělehrad o příslušnosti Slovinců k posttitovské Jugoslávii, současně však nemohl být hluchý vůči dění v samotném Slovinsku, kde se občanská společnost stále více stavěla proti zbývajícím pilířům Titova dědictví – komunistické ideologii, a především Jugoslávské lidové armády (JLA).

Slovinské pacifistické, feministické skupiny stále razantněji vystupovaly proti policejní-vojenskými zásahům na Kosovu, do nichž byli nasazováni také slovinští branci. Poté, co srbské vedení řízené Miloševićem na počátku roku 1989 zrušilo autonomní statut srbských oblastí Vojvodiny a Kosova, změnila se kritika v otevřené vystoupení proti neústavnosti tohoto kroku, resp. proti Bělehradu. Slovinská veřejnost začala sabotovat některé jugoslávské instituce – především odvozy do JLA – slovinští politici a společenští vědci začali diskutovat o možnosti přeměny Jugoslávie v konfederativní stát. Do všeobecného diskursu byl zanesen termín demokracie.

Slovinští komunisté vedení Kučanem se v roce 1989 ocitli před významným dilema-

tem: zachovat loajalitu vůči komunistickému vedení Jugoslávie, nebo respektovat hlasy Slovinců, demokratizovat Slovinsko, a tím se dostat do rozporu s bělehradským vedením? Kučan se rozhodl pro dvojí hru – pokoušel se vyjednávat s Bělehradem, přičemž se soustředil především na obhajobu myšlenky (kon)federativnosti Jugoslávie a z ní vyplývající myšlenky samostatnosti republik, na druhé straně otevřel prostor pro přechod vnitroslovinské politiky směrem k pluralitnímu stranickému modelu. Jednání s vedením Svazu komunistů Jugoslávie však poměrně záhy ztroskotala – v lednu 1990 opustila slovinská delegace vedená Milanem Kučanem 14. sjezd Svazu komunistů Jugoslávie, nespokojená s tím, že její volání po návratu k ústavnosti – tj. omezení moci Miloševiče – nebylo vyslyšeno. Slovinsko se tak vydalo na cestu k samostatnosti.

V roce 1990 proběhly ve Slovinsku první soutěživé parlamentní volby, v nichž zvítězily spojené opoziční síly – koalice Demokratická opozice Slovinska (DEMOS). Poprvé se uskutečnila také přímá volba předsedy předsednictva, který byl nejvyšším slovinským politikem. V této volbě se ve druhém kole dokázal proti kandidátovi opozice Jože Pučnikovi prosadit vůdce reformujících se komunistů – nyní již Strany demokratické obnovy – Milan Kučan; ve druhém kole získal 58,6 procenta hlasů. Slovinská společnost tak na jedné straně dala najevo touhu po demontáži komunistického systému, na straně druhé ocenila Kučanovu politickou obratnost, resp. jeho postoje vůči bělehradskému centru.

Milan Kučan prokázal v následujících letech, že není dogmatickým politikem, ale že je mu naopak bližší pragmatická politika, vycházející z přesného vyhodnocení konkrétní politické situace. Obratně se zapojil do procesů iniciovaných koalici DEMOS ovládanou parlamentem – podpořil konání referenda o samostatnosti Slovinska v prosinci 1990 a následně se společně s některými ministry (především ministrem zahraničí Dmitrijem Rupelem, ministrem vnitra Igiorem Bavčarem a mi-

nistrem obrany Janezem Janšou) ujal práce na prezentaci Slovinska jako potenciálního nového státu na světové mapě, resp. získávání podpory pro tento krok. Také díky jeho aktivitě se Slovinsku vydařila kampaň, v níž na svou stranu získalo především německou a italskou diplomacii. Teprve později mohl být tento důležitý krok – vzdorující především americké pozici podporující jugoslávskou jednotu – náležitě doceněn. Podobně významným krokem byl usmiřovací akt v Kočevském rohu, kde si Kučan podal ruku s lublaňským arcibiskupem Šustarem, čímž symbolicky vyjádřili ochotu k usmíření mezi dvěma soupeřícími ideově-politickými skupinami, které se formovaly v době občanské války (1941–1945) – komunisty a domobranci. Tento významný akt byl bohužel později zpochybněn katolickou církví.

Nová slovinská ústava, kterou parlament schválil 23. prosince 1991, odstranila ze slovinského politického systému kolektivní hlavu státu – předsednictvo včetně jeho předsedy – a zavedla funkci prezidenta jako individuální hlavy státu. První kolo přímé volby prezidenta bylo vypsáno na prosinec 1992 a Milan Kučan v něm změřil síly s dalšími sedmi kandidáty. Výsledky byly ohromující především pro pravice politické strany – Kučan získal již v prvním kole 64 procenta hlasů a jako první slovinský prezident vstoupil impozantně do svého prvního volebního období. „Převrat doleva“ byl následně „dokončen“ vítězstvím Liberální demokracie Slovinska, vedené Janezem Drnovšekem, v parlamentních volbách.

Svou neotřesitelnou pozici potvrdil Kučan také o pět let později, když se mu opět podařilo zvítězit již v prvním kole prezidentských voleb; jeho volební zisk 55,6 procenta opět paralyzoval sedm protikandidátů.

Kučanova aktivita na domácí politické scéně byla limitována ústavou, jež funkci prezidenta přisoudila úlohu, kterou bychom mohli označit jako ceremoniální. Přesto nelze říci, že by se Kučan stal jen figurkou v systému ovládaném politickými stranami. Po celou dobu více či méně skrytě zasahoval do dění na domácí politické scéně, obratně přitom využívaje jak rozpory mezi jednotlivými politickými stranami, tak své kontakty a osobní známosti z dob komunismu. Nejvýraznějším příkladem Kučanových schopností bylo pravděpodobně odstavení ambiciózního ministra obrany Janeze Janši v roce 1993. Janša, jehož kariéru nastartovala tzv. desetidenní válka proti JLA v červnu a červenci 1991, se postoupně stával pro mladý slovinský stát nebezpečím kvůli neprůhledným obchodům se zbraněmi (v době embarga na celé území bývalé Jugoslávie) i vzhledem ke svým ambicím stát se prvním mužem slovinského politického systému. Aféra „Depala Vas“, spojená se zneužíváním pravomocí, vedla k odvolání Janši z funkce ministra a jeho odchodu do opozice. Od tohoto okamžiku se stal Janša

nejvýraznějším kritikem celého vývoje samostatného Slovinska – tento vývoj měl být ovládnut tzv. Udbomafí (UDBA – jugoslávská obdoba StB), kterou řídí právě Milan Kučan. (Jen pro zajímavost poznamenejme, že celou záležitost vyšetřovala v polovině 90. let zvláštní vyšetřovací skupina, vedená prezidentskou kandidátkou, která se ve druhém kole volby v roce 2002 postavila Janezi Drnovškově, Barbarou Brezigarovou – komise dospěla k závěru, že nelze prokázat trestný čin žádného z aktérů celé události).

V zahraničněpolitické oblasti se Kučan soustředil především na to, aby se Slovinsko v mentálních mapách Západoevropanů posunulo z Balkánu do střední Evropy. Tuto misi můžeme z institucionálního hlediska hodnotit jako úspěšnou – Slovinsko poměrně brzy vstoupilo do CEFTA, Kučan se stal pravidelným hostem setkání středoevropských prezidentů. Za výrazný neúspěch slovinské diplomacie včetně prezidenta naopak slovinská společnost i odborná veřejnost chápala vynechání Slovinska z první vlny rozšiřování Severoatlantické aliance. O to větší satisfakci se pro Kučana zřejmě stal pražský summit NATO, kde bylo Slovinsko přizváno k přistoupení; tuto zprávu po jeho boku vyslechl – a také se ocitl na „rodinném fotu“ ze summitu – jeho věrný souputník Janez Drnovšek.

Kučan (a Drnovšek) na rozdíl od jiných slovinských politiků nikdy nevyužíval protievropských a protizápadních nálad, které se v jistých vlnách objevují ve Slovinsku. Zatímco průzkumy veřejného mínění se vyvíjely na sinusoidě, kdy podpora vstupu Slovinska do Evropské unie i NATO místy klesala pod 50 procent, oba politici vytrvale slovinskou společnost přesvědčovali, že pro Slovinsko není jiné alternativy, chce-li se stát respektovaným euroatlantickým státem.

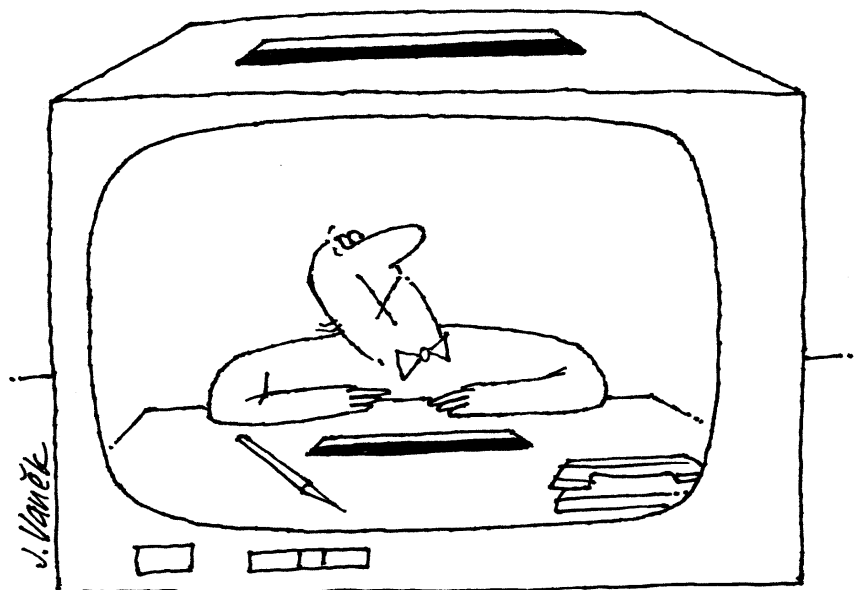
Prezidentská kariéra Milana Kučana, jedna z nejdelsích v soudobé Evropě, byla formálně ukončena 1. prosince 2002, kdy se

uskutečnilo druhé kolo přímé volby nového slovinského prezidenta. Vzhledem k ustavení slovinské ústavy, která neumožňuje žádné osobě více než dvě zvolení následující po sobě, nemohl se již Kučan o funkci prezidenta ucházet. Jeho prezidentská kariéra je jistě respektuhodná. Vyvedl Slovinsko z nestabilní posttitovské Jugoslávie, čímž je zřejmě ochránil od válečného běsnění, které se následně přehnal západním Balkánem. Podařilo se mu udržet na uzdě revanšistické nálady domobraneckého tábora slovinské politiky, který usiluje o přepsání celé poválečné (a místy i válečné) historie Slovinska. Také jeho zásluhou se Slovinsko zapojilo do západních integračních procesů.

Milan Kučan, který pochází z „nejměně slovinské“ části Slovinska – Zámurí (Prekmurje), protestant ve státě, kde se církví rozumí automaticky církev katolická, komunist, který se transformoval v demokratického prezidenta středoevropského střihu, je nepochybně pozoruhodnou politickou postavou. O své budoucnosti Kučan zatím nechce příliš hovořit, omezuje se na obvyklé fráze o odpovědnosti. Vzhledem k jeho věku i politické ambici se ovšem zřejmě můžeme dočkat mnohých překvapení – včetně další kandidatury po ústavou vynucené přestávce.

Drnovšek – v Kučanových šlépějích?

U vědomí blížícího se konce druhého prezidentského mandátu Milana Kučana žila celá slovinská společnost v posledních dvou letech v napětí, které se omezovalo na jednu základní otázku: Jak vážné jsou zdražovací problémy dlouholetého premiéra (od roku 1992 s krátkou přestávkou v roce 2000) Janeze Drnovšeka? Drnovšek, předpokladní „prezident“ posttitovské Jugoslávie, totiž v tomto období přiznal onkologické onemocnění a s jistou skepsí se vyjadřoval o své budoucnosti. Představa, že by ze slovinské politiky odešli Kučan a Drnovšek současně, zneklidňovala především levico-

vou, resp. tzv. postkomunistickou část slovinské politické scény. Objevovaly se různé spekulace, např. že by se Drnovšek mohl stát prezidentem na dobu „nezbytně nutnou“ a pak ji opět přenechat M. Kučanovi apod. Tyto spekulace konečně Drnovšek vyvrátil v polovině roku 2002, kdy oznámil, že jeho léčba byla úspěšná a že se chce ucházet o prezidentskou funkci.

První kolo prezidentské volby se uskutečnilo 10. listopadu a utkalo se v něm celkem devět kandidátů. Drnovšekovi se sice podařilo obsadit první místo, ovšem nezískal potřebnou nadpoloviční většinu odevzdaných hlasů (získal 44,5 procenta hlasů). Volba tedy postoupila do druhého kola, v němž se Drnovšek – pro některé poněkud překvapivě – střetl 1. prosince s generální prokurátorkou Barbarou Brezigarovou. Pokud půjde o „překvapivost“ toho, že se na druhém místě výsledků kola prvního objevila právě Brezigarová (získala téměř 31 procent hlasů), mám tím na mysli neúspěch kandidáta, jemuž se v diskusích přisuzovaly velké šance – bývalého guvernéra Národní banky Slovinska France Arhara, o němž se druhy hovořilo jako o osobě, která by měla integrovat roztržštěnou slovinskou pravici, nakonec obsadil v prvním kole voleb až čtvrté místo, když jej porazil i kandidát slovinských nacionalistů, bizarní postava slovinské politiky – Zmago Jelinčič Plemeniti (přídomek Plemeniti znamená v českém jazyce ušlechtilý).

Před druhým kolem voleb panovalo jistě napětí – relativní úspěch Brezigarové v prvním kole ukazoval, že Drnovšek se ještě nemůže cítit vítězem. Brezigarová byla pro druhé kolo chápána jako kandidátka celé pravice, navíc skutečnost, že proti sobě jako kandidáti stáli muž a žena, by ve Slovinsku se silnou feministickou tradicí (ovšem pouze ve městech) mohla nahrávat právě ženské kandidátce. Všechny tyto úvahy se však nakonec staly lichými – Drnovšek i Brezigarová získali ve druhém kole prakticky stejné podíly hlasů, které voliči v prvním kole odevzdali jiným kandidátům, což znamenalo, že si Drnovšek udržel svůj náskok z kola prvního. V nejbližších týdnech jej tedy čeká stěhování z jednoho křídla paláce na Prešernově ulici, kde sídlí vláda, na opačnou stranu, do prezidentské kanceláře. Ve funkci předsedy vlády jej pravděpodobně nahradí dosavadní ministr financí Anton Rop.

Co čekat od nového prezidenta? Je pravděpodobné, že k žádným zásadním obrátům nedojde ani ve vnitřní politice, ani směrem navenek. Drnovšeka – a celou slovinskou politickou scénu – čekají velké úkoly; tím největším je přesvědčit slovinskou veřejnost, že členství v NATO a EU je pro Slovinsko životně potřebné, a zlomit tak sílu izolacionistických a „neutralistických“ nálad. Celkově lze od Drnovšeka očekávat kontinuitu hlavních směrů slovinské politiky.

○

cabada@kas.zcu.cz

Reforma Bundeswehru – součást německé bezpečnostní politiky

Německá bezpečnostní politika v období vlády rudo-zelené koalice v zásadě navázala jak na bezpečnostní politiku předcházející koalice křesťanských demokratů a liberálů, tak na dlouhodobější trendy mající své kořeny v období studené války.

ZDENĚK KRÍŽ

Nadále se jednalo o bezpečnostní politiku preferující alianční rámec v Severoatlantické alianci a nově také v současnosti rozvíjenou bezpečnostní dimenzi Evropské unie. Budování bezpečnostního rozměru evropského integračního procesu nemělo prozatím v německém pojetí za úkol vytěsnit USA z Evropy. Bezpečnostní politika země se ale stala sebevědomější a více orientovanou na **prosazování německých národních zájmů**. V rámci navázání na základní trendy německé bezpečnostní politiky proběhla za vlády rudo-zelené koalice v letech 1998–2002 velmi výrazná proměna akcentu, která je obecně nazývána „**militarizací**“. Současná militarizace spočívá ve větším angažování při řešení bezpečnostních problémů současného světa, po vyčerpání všech nenásilných variant použitím vojenské síly v aliančním rámci, v souladu s mezinárodním právem a se souhlasem Bundestagu, a nikoli ve snaze zvrátit poválečný vývoj v Evropě. Militarizace německé bezpečnostní politiky je výrazem emancipace Německa na mezinárodní scéně po sjednocení v roce 1990. Německo má zaujmout takovou pozici v systému mezinárodních vztahů, která odpovídá jeho síle a velikosti. Výše charakterizovaná militarizace německé bezpečnostní politiky je u německých spojenců v zásadě vítána, neboť ve svém konečném důsledku vede k jejich odlehčení při zajišťování míru a stability ve světě. Výrazem militarizace německé bezpečnostní politiky v praxi je nárůst německého angažmá při provádění všech typů operací krizového managementu na 10 000 vojáků. Reforma německé armády je logickým důsledkem kontinuity německé bezpečnostní politiky za vlády rudo-zelené koalice v letech 1998–2002 s bezpečnostní politikou křesťanské pravice a liberálů a výše popsané militarizace ve smyslu užívání armády (za uvedených podmínek) jako nástroje k dosažení zahraničněpolitických cílů.

Německá armáda – přes velmi podstatnou redukci a částečnou reorganizaci – nebyla v minulém desetiletí zcela přizpůsobena současným bezpečnostním potřebám. Proto musela rudo-zelená vláda zpracovat a zahájit velmi rozsáhlou reformu Bundeswehru. Cílovým stavem má být armáda s 285 000 vojáky, s větším profesionálním

jádrem, flexibilnější, moderně vyzbrojená a vycvičená lépe než v současnosti. Přestože se v přístupných oficiálních vládních dokumentech klade nadále na první místo úkol Bundeswehru bránit teritorium Německa, realizovaná reforma v souladu s charakterem současného mezinárodního bezpečnostního prostředí je orientovaná zejména na zvýšení schopností Německa k provádění celého spektra operací krizového managementu mimo teritorium Německa, od misí záchranných, přes operace na udržení míru až k akcím na vynucení míru. Výrazem této tendence je reformní cíl ztrojnásobit „síly krizové reakce“ ze současných 50 000 vojáků na 150 000.

Prováděná reforma nepředpokládá zásadní zvýšení současných obranných výdajů, které patří v rámci Severoatlantické aliance vzhledem k podílu na HDP k nejmenším. I při skutečném uvolnění předběžně příslibených dodatečných prostředků na modernizaci německé armády v letech 2002–2006 (ostatně vzhledem ke stavu německých veřejných financí a prioritám společnosti velmi nejspíše) se německé obranné výdaje pouze přiblíží obvyklému dvouprocentnímu podílu na HDP v členských státech Severoatlantické aliance. Tento krok bude znamenat pouze posun správným směrem, jenž ale nevyřeší problémy Bundeswehru. Americký politolog Zbigniew Brzezinski například odhaduje, že obranné výdaje evropských států NATO by se musely zdvojnásobit, aby se začala zmenšovat mezera mezi vojenskými schopnostmi Spojených států a evropských členů Severoatlantické aliance. Nedostatečné financování reformy německé armády ohrožuje dosažení cílů reformy, zejména v kombinaci s trváním na všeobecné obranné povinnosti a povinné vojenské službě s celkem 80 000 tabulkových míst pro konskripčně rekrutované vojáky – složených z 53 000 míst pro vojáky základní vojenské služby (GWDL) a 27 000 míst pro vojáky dobrovolně prodloužené vojenské služby (FWDL). Pouze marginální část z předpokládaných 27 000 vojáků vykonávajících dobrovolně prodlouženou vojenskou službu (FWDL), kteří patří do kategorie konskripčních vojáků, bude nasazena

v akci mimo teritorium Německa. V současnosti se z 20 000 dobrovolně děle sloužících vojáků účastní zhruba 2000 Bundeswehrem prováděných operací. Jejich nasazení je podmíněno dobrovolností. Vojáky základní vojenské služby není možno vůbec vysílat mimo teritorium SRN (což je nejpravděpodobnější varianta použití Bundeswehru). Jinými slovy, reforma Bundeswehru předpokládá, že budou vydávány finanční prostředky pro 53 000 služebních míst pro vojáky základní služby nepoužitelné v nejpravděpodobnější variantě nasazení německé armády a pro 27 000 služebních míst pro dobrovolně děle sloužící vojáky nasaditelné pouze podmíněně. Personální náklady na jedno místo činí u GWDL 11 500 eur a u FDWL 15 600 eur ročně. Interní odhady spolkového ministerstva financí předpokládají, že odbouráním všeobecné branné povinnosti a povinné vojenské služby by mohly vzniknout úspory ve výši přibližně 1 mld. eur. K této částce je třeba přičíst také prostředky vynaložené na vojáky z povolání a vojáky na čas, kteří se zabývají výcvikem povolanců. Jedná se v této souvislosti o 30 000 tabulkových míst a další téměř 1 mld. eur. Pro pokračování povinné vojenské služby nelze na základě dnes přístupných pramenů najít jiné zdůvodnění, než ideologické faktory ovlivňující smýšlení větší části politických elit sociálních a křesťanských demokratů, kteří na pokračování povinné vojenské služby trvají, protože věří v její demokratizační účinek.

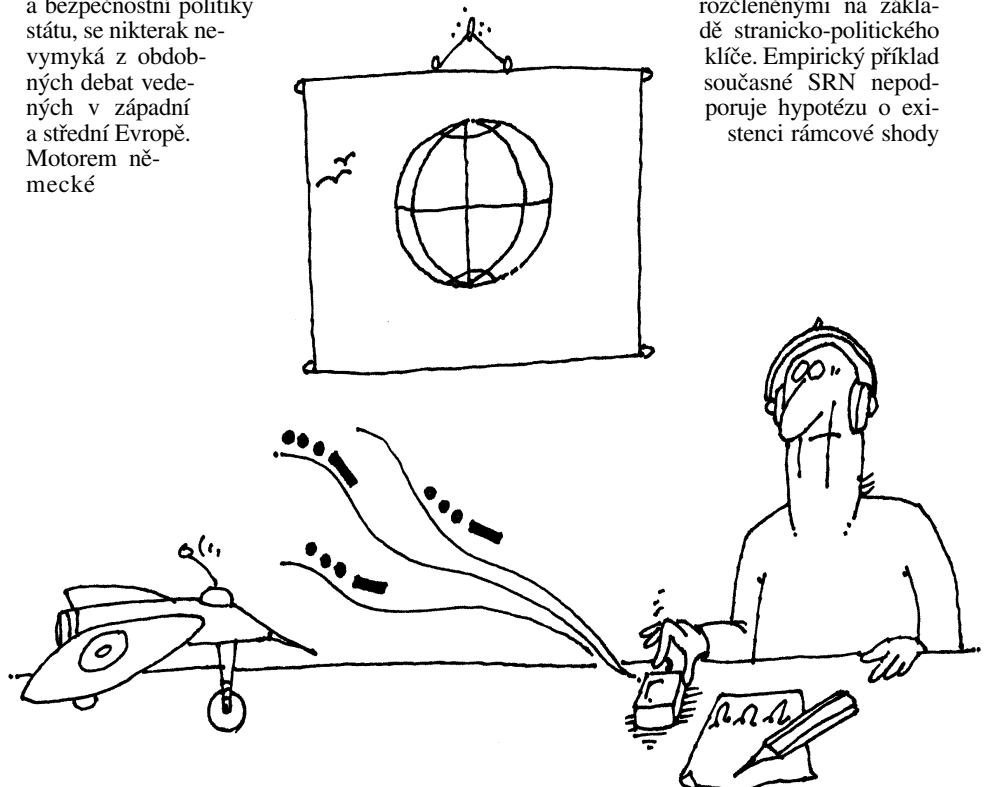
Nedosažení cílů reformy německé branné moci by mělo velmi závažné negativní politické konsekvence pro dosažení cíle německé zahraniční politiky, totiž zajistit Německu místo ve světě a vliv na mezinárodní vztahy, odpovídající jeho velikosti a ekonomickému vlivu. V této souvislosti je proto možné vyslovit predikci o budoucí velmi podstatné korekci reformy německé armády, kterou je možné očekávat v následujícím volebním období, pokud německé politické elity nerezignují na dosažení cílů reformy a nezmění cíle bezpečnostní politiky Německa. V ideálně typické rovině by mohlo jít buď o zásadní navýšení obranných výdajů (málo pravděpodobné), nebo o radikálnější redukci (ohrožující dosažení cílů reformy armády), nebo zrušení povinné vojenské služby (obtěžně průchodné u SPD a CDU/CSU z ideologických důvodů).

Nejpravděpodobnější variantou se autovi vzhledem k postojům politických stran, stavu německých veřejných financí a zahraničněpolitickým prioritám rudo-zelené vlády pro další volební období jeví mírné navýšení obranných výdajů v řádu maximálně 5 procent nad současný stav 24,7 mld. eur a ministrem financí Eichelem předběžně přislíbených (!) 2,5 mld. eur ročně na modernizaci – v kombinaci s další redukcí počtů pod prozatím stanovených 285 000 vojáků, která by za určitých podmínek mohla být doprovázena i zrušením povinné vojenské služby, v hor-

ší variantě jejím dalším zkrácením, a tím zmenšením počtu tabulkových míst při rámcovém zachování počtů v jednom roce sloužících vojáků GWDL. Při menším počtu povolávaných branců než reformou předpokládaném (70 až 80 000 ročně) by již byla povinná vojenská služba zcela neudržitelná, a to jak z politických, tak z vojenských důvodů. Již plánovaná redukce povolanců a devítiměsíční vojenská služba naráží na kritiku z důvodu nespravedlnosti k těm, co povolání jsou, protože většina povolána není. Devítiměsíční délka služby je již dnes z hlediska výcviku nedostatečná, a proto její zkrácení je menším problémem než další zmenšení počtu povolanců ročně. Tato pravděpodobná varianta ani v případě zrušení povinné vojenské služby (což je nejisté) sama o sobě nevyřeší finanční problémy německé armády. Ani úplné odbourání povinné vojenské služby, a tím redukce Bundeswehru na 200 000 vojáků nemůže přinést větší úspory než jednu mld. eur a uvolnění 30 000 míst vojáků z povolání a na čas dosud vázaných výcvikem rekrutů. Zásadní reforma, a zejména modernizace německé branné moci bude totiž vyžadovat velmi razantní navýšení německých obranných výdajů v řádu 50–100 procent, tedy zhruba k třem procentům na HDP. Pro tento krok ale nejsou v Německu příznivé podmínky ani z hlediska stavu veřejných financí, ani z hlediska priorit německé společnosti. Proto se pravděpodobnost realizace optimální varianty blíží nule.

Německá debata o reformě Bundeswehru, rozpoutaná politickými elitami, jež z části ve svém mládí velmi brojily proti mocenským nástrojům zahraniční a bezpečnostní politiky státu, se nikterak nevymyká z obdobných debat vedených v západní a střední Evropě. Motorem německé

diskuse o armádě je zájem disponovat v novém bezpečnostním prostředí adekvátní vojenskou mocí, jež na straně jedné nebude nezvladatelnou zátěží pro ekonomiku státu a na straně druhé bude reálně nasaditelná v celém spektru předpokládaných operací. Armáda nevyhovující svou strukturou, výzbrojí a výcvikem potřebám eliminace bezpečnostních hrozeb je pouze parazitujícím přívěskem společnosti. Reforma a s ní spojená redukce Bundeswehru nejsou zlomyslným dítkem bývalých levicových antimilitaristů, nýbrž zahraničněpolitickou a do jisté míry i ekonomickou nutností vyplývající z obecných trendů vývoje současného mezinárodního bezpečnostního prostředí a z obecných trendů vývoje postavení armády v demokratickém režimu. V zásadě obdobným způsobem totiž probíhají i reformy armád německých sousedů. Stranicko-politická debata se nese na pozadí velkých rozporů mezi stanovisky politických stran. Rozpory jsou v zásadě dvojího druhu. Prvním druhem rozporů jsou rozpory meritoriální, vyplývající z odlišných postojů na řešení identifikovaného problému, v této souvislosti jde zejména o rozpory mezi SPD a CDU na straně jedné a Zeelených, FDP a PDS na straně druhé. Druhý druh rozporů vyplývá z využívání reformy Bundeswehru jako profilačního tématu u voličů, což generuje rozpor mezi SPD a CDU/CSU, přestože z hlediska merita věci jsou jejich postoje k reformě německé armády podobné. Reforma německé armády vtahuje Bundeswehr do centra politického dění a činí z něj téma stranicko-politických debat. Můžeme proto pozorovat, že i ve stabilní demokratické zemi není zcela zaručeno konsensuální řešení základních témat bezpečnostní politiky politickými elitami rozčleněnými na základě stranicko-politického klíče. Empirický příklad současné SRN nepodporuje hypotézu o existenci rámcové shody

rozhodujících politických sil ve stabilizovaných demokraciích o základních problémech bezpečnostní politiky státu. Reforma Bundeswehru totiž bezesporu patří mezi základní témata německé bezpečnostní politiky.

Reforma německé armády v zásadě nevybočuje z obecných trendů vývoje postavení armády v moderních demokraciích, ani obecných trendů vývoje armád. Empirické údaje získané na základě výzkumu situace v SRN (pro celkové zhodnocení hypotézy je ale přirozené nutné provést výzkum v dalších státech) podporují hypotézu o zmenšujícím se významu armádní instituce a o postupném zhoršování postavení armády v industriálních demokraciích. Indikátory jsou dva:

Za prvé, zájem disponovat adekvátní vojenskou mocí a další zájmy spojené s armádou mají v politickém procesu Německa velký problém při agregaci. Jinými slovy, v rámci politického procesu jsou zájmy v oblasti pracovních příležitostí, sociálního systému, ekologie atd. hodnoceny jako prioritní. Uvedený jev způsobuje, že je velmi obtížné získat v SRN finanční zdroje pro reformu německé armády. Mínlulé volební období se vyznačovalo neustálou snahou ministra financí Eichela redukovat obranné výdaje a úsilím ministra obrany Scharpinga získat pro armádu dodatečné zdroje.

Druhým indikátorem je schopnost rekrutace. Bundeswehr se v současnosti ocitá před nepřijemným rekrutačním problémem. Stále se zvyšuje počet mladých mužů neochotných sloužit své zemi v uniformě a se zbraní v ruce, což logicky ovlivňuje i zmenšování rekrutačních možností při budoucím získávání vojáků z povolání a vojáků na čas. Justicií vynucené otevření služby v Bundeswehru pro ženy i u bojových jednotek tento problém podle všech dostupných analýz zmírní, ale nevyřeší.

Z hlediska analýzy cyklu politického procesu v SRN výzkum přinesl poznatky svědčící o působení německého liberálně korporativního způsobu zprostředkování zájmů v oblasti bezpečnostní politiky. Reforma Bundeswehru byla, přes přirozené výtky opozice generované snahou o maximalizaci vlastní politické podpory ve společnosti, nesena snahou vlády předjednat sporné otázky s relevantními zájmovými skupinami, tedy zejména s „*Deutscher Bundeswehr Verband*“ v záležitostech strukturálních a personálních a skupinami německého vojensko-průmyslového komplexu v oblastech modernizace armády, restrukturizace, přenesení částí podpůrných úkolů na civilní sféru, zavádění moderních forem řízení do armádní instituce a vzdělávání příslušníků Bundeswehru pro jejich uplatnění po skončení služby. Poměrně zajímavým poznatkem získaným v rámci analýzy reformy Bundeswehru je schopnost relevantních německých politických stran zpracovat vnitřně konzistentní strategii reformy německé branné moci, odrážející jejich divergentní strategii zahraniční a bezpečnostní politiky.

Německé zkušenosti jak s politickým prosazením reformy armády, tak i s praktickou realizací ve vojenské rovině, by také možná byly poučné i pro politické a vojenské elity dalších evropských států, Českou republiku nevyjímaje. Politickou rovinu problému mohou analyzovat politologové, vojenská rovina je již ale doménou specialistů vojenské vědy, která má v České republice mnohem lepší institucionální zázemí než ve „starých“ členských státech Severoatlantické aliance.

Literatura

- Bahr, E.: Deutsche Interessen. Streitschrift zu Macht, Sicherheit und Außenpolitik. München 2000.
- Bald D.: Sechs Legenden über der Wehrpflicht. Blätter für deutsche und internationale Politik 6/1997.
- Bartels, H.: Eine neue Bundeswehr. Europäische Sicherheit 9/2000.
- Bredow, W.: Die Zukunft der Bundeswehr. Gesellschaft und Streitkräfte im Wandel.
- Joffe, J.: Ein Wunderwerk der Kontinuität. Parameter rot-grüner Außenpolitik. Blätter für deutsche und internationale Politik 11/1999.
- Handl, V.: Reforma Bundeswehru: obtížné zadání pro německou politiku. Mezinárodní politika 2/2001.
- Hellmann, G.: Nationale Normalität als Zukunft? Zur Außenpolitik der Berliner Republik. Blätter für deutsche und internationale Politik 7/1999.
- Huber, R. K. – Schmidt, B.: Auf der Suche nach einem neuen Gleichgewicht. Europäische Sicherheit 2/2000.
- Kamp, K. H.: Die Zukunft der Bundeswehr: Die Diskussion in der CDU/CSU. Aus Politik und Zeitgeschichte B43/2000.
- Kirchbach, H. P.: Die Bundeswehr an der Schwelle zum 21. Jahrhundert. Europäische Sicherheit 1/2000.
- Lange, M.: Die Bundeswehr auf dem Weg ins 21. Jahrhundert. Europäische Sicherheit 10/2000.
- Lambsdorf, G. H.: Jedno Německo a jeho zahraniční politika. Mezinárodní politika 2/2001.
- Longhurstová, K.: Na prahu dospělosti? Reforma německých ozbrojených sil. Mezinárodní vztahy 2/2001.
- Meyer, B.: Wehrpflicht und Bundeswehr-Reform. Aus Politik und Zeitgeschichte B43/2000.
- Nink, K. – Stadlmayer, R.: Militärexperthen befürworten Berufsarmee. Financial Times Deutschland 8.4. 2002.
- Robertson, G.: Wir brauchen Streitkräften des 21. Jahrhunderts. Europäische Sicherheit 3/2000.
- Rühe, V.: Deutsche Sicherheitspolitik. Die Rolle der Bundeswehr. Internationale Politik 4/1995.
- Rühl, L.: Deutsche Interessen auf dem Prüfstand. Neue Aufgaben für die europäische Sicherheitsarchitektur. Internationale Politik 7/1998.
- Rühl L.: Die Bundeswehr-Reform aus bündnispolitischer Sicht. Aus Politik und Zeitgeschichte. B43/2000.
- Scharping, R.: Die Europäische Sicherheit und Verteidigungsidentität und die transatlantischen Beziehungen. Europäische Sicherheit 3/2000.
- Varwick, J.: Die Bundeswehr reformieren. Internationale Politik 7/2000.
- Varwick, J.: Die Reform der Bundeswehr. Konturen und Defizite einer geführten Debatte. Gegenwartskunde 3/2000.
- Wagner, P. M.: Außenpolitik in der Koalitionsdemokratie. Internationale Politik 4/1998.
- Weise, H. H.: Erfahrungen aus dem Einsatz der Bundeswehr auf dem Balkan. Europäische Sicherheit 11/2000.

O české recepci jejich prací

Na adresu manželů Tofflerových a jejich knih jsem se u nás opakovaně setkával s výrokem typu: *To je jen publicistika*. Je to zvláštní případ kulturní pověry, která má u nás dlouhou tradici. Její obecnější podoba – z dob jediné vědecké filosofie – zněla: *To je jen eseje/esejistika*.

Edice Váhy tehdy dávala zejména mladším lidem zažít, že tenká a ještě ke všemu čtivá knížka může intelektuálně vážít víc než celá knihovna marxismu-leninismu. Není divu, že snad o každý svazek této edice se sváděly tuhé boje než vyšel, a mnohé se podařilo připravit, ale ne už vydat.

Nařčení z esejismu tehdy mělo vícevrstevnou motivaci. Někteří přírodovědci, kteří chtěli uchránit alespoň část své vědy před ideologickými čmurchy a práskací, trvali na kvantifikaci, exaktnosti a „objektivitě“ chápané jako nezávislost na čemkoli, co je cítit člověkem. Pokud měli potřebu se nějaké filosofie přece jenom přidržet, pak to byl novopozitivismus, který se stal jakousi povolenou úchylnkou. K nim se připojili mnozí marxisté, kteří v této studené a suché cele ducha nacházeli jakési útočiště. Ti pak, ač často se skutečným vědeckým provozem nijak nesouviseli, o to směleji budovali filosofii vědy. Tyto dva prameny odporu k esejům nabývaly na škodlivosti, když jejich zastánci seděli v nějaké redakci nebo redakční radě, protože jiné „ne-marxistické“ směry sice neodmítali ve jménu marxismu, ale proto, že jim nerozuměli a že je dráždily.

Ještě nebezpečnějším druhem milovníků čísel, a tedy i odpůrců esejismu byli státní úředníci. Postupně se vytvořil nový druh alibismu, podle něhož, co není kvantifikováno, to není realita. Úřadům to dávalo nemezený prostor pro bytnění, zavádění stále nových „potvrzení“ a v neposlední řadě pro korupci. Jak se úředníci dostávali občas do styku se západním světem, zjišťovali, že jsou vlastně „in“ – a málem si začali připadat jako stoupenci západní demokracie uprostřed byzantské džungle. (Tento postoj se dnes mezi úřednictvem šíří přímo lavinovitě – jako by to byla jejich specifická forma předstupních příprav pro EU.) Kromě úředníků byl tento přístup blízký i klimatu takzvaných resortních – rozuměj: aplikovaných – vědeckých ústavů.

Omlouvám se čtenáři, který chtěl číst něco o Tofflerových: toto se jich opravdu týká, neboť to vysvětluje, proč se jejich kniha *Šok z budoucnosti* (dlouho jediná u nás oficiálně vydaná) nestala v Československu na rozdíl od „zbytku světa“ bestsellerem, jakož i to, proč tíž vyznavači objektivismu, kteří „nebrali“ Tofflerovy, skočili na lep blouzněním prognostika Valtra Komárka: opíral se přece o čísla a sliboval marku za (tuším) 6 korun, když mu dají do ruky kormidlo.

Tofflerovi – s pověstí autorů z první desítky světově nejrenomovanějších futurologů – se nikdy nesnížili k hauzírování s čísly. Jejich vize budoucnosti není založená na proctví té či oné události. Paradoxním klí-

Alvin a Heidi Tofflerovi českýma očima: jejich metody, styl a nezávislost

BOHUSLAV BLAŽEK

čem k jejich metodě je, že se vlastně nezá-
bývají budoucností, ale že v přítomnosti od-
lišují prvky, které bychom mohli nazvat
„odcházející“, od prvků „přicházejících“.
Ale jak to dělají?

O jejich metodě

Tofflerovi kromě menších publikací na-
psali tři klíčová díla, která i oni sami chápou
jako trilogii: *Šok z budoucnosti* (1970) –
Třetí vlna (1980) – *Posun moci* (1990). Za-
tímco první z těchto svazků představuje fe-
nomenologické popisy, které zvýrazněním
zdánlivě nesouvisejících prvků mozaiky
zviditelní dotud nečitelnou strukturu, druhý
svazek jako by přiznal prostinké schéma,
dialektickou triádu: první vlna, inovace
spojené s nástupem pluhu, jako teze, druhá
vlna mechanické civilizace jako antiteze
a třetí vlna infromatické civilizace coby ne-
gace negace, syntéza. Tofflerovi se také ve
svých (nepočtených) autobiografických po-
známkách o své marxistické minulosti zmi-
ňují. I kdybychom tuto inspiraci připustili,
nutno uvést zásadní rozdíly, pro které by je
marxisti museli dát do klatby: hybnou silou
změn není napětí mezi výrobními silami
a výrobním způsobem, hlavními dějinnými
aktéry nejsou vykořisťování zápasící s vy-
kořisťovateli a nejsvětější okamžikem
dějin není revoluce. Za tyto odchylky se
Tofflerovým uděluje nálepka „technologič-
kého determinismu“.

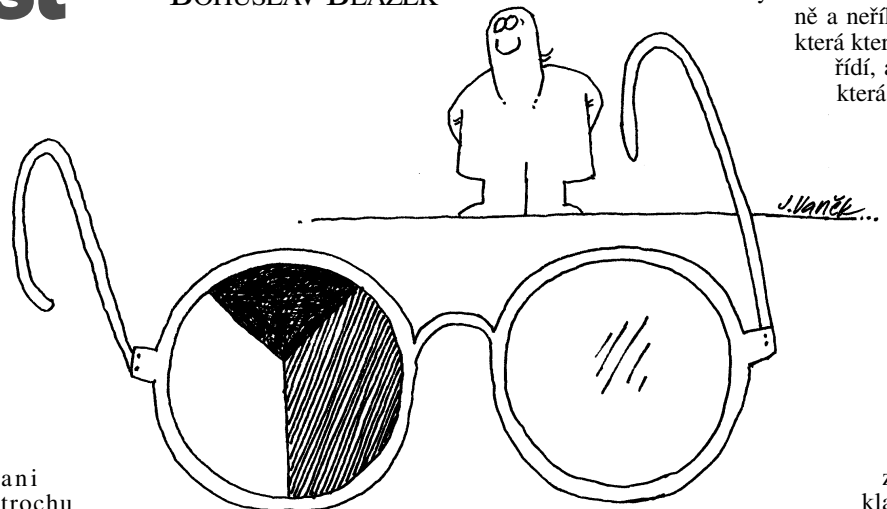
Tímto převrácením marxismu „z hlavy
na nohy“, málem zpátky k převrácenému
Hegelovi, však – našťastí – rozdíly oproti
jeho myšlenkovému schematismu nekončí.
Ty naprosto zásadní by se daly stručně shr-
nout takto:

- hlavním cílem Tofflerových není ani
odsouzení současného společenského uspo-
řádání, ani chvála toho správného, které
„musí“ nastoupit;

- nezastávají žádnou ideologii, která by
je fatálně vedla ke slepotě vůči všemu, co
do jejich schématu nezapadá;

- nepřekvapují novou teorií, ba dokonce
nemají žádnou teorii a pouze ukazují – zvi-
ditelňují – celé struktury, tedy systémové
souvislosti mezi zdánlivě nesouvisejícími
jevy.

Souvislosti, na které poukazují, je nutno
blíže charakterizovat. Jejich ráz rovněž není

ani
trochu
marxistický.

Marx a Freud nás
naučili rentgenově číst
vztahy, které dotud byly překryté nepřátel-
skou ideologií, a to pomocí formulky *Cui
bono?* Od té doby se tato metoda stále šíří:
užívají ji antisemité, aby za vším odhalili ži-
dovské spiknutí, feministky demaskující
mužské zlo, ba i stoupenci Kuhnovy kon-
cepce dějin vědy, odhalující vládnoucí para-
digma atd. atp. Tato metoda je dráždivá,
protože tomu, kdo si ji osvojí, dává pocit
triumfalismu a někdy i chuť svolávat do bo-
je militantní stoupence.

Souvislosti odhalované Tofflerovými
jsou srovnatelně názorné, ale nedají se de-
dukovat pomocí žádné formulky, a když
jsou nalezeny, nelze je na ni převést. Nazval
jsem je v jedné své práci¹⁾ **sociálně ekolo-
gické koreláty**. Vztahy manifestované a la-
tentní úrovně podle Marxe, Freuda i mnoha
dalších jsou asymetrické: povrchové jevy
jsou důsledkem a předstíráním, odhalované
jevy jsou příčinou a skrývaným smyslem.
Zde mezi jednotlivými koreláty nejsou jed-
nosměrné vztahy typu podstata/jev, reali-
ta/zdání. Souvisejí spolu tak, že jsou sou-
částí jedné struktury. Její součástí jsou
proto, že jejich společný výskyt neb ještě
spíš soužití jim poskytuje určitou vzájem-
nou výhodu. V tomto smyslu – ne ve smyslu
ideologie, konvence nebo stylu – se k so-
bě „hodí“, doplňují se.

Tato vzájemná výhodnost je vždy závislá
na kontextu. Protože je proměnlivý, a navíc
je (interaktivně) měněn i samou strukturou,
je možné, že při určité variaci prostředí bu-

de pro některou z komponent – nebo di-
menzí – výhodnější nějaká jiná její podoba.
Uvedme konečně příklad: pro venkov je
příznačné malé společenství X zde se lidé
navzájem znají X těžiště jejich práce je
vztaheno k půdě v okolí sídla X tomu od-
povídá silný vztah k místu, zakofeněnost
X modelem času je kosmobiologický cyk-
lus. Ve variantě kovozezemědělce má práce
dvě těžiště, takže pro práci na půdě platí čas
cyklický, pro práci v městském zaměstnání
čas lineární. Tento způsob myšlení nehie-
rarchizuje jednotlivé
systémové úrov-
ně a neřká,
která kterou
řídí, ani
která je

zá-
klad-
nou a která
nadstavbou. Platí
zpětnovazební –
vztahy nebo jakási strukturní rezonance.
Současný výskyt podobných struktur na ví-
ce místech světa proto už nemusíme detek-
tivně odhalovat jako přenos od vyšší kultu-
ry k nižší nebo jako přejímky a citace, ale
může být vyvolán vnitřní logikou ekologic-
kých korelátů, jinak řečeno řešením podob-
ného problému za podobných okolností.

Ekologické koreláty mají jednu kardinál-
ní vlastnost: není třeba si je složitě vštěpo-
vat do hlavy, ani není třeba si je zapamato-
vávat. Jakmile se naučíme svět takto číst,
vždy znovu se nám připomenou, neboť je
uvidíme. Vyplnou nám z pozorného a tvo-
řivého, od konvencí osvobozeného pohledu
na svět. Ne z pohledu křečovité (avantgar-
disticky) „nového“, ale z pohledu sub spe-
cie problémů, které má daná struktura v da-
ném prostředí řešit.

To radikálně mění vztah autorů a čtenářů.
Čtenáři nemusejí biflovat teze ani pojmy
a nestávají se stoupenci, a tím méně fanatí-
ky, naopak našlapují konečně na vlastní no-
hy: přijdou, podívají se a uvidí, za sebe sa-
mi, a přitom – když to ukáží jiným, i ti to
uvidí.

Vytváří se tak společenství střízlivě
a tvořivě vidoucích.

To není jen „nový styl psaní“, to je per-
manentní reforma, přenos vzdělávacího
procesu s Parnasu dolů mezi lidi, to je *em-
powerment* – přesun moci směrem k lidem
– v hantýrce dnešní EU, *participativní de-
mokracie*, jak říkají Tofflerovi.

Jaký je jejich styl

Překládat Tofflerovy je opravdu neko-nečná dřina.²⁾ Záplava reálií.³⁾ Předpokládá se čtenář, který neustále vzrušeně sleduje všechny proměny světa, dává si je do souvislosti a pořadí je ve střehu, co mu to přinese za objevy. Tyto objevy umí sdělovat i zpeněžovat, často tím, že je sdělí veřejnosti. K tomu účelu používá všechny styly, jichž se vysloveně neštlí.

Tofflerovi nejsou bulvární ani pornografičtí, ale jinak užívají – někdy i uvnitř jedné kapitoly – celou škálu stylů,⁴⁾ od „nízkých“ po „vysoké“: akční reportážní vyprávění, záznam jejich dialogu s někým (položžený rozhovor), záznam něčího monologu, vršení výpisů z faktografických děl, konfrontaci teoretických nebo ideových výroků, kritickou interpretaci politického stylu, kritickou interpretaci uznávané teorie. V tomto výčtu jistě chybějí četné další žánrové polohy Tofflerových, ale určitě mezi nimi není „prognóza“. Neříkají, že za tak a tak dlouho se stane to a to. Před věny, které někde zaznamenali, dají jen znaménko: toto patří do „odcházející“ struktury, toto do „přicházející“. Nebo tam takové předznamenání ani výslovně neuvědomí, ale jelikož takovéto struktury od nich znáte a rozumíte jejich stavební a funkční logice, umíte si už do nich jevy zařadit sami.

Nepřešívají knihy z jiných knih, nicméně citují celé knihovny – příručky, základní práce, okrajové studie, články odborné i novinové, zákony, vyhlášky, strategické doktríny. Citace dle akademických zvyklostí. Ale: vše pouze anglicky. Trochu to vypadá, že se tito dva špičkoví intelektuálové a světoběžníci obešli bez cizího jazyka. Vzhledem k nejvyššímu počtu překladů do angličtiny si tento jazyk dnes – jako jediný na světě – může omezenost jakž takž dovolit. Otázka nicméně je, zda se jediný jazyk nestává bariérou mentální.

V čem jsou nezávislí

Politická nezávislost Tofflerových nespočívá jen v tom, že si nezadali s žádnou z amerických politických stran,⁵⁾ ale je mnohem hlubší. Podle jejich analýz jsou politické strany sociálně ekologickým korelátorem civilizace druhé vlny – principu reprezentace odpovídá vertikální hierarchie řízení. Tofflerovi jsou proto proti politickým stranám jakožto základu politiky v přicházející civilizaci třetí vlny. Je pravda, že jsou jejími otevřenými zastánci, ale ta není mocensky spjata s žádnou zemí, třídou, profesí ani s žádným jiným na moc aspirujícím seskupením, jehož by byli „exponenty“.

Jich nezávislost není totiž vymezena jen negativně, jako nezávislost na moci. Ukazují, že vliv na dějiny nabývá v civilizaci třetí vlny jiné povahy – není už primárně otázkou moci, ale tvořivosti. Co chvíli uvádějí v každé své knize další a další konkrétní způsoby, jimiž se skutečným lidem, které potkali nebo o nichž se dozvěděli, dají přejímat zodpovědnost za rodící se podo-

bu této nové civilizace. Tuto možnost nechápu jako nějaký zázrak, vstup božství do roviny dějin, ale jako sociálně ekologický korelát toho, že se všechny procesy v civilizaci třetí vlny diverzifikují. Jako model tohoto pohybu je inspirují disipativní procesy a fluktuace podle Prigogina.

Je pravda, že mají poradenskou firmu, jsou tedy podnikatelé.⁶⁾ Mezi jejich klienty se objevují velké firmy a vlády. Průběh jedné takové vyžádané konzultace pro americkou armádu se stal počátkem procesu, na jehož konci byla jednak nová americká vojenská doktrína (Vzdušná a pozemní bitva), jednak kniha *Válka a antiválka*. Míra jedovatosti satiry na americkou vojenskou byrokracii, jaké dosahuje jedna z kapitol této knihy, je dokladem toho, že ani vůči tomuto veleklientovi neslevili ze své duchovní nezávislosti.

Tofflerovi by se jistě nebránili označení, že jsou publicisté nebo esejisté. Bylo by ale na čase, kdyby si ti, kdo u nás eseje považují za nižší žánr než svou vědu nebo ministerské „matryjály“, dali za cíl interdisciplinárním záběrem, systémovým přístupem, neřku-li originalitou svých prací, alespoň směřovat k úrovni, kterou tito manželé po celý život drží.

¹⁾ Blažek, B.: Sociálně ekologické vymezení českého venkova. In: *Tvář naší země – krajina domova*, sv. 3: Člověk jako krajinnotvorný činitel, Praha a Průhonice 2002, str. 32–37.

²⁾ Tofflerovi, Alvin a Heidi: *Nová civilizace*. Třetí vlna a její důsledky. Dokořán, Praha 2001 (přeložil Bohuslav Blažek).

³⁾ Tofflerovi, Alvin a Heidi: *Válka a antiválka*. Jak porozumět dnešnímu globálnímu chaosu. Dokořán, Praha 2002 (přeložili Bohuslav Blažek a Jan Miřejovský).

⁴⁾ Měl jsem to štěstí, že u obou překladů knih Tofflerových jsem se mohl opírat o kolegiální pomoc Jana Miřejovského, jenž pracuje v univerzitní knihovně v kalifornském Irvine. Od objasnění několika záhad, které se nevyskytovaly v sebestláštním slovníku a jež se ukázaly být americkými reáliemi, přešel k jakémusi řetězci kulturně historických glos, připomínajících *causerie* Eisnerovy. Vstřícnost přerůstala až ve vášeň, takže když jsem poslal k vyjádření formulaci svého překladu určitého slovního spojení, vybral z něj i výrazy češtině dnes známé – jako *talk show* nebo *wild card* – a objasnil mi jejich genezi a způsob vrstání do slovníku. Dalším kmotrem překladu se stal terminologický specialista Generálního štábu naší armády ing. Karel Kozák, jemuž jsem zasílal své pokusy o překlad americké vojenské terminologie a on je v případě potřeby upravoval. Tento planetární triolog nad překladem by bez existence e-mailové korespondence byl prakticky nemožný, časově i finančně. Miřejovský své glosy ostatně doplňoval rozsáhlými exkurzami z internetu, které posílal někdy i ve formě HTML.

⁵⁾ Ke stylové mnohovrstevnatosti Tofflerových a jejím zdrojům viz též: Blažek, B.: Tofflerovi za jednocestným zrcadlem. In: *Bariery* (v tisku).

⁶⁾ „Nejsme republikáni ani demokraté (...), nejde jen o spory republikánů s demokraty ani levice s pravíci, a dokonce ani liberálů s konzervativci, jde o něco významnějšího,“ říkají v *Nové civilizaci* (str. 117–118).

⁷⁾ Jedná se o poradenskou firmu Toffler Associates, Inc., viz <http://www.toffler.com/default.shtml>

Předvečer vstupu České republiky do Evropské unie je vítanou příležitostí rekapitulovat, co se za posledních dvacet let stalo nejen u nás, ale i v celé střední a východní Evropě. Nikoli snad jen proto, abychom přispívali k váhavému a opatrnému politickému diskursu, který až na výjimky probíhá v těchto zemích jako by s obavami, aby někdo nepřišel na to, kdo vlastně do té EU vstupuje, a zda nedojde k překvapení, až se staří, starší a noví členové tohoto evropského sdružení začnou setkávat i mimo bruselské vyjednávací kanceláře. Budou totiž muset i naši minulost začít reflektovat společně a stejně tak my s nimi tu jejich, k čemuž máme dosud ještě méně odvahy než k pohledu na sebe samé. Ale jistě patří k dobrému vychování začít nejdříve u sebe, a potom se teprve věnovat těm druhým.

Současná česká povolební scéna nabízí poměrně vzácný pohled na vývoj a uspořádání poměrů po listopadu 1989. Zdá se, jako by docházelo k završení triády mystifikačních procesů, které významně ovlivnily celé politické spektrum, a také společnost, která se na území tohoto státu nacházela. Triáda mystifikačních je poměrně speciální procedura, jejímž hlavním motivem je *instrumentalizace přesvědčení*. Podstatou této procedury je nová ideologie: spočívá v určité dovednosti ideového přemostění politických proklamací způsobem, který inscenuje politické reálnou v režimu odpoutání od skutečného stavu věcí.

Nová ideologie je vystavěna jako systém spekulativního kapitálu, jehož investice (politické programy, cíle, prostředky atp.) mají sice mizivou návratnost, ale o to větší zajištění: spočívají na přepisu odhodlání k životu. Tímto režimem mohou participanti nové ideologie vcelku nenásilně převést občany od reality, v níž jsou nuceni žít, k přesvědčení, díky němuž se mohou něčeho dožít. A je lhostejné kdy. Byla-li totiž drtivá část společnosti do listopadu 1989 ve vleku ideologie redistribucí, a to téměř na většině dostupných úrovní, navíc vhodně vyživovaná rovnostářským étosem, pak společnost po listopadu je společností neutralizací.

Bylo to proto, že převážná část předsudků, které nabízel předchozí ideologie, dostala po změně poměrů poněkud zvláštní výraz: jako by se chtělo říci, že jakákoli vyžadovaná hodnotová, ideová, morální aj. setrvačnost je *reziduem*, které musíme neutralizovat, aby vůbec bylo možné vhodně otevřít prostor pro změny, které si z povahy věci demokracie vynucuje. Rozumí se demokracie v současném *pragmatickém* stylu.

Nejvhodnějším prostředím, které bylo schopné sehrát úlohu urychlovače těchto

Třetí vlna mystifikace (Nástup odložených)

JIŘÍ BYSTRICKÝ

změn, byla tzv. nová politická elita. Jejím hlavním pracovním nástrojem se poněkud překvapivě stala inscenovaná politika a zřejmě nezamýšleným důsledkem vlna mystifikací.

I když je tento pohled na věc poněkud nestandardní, je vhodné si ho stále připomínat, neboť nabízí víc, než bychom zřejmě očekávali: je to pohled na konstrukci kulís, které politickou scénu na jedné straně umožňují, aby na straně druhé ji velmi důsledně zakrývaly. Protože jenom z této, či podobné perspektivy lze s jistotou rezervou nahlížet na pravidelné proměny politických elit a jejich produkce politické praxe, tedy především režimu vyjednávání, který se bohužel nijak významně neprojevuje kontinuitou rozhodování a jednání, ale spíše naopak diskontinuitou východisek, za nichž je nově a znovu nově sestavován program zrovna té vlády, která má minimální oprávnění k tomu, aby na něco navazovala. Neboť jestli něco vcelku důsledně prochází dosavadním vývojem společnosti až do dnešních dnů, pak je to režim nedůsledností a zcela dobrovolné neschopnosti držet se toho, co si jednotlivé politické strany daly do vínku jako své ideové zadání.

Pak je ovšem vcelku v logice věci, že není-li kontinuita přesvědčení doménou politických stran, musí být hlavním operačním režimem vyjednávání *instrumentalizace přesvědčení* občanů. Neboť jenom tak je možné předkládat společnosti výsledky jakékoli politické dohody, byť je minimálně hodnověrná, jako nutný a nezbytný důsledek pragmatické definice politické reality. Avšak tento proces s sebou přináší něco, co nikomu neprospívá, a je dost možné, že ani nikdo nechce. Totiž vlny mystifikací, aby bylo možné zakrýt všechno to, co se evidentně nedá zahrnout do systému přesvědčení. Pověštinou je tím právě to, co nemá být vůbec vidět, aby produkce politického reálna nebudila obavy buď z čiré neschopnosti, a nebo, to v horším případě, z rafinované demontáže předchozích vládních garnitur.

Viditelným důsledkem výše uvedené produkce vždy dočasné politické reprezentace jsou pravidla prázdných dohod, která zcela ovládají českou politickou scénu. Jejich principem je *instituce vyloučení*, rozumí se vždy předčasné a obranné řešení vlastní slabosti tím, že za silné a schopné dohody se označíme my sami, aby nemohlo dojít k tomu, co sama politická elita používá jako

hlavní prováděcí princip: *technologii neutralizací*. Její důslednost je totiž dnes už tak mocná, že sahá až k podstatě eliminace protivníků. Především těch potenciálních.

Potom se nelze divit, že jediným prostředím, které částečně tlumí důsledky neutralizací je instituce, která sama produkuje dodatečné efekty neutralizací a která umožňuje jejich stále nové modifikace a převody do oblastí, které je nejprve nutné kontrolovat, aby později mohly být neutralizovány. Touto institucí je parlament, a druhou obrannou linií systém propojení funkcí. Nejlépe funkcí exekutivních a zákonodárných. Zřejmě jenom tak je možné uchránit efektivní proces neutralizací od toho, aby zasáhl i ty, kdož ho nechali spustit.

Konečným stavem etablování politických elit pak zůstává mechanismus fiktivní tolerance. Jeho východiskem je vhodný režim mystifikací účelů a cílem neustálá sebeprodukce. Rozumí se za podmínek, které nechávají ve hře stále tytéž aktéry politické hry.

Domácí politická realita je totiž v důsledku spuštěného režimu neutralizací téměř pravidelně podrobována testu věrohodnosti zvolené mystifikace a jejích důsledků. Obzvláště po každých volbách je tento trend výrazně čitelnější. Připomeňme si tedy, co se vlastně nyní děje, jestliže vycházíme z předpokladu, že voličské preference dodávají potřebný mandát k tomu, aby řeč politiky, její obsahy a modely jednání nabízely voličům určitou elementární jistotu v tom, že to, co bude následovat po volbách, je zároveň i tím, co tak jako tak zohledňuje hlasy těch, kdož volili. Řekněme rovnou, alespoň v minimální míře. Proto snad stojí za to, připomenout si některé etapy politických

dějin dekadý, v nichž mystifikační procedury sehrály poměrně značnou roli.

Mystifikace počátkem: éra banality

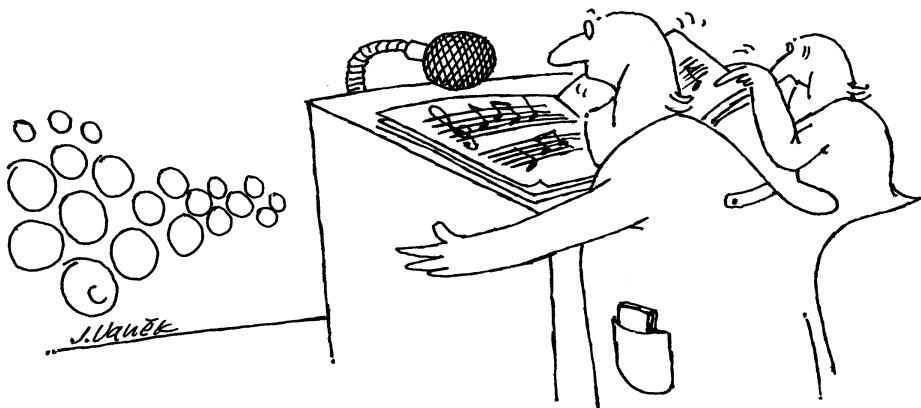
Spočívá v poměrně snadné a přitom neuvěřitelně odbyté koncepci tvorby nových ekonomických parametrů pro změny, které si vynutil listopad 1989. Její podstata spočívá v určitém paradoxu: totiž latentní obhajobě předchozího režimu, i když rétorika politických elit je přesně opačná. Paradox je o to zajímavější, čím dále jsme od pomyslného počátku: jestli až dosud něco přežívá jako tvrdá linie jdoucí napříč politickým spektrem a také společností, pak je to znovu systém výhod a redistribuce výjimek.

Mystifikace počátkem spočívá v představě rozluky s totalitním režimem zavedením plurality, demokracie, práva a soukromého sektoru. Pravda je ovšem taková, že nic z toho, co je zde uvedeno, žádnou rozlukou s předchozím režimem neprovedlo a počátek nového byl pouhou rétorickou figurou, značně zbytnělou, za níž se dala schovat převážná většina rozhodnutí, jejichž důsledky dodnes znamenají jen jednu jedinou jistotu: banalizaci starého režimu a jeho podivuhodnou očistu – návrat jistot a étosu rovnostářství, který je nyní spíše čitelný jako *nomenklaturní étos*.

Mystifikace středem: éra kompromisu

Opoziční smlouva mezi ČSSD a ODS byla jakýmsi logickým důsledkem *znalosti* českých poměrů. Rozumí se znalostí mystifikace původu a konsekvencí, které z toho plynou. Přesněji řečeno: opoziční smlouva byla paktem o neútočení velmocí, který má své kořeny v době těsně po listopadu 1989, a to směrem k vyrovnání se s totalitní mocí. Místo vyrovnání došlo však k dorovnání pozic, výhod a majetku pro ty, kdo strategickou hru přesunu moci mohli a byli ochotni hrát.

Nová politická elita z doby před čtyřmi roky tiše rehabilitovala svým paktem o neútočení dřívější politickou garnituru. A ta předchozí, jak již bylo uvedeno, elegantně upozadila konfrontační režim vůči své předchozí garnituře. Připomeňme ještě, že ta současná má jedinečnou šanci tento systém změnit. (Zatím to ale vypadá spíše

na prohloubení mystifikační procedury než na její eliminaci.)

Mystifikace středem tedy spočívá ve znalosti situace, v níž je zřejmé, že není-li jasného počátku, který nejen odděluje, ale především nově definuje, pak nemůže být ani žádného konce, který lze empiricky pokrýt nějakým časovým intervalem, například volebním obdobím, a legitimizovat sérii rozhodujících exekutivních kroků na základě validity výsledků.

Mystifikační procedura vhodně začlení jakékoli zvolené cíle, přesněji, velmi důmyslně odvádí pozornost od těchto cílů tak dlouho, až vůbec není jisté a jasné, jaké vlastně jsou. Jistěže kromě nutné údržby vlastní moci.

Není-li jasná forma *legitimizace*, není ani jasná koncepce míry a hranice pravidel, v níž se dané ověření výsledků může uskutečnit. Fatálním důsledkem tohoto stavu je přesvědčení současné vlády o tom, že oni jsou vlastně první a jediná eurovláda. Skutečnost je spíše taková, že se jedná o vládu, jejíž kompetence k vlastní definici je zcela nulová, a tak jediným řešením je rezignace na to vědět, kdo vlastně její členové jsou a proč jsou, zcela mimochodem, zrovna ve vládě. Nemylně se, výroky politiků o tom, co se jim povedlo, patří do kategorie vyprávěcích žánrů, a nikam jinam.

Není-li totiž jasný počátek, a to zcela záměrně, a není-li zřetelný konec, pak jediné, co zbývá a co jaksi nějak jest, je současnost – současnost jako střed všeho dění. Opozici smlouva byla vlastně potvrzením tohoto stavu, i když popravdě řečeno opoziční smlouva, jak by z definice vyplývalo, by musela vypadat zcela jinak a lze říci, že její královská éra teprve přijde.

Mystifikace zakončením: happy end EU

Kouzlo této mystifikace spočívá v tom, že cílem je Evropská unie a prostředkem neznalost. Obzvláště tehdy, jestliže přihlídneme ke skutečnosti, že současná vládní sestava je klub odložených, dříve neutralizovaných výkonných náhradníků na cokoli, především pak převážně na nic. Nová vládní garnitura zatím v poslední mystifikační vlně sice naznačuje, že se konečně dočkáme změny směrem k reálnému politickému prostředí, ale na místě je spíše otázka, na jak dlouho tento trend lze odhadnout. Dost možná, že i měsíce jsou dlouhá doba. Jinak lze očekávat, že se změnou optiky, která donekonečna nebude kopírovat mystifikační mlhu, by tato garnitura mohla nejspíše vypadat jako sbor trpaslíků, kterým se ztratila Sněhurka. Předchozí vládní sestavy totiž tuto figuru zdařile využívaly. Nicméně, bylo by jisté na pováženou, kdyby se, a to na druhé straně, řekněme na straně optimismu, dosud odložené, navíc odložené nikoli pouze svou vinou či nevhodnou sebedefinicí, ale především díky aroganci a systému neutralizací svých předchůdců, mohli dočkat jak své vlastní, tak i pokud možno široké společenské rehabilitace.

Vlnová inspirace

Futurologie jako věda zabývající se možnými variantami budoucího vývoje se ve druhé polovině minulého století stala na Západě oborem, který z titulu svých profesí pozorně sledují politici, vojáci, ekonomové, ekologové, stejně jako řada dalších odborníků i laiků.

PAVEL HLAVATÝ

U nás bohužel v této době převládala rétorika záfných zítřků, tančení všude, poroučení větru/dešti, takže ještě dnes má u nás (takto pochopená) futurologie dlouhodobě špatnou pověst a jen velmi malý ohlas vyrůstající z téměř všeprostopující nechuť k čemukoliv, co by se mohlo týkat úvah o reálných, konkrétních či možných budoucnostech něčeho širšího, než je vlastní osoba nebo rodina.

Ovšem – s jednou pozoruhodnou výjimkou, zasluhující malé zastavení. Touto výjimkou je stále stoupající obliba literatury (a filmu) science fiction. Nejde přitom o jev specificky český, popularita tohoto žánru dlouhodobě stoupala ještě za dob železné opony, a to na obou jejích stranách. Ale zatímco na Západě šlo – vedle nezbytného průmyslu zábavy – podle toho kterého autora spíše o uměleckou, laickou, lidově-mudrantskou či konzumní futurologickou (často, nikoliv vždy) beletrii a renomovaní sci-fi autoři měli ve svých dílech nejednou velmi pozoruhodné koncepty utváření společnosti či některých klíčových či dílčích společenských jevů, na Východě byla sci-fi jednak únikem (dalo by se říct opíjtem) před šedí přítomnosti a hlavně budoucnosti, traktované nezáživným jazykem stranických a sjezdových usnesení, která do příštích let neslibovala nic reálného (nereálnost nekonkrétních, rádob optimistických tezí si museli dobře uvědomovat i jejich autoři), a jednak varující alegorii současnosti (např. My J. Zamjatin). Tímto způsobem byl – a to více než na Západě – vnímán např. i Orwellův román 1984 či Huxleyho Konec civilizace. Přitom je důležité si uvědomit, že i v nejkvalitnější oblasti této literatury jde přitom – stejně jako ve futurologii – daleko víc o trendy než o jejich konkrétní projevy, nikdo ze sci-fi spisovatelů ani futurologů např. nepředpověděl internet, který v dnešní době zcela radikálně změnil celoplanetární komunikaci.

Na Západě se – nesporně i zásluhou sci-fi a spekulativní literatury, které s futurologií vytvořily jakési spojitě nádoby odbornosti a širšího kulturního a masovějšího zázemí – ovšem v mezidobě našich znehybnělých desetiletí, kdy se nedefinovatelně vzdálené a traktátově abstraktní budoucnosti obětovale reálná přítomnost, futurologie vypracovala v obor, jehož nejpřestížnějším reprezentantům pozorně naslouchají jak příslušníci establishmentu, tak alternativních proudů, stejně jako občané žijící (mimoděk i vědomě) mimo tyto kategorie.

K takto vnímaným osobnostem pak nesporně patří Alvin a Heidi Tofflerovi, americký manželský pár, jehož knihy se staly v tom nej-

lepším významu celosvětovými bestsellery, s výmluvnými bílými místy některých totalitních a autoritářských režimů. Geneze jejich vydávání u nás je ostatně natolik ilustrativní, že ji nelze pominout. Jako první „vyšla“ ve dvou svazcích **Třetí vlna** (jedno ze stěžejních tofflerovských děl, první americké vydání 1980), a to v roce 1985. Uvozovky v předchozí větě znamenají, že nešlo o běžně dostupné vydání – kniha byla rozmnožena jako interní tisk slovenského Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSS v „nákladu“ 260 číslovaných kusů a byla určena pouze pro příjemce. Těžko už dnes říci, zda se tak stalo, aby aparátčící měli k dispozici odstrašující příklad zahrávající imperialistické pseudovědy, či zda se kniha měla naopak stát inspiračním zdrojem pro vykrádání jednotlivých a mimo kontext zdánlivě neškodných myšlenek. Poté byl v roce 1992 – bez širšího ohlasu – vydán **Šok z budoucnosti**, který vyšel v USA poprvé v roce 1970 a slávu Tofflerových, či – lépe řečeno – tehdy pouze Alvina Tofflera (jehož jménem byly první knihy signovány), vlastně odstartoval. V doslovu se Valtr Komárek zmiňuje o „amatérském vydání“ **Třetí vlny**, jehož inspiraci podle něj využíval předlistopadový Prognostický ústav i další tehdejší instituce. Z textu to není zcela jasné, ale nejspíš šlo o zmiňované slovenské vydání.

Poté následovaly krátké, ale velmi důležité ukázky ve dvou záslužných kompilačních publikacích **Šok z prosperity** (Čítanka z globální problematiky a Závěrečná čítanka z globální problematiky –1995, 1996), kde byly – vedle řady dalších autorů – otištěny jednak v prvním svazku fragmenty z knih **Šok z budoucnosti**, **Třetí vlna** a **Posun moci** (první americké vydání 1990) a jednak – ve svazku druhém – ukázka z knihy **Nová civilizace**. Tato publikace s podtitulem **Třetí vlna** a její důsledky z roku 1995 byla pak celá vydána v češtině v roce 2001 s dosti širokým ohlaselem. Jde vlastně o autorskou kompilaci, tj. několik vybraných a výrazně zkrácených kapitol z knih **Třetí vlna**, **Posun moci** a **Válka a antiválka** (první americké vydání 1993), doplněných o nový materiál. Je to jakási tofflerovská autočítanka, a nutno zdůraznit, že velmi zdařilá, protože na poměrně malém prostoru přibližuje čtenáři neznajícímu širší kontext jednotlivých knih základní myšlenkový koncept Tofflerových. Jedná se o ústřední vizi, kterou je nutné znát pro porozumění jejich dalším myšlenkovým kreacím. Tato vize se opírá o následující základní tezi: hnacím a určujícím prvkem lidských dějin jsou – zatím – tři jakési všepro-

pující vlny změn. První – zemědělská revoluce – trvala řadu tisíciletí a na jejím základě, tj. přechodu od lovu a sběračství k systematickému pěstování plodin a zvířat (se všemi důsledky, které tyto jevy přinášejí), vlastně vznikla a postupně se konstituovala naše současná civilizace. Druhá vlna – průmyslová industrializace – postupovala po pomalém začátku daleko komplexněji a vyčerpala se, alespoň v nejvyspělejších zemích, již během tří staletí, zatímco třetí – informační – přebírá postupně iniciativu v nejvyspělejších zemích od poloviny dvacátého století. V současnosti tak existují státy na úrovni první i druhé vlny i země, ve kterých nabývá na významu stále více vlna třetí – podle Tofflerových bude její „boj“ se strukturami druhé vlny a následné završení trvat zřejmě jen několik následujících desetiletí.

Průběh a důsledky nástupu „třetí vlny“ se projevují – a stále více budou projevovat – ve sféře informací, duševní práce, vzdělávání a managementu stejně jako v rovině sociální, ekologické, ekonomické, vojenské a politické. Tofflerovi se nesnaží najít a pojmenovat zdroj či zdroje současných konfliktů a dalších negativních jevů ideologicky, nábožensky, filosoficky, ekonomicky či kulturně jako někteří jejich kolegové (Huntington, Fukuyama ad.). Podle nich „nejhlubší ekonomická a strategická změna je nastupující rozdělení světa do tří oddělených, vzájemně odlišných a potenciálně se střetávajících civilizací, které se nedají zmapovat pomocí konvenčních definic“. Hranice mezi těmito civilizacemi navíc nemusejí (i když někdy jsou) být nijak zřetelné a mohou se nacházet i uvnitř jedné země, mezinárodní organizace, politické strany, církve apod., protože pojem „civilizace“ je použit velmi široce a v pojetí Tofflerových zahrnuje politiku, kulturu, náboženství, rodinný život, techniku, životní prostředí, obchod, hodnoty, sexuální mo-

rálku, hierarchie a epistemologii (teorii poznání). Změny, a to velmi hluboké a radikální, se pak odehrávají v každé z těchto oblastí. Ty hlavní jsou ovšem ještě před námi, protože – podle Tofflerových – ani nejvyspělejší státy, včetně USA, nelze dnes jednoznačně prohlásit za země „třetí vlny“. I v nich přechod od druhé ke třetí vlně teprve probíhá, jakkoliv už došel od padesátých let nesporně dosti daleko. Navíc mají tyto změny své přirozené, dílem vědomé a dílem nevědomé, odpůrce, kteří tvoří poněkud paradoxní společnost: odboroví bossové (ztrácejí vliv, protože jejich členská základna se každým rokem zmenšuje), mamutí a hierarchicky strukturované firmy (nejdou schopny rychle reagovat), část střední třídy, která se obává ztráty vlivu (případně zaměstnání) a intelektuálové a vzdělanci, kteří „žijí z grantů nadací, obchodních společností a lobbistických uskupení, jež slouží druhé vlně“. Tento výčet není samozřejmě zdaleka kompletní a vedle nepružných vzdělávacích i zdravotnických institucí a mediálních konglomerátů by se tam daly zařadit i současné státní a politické orgány, struktury i mechanismy.

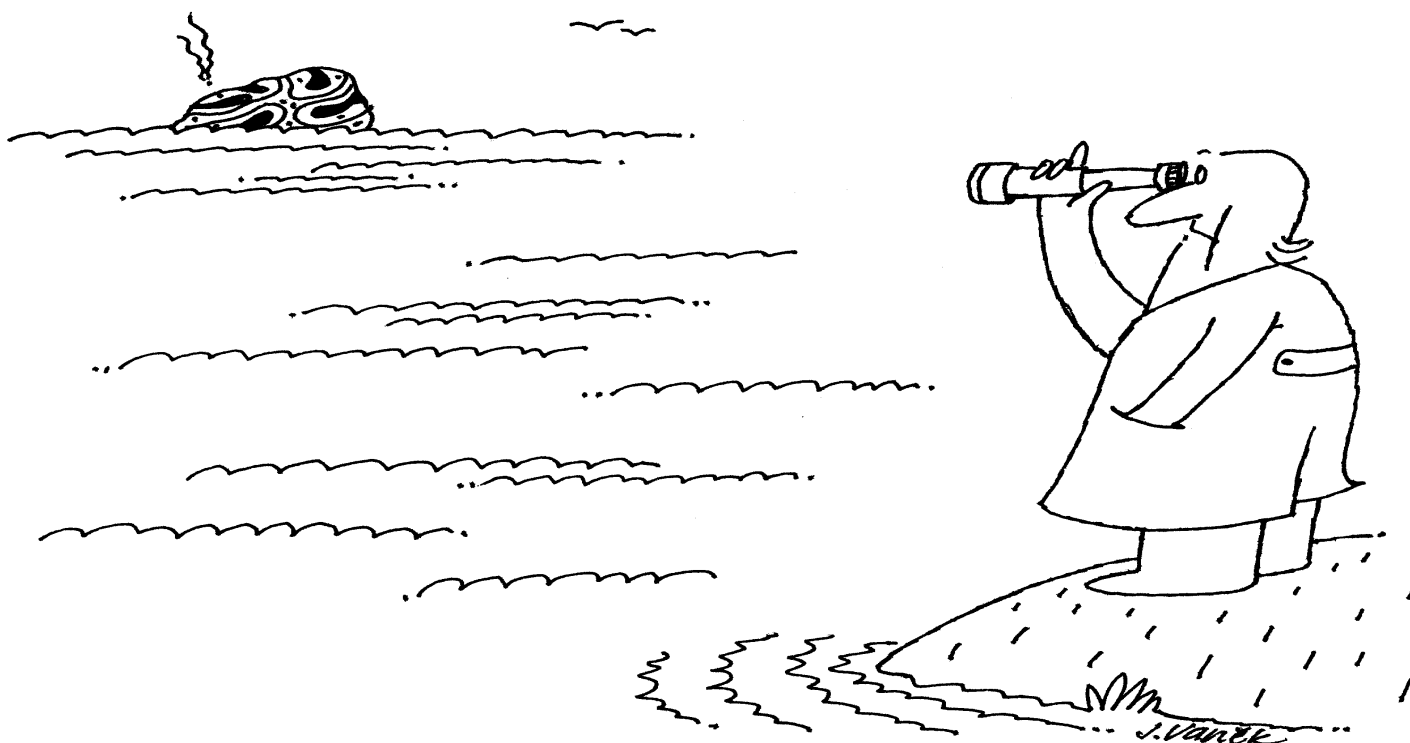
Zatím poslední knihou manželů Tofflerových, která vyšla v češtině, je **Válka a antiválka** (původně 1993, česky 2002). Jde o jakési širší a hlubší rozpracování základní teze v oblasti armády, zbrojního průmyslu, vojenské strategie a utváření světového řádu v 21. století s nezbytnými průhledy do celé řady oborů (historie, politologie, sociologie, psychologie ad.). Autoři v ní líčí vytváření nové americké koncepce vedení války, která se poprvé – ještě ve velmi zárodečné formě – prakticky projevila v roce 1991 při válce v Perském zálivu. Tofflerovi velmi dobře vědí, o čem píšou, a celý proces zachycují – s velkým množstvím skvělých interdisciplinárních reflexí – takřkajíc zevnitř, protože byli několika osvíc-

enými americkými generály, na které měla velký vliv jejich kniha *Třetí vlna*, přizvání, aby se na formování této vojenské doktríny přímo podíleli, přičemž měli na řadu jejich autorů nemalý intelektuální vliv. V knize je řeč jak o moderních technologiích a mnohdy nečekaných způsobech jejich využití, tak o psychologických prostředcích a faktorech, které mohou být často ještě daleko účinnější a nebezpečnější než jakákoliv zbraň.

Tofflerovi přitom dokázali svou knihu koncipovat se vzácnou neutralitou, a to jak ideologickou, tak co do konečného vyznění. Nejsou v ní ani lákavé (či spíše lákající) utopie jakéhokoliv druhu, ani dystopické katastrofy vzbuzující (či povzbuzující?) strach z budoucnosti. Navíc se nejedná o suchopárný popis vojenských odborníků, nadšené pájány spřízněných historiků ani jedovaté (i když místy nesporně zajímavé) ale zpravidla nesystémové výpady či náhledy nejružnějších odpůrců, jak je v této oblasti obvykle zvykem. Jde o pohled odborníků, kteří byli při tom, ale současně se jim podařilo udržet si nezávislost a odstup, přičemž ještě dokázali vidět natolik dopředu, že se např. jejich pasáže věnované terorismu či využívání i zneužívání médií čtou dnes velmi aktuálně.

Koncepce manželů Tofflerových se – stejně jako jejich myšlení – vyznačují radikální otevřeností, pozoruhodnou uceleností a všestrannou tvořivostí, vyjádřenou jak nepřetržitou řadou nekonvenčních nápadů, postřehů a souvislostí, tak i pozoruhodnou jazykovou mnohostranností. A vzhledem k tomu, že Šok z budoucnosti vyšel již více než před třiceti lety a jeho hlavní teze se v zásadě naplnily či naplňují, je tím zodpovězena i legitimní otázka po celkové důvěryhodnosti jejich odvážných vizí.

○

Pařížský seminář o bezpečnosti v Evropě

JAN EICHLER

Ve dnech 25.–29. listopadu proběhl v Paříži mezinárodní seminář o aktuálních otázkách evropské bezpečnosti. Organizátorem byl Nejvyšší ústav pro studium národní obrany (IHEDN), který má dlouholeté zkušenosti z pořádání mezinárodních kolokvií, při kterých se setkávají politikové či odborníci z mnoha zemí světa. Nežádka se mu podaří dostat do jednoho pracovního týmu lidí, kteří by se jinak nesetkali, nebo by spolu vůbec nemluvili.

Na letošní jednání byli pozváni funkcionáři ministerstev zahraničí a obrany z celkem 21 evropských zemí. IHEDN pro ně připravil řadu velmi zajímavých přednášek předních evropských odborníků, po kterých následovaly debaty v pracovních skupinách na téma rozšiřování NATO, evropská bezpečnostní a obranná politika a situace na Balkáně. Právě při diskusích o Balkánu proběhly zajímavé výměny názorů mezi zástupci Chorvatska na jedné straně a srbsko-černohorské Jugoslávie na straně druhé. Ti spolu před ostatními účastníky, a právě proto v klidu, ale za velkého zájmu přítomných, diskutovali například o smyslu a důsledcích bombardování Jugoslávie na jaře 1999. Chorvati a Albánci tvrdili, že to byla správná akce, ale Srbové namítali, že zásah NATO ve skutečnosti jen prodloužil Miloševićovo setrvávání u moci za situace, kdy už ho většina srbského národa měla takřkajíc plné zuby. Bombardování podle jejich názoru bylo kontraproduktivní. Debata se nesla ve věcném duchu, na základě konkrétních argumentů a se snahou potlačovat emoce a mnohdy bolestné osobní vzpomínky.

Profesor Pascal Boniface, ředitel Ústavu mezinárodních strategických studií v Paříži (IRIS), ve své brilantní přednášce zdůraznil, že 11. září 2001 neznamená takovou zásadní změnu mezinárodních vztahů, jak se často tvrdí. Je přesvědčen, že se pouze potvrdily hlavní vývojové trendy. Příliš sebevědomé Spojené státy dostaly jasnou a tvrdou lekci, že „se nemůže cítit bezpečně ten, kdo svou politikou vyvolává nesouhlas a odpor ve světě“! Profesor Boniface k tomu dodal, že americký prezident Bush by se neměl omezovat pouze na vojenské řešení problémů spojených s terorismem a že by se měl mnohem více než doposud zamýšlet nad jeho politickými příčinami a souvislostmi. Z dlouhodobého hlediska jsou podle něho nutné politické přístupy k problematice terorismu a ty má

lépe zažity Evropa než USA. Z krátkodobého hlediska se ale nelze obejít bez vojenské síly, kterou disponují především USA.

Při hodnocení bilance tří zemí přijatých před třemi lety profesor Boniface konstatoval, že Polsko, Česká republika a Maďarsko při naprosté většině dosavadních jednání bezvýhradně podporovaly Washington, a tak často vznikl paradox, že „čím více se NATO rozšiřuje v Evropě, tím méně je evropské, a tím více je proamerické“. Jeho slova nepřímo potvrdil profesor Roman Kuzniar z Ministerstva zahraničí Polské republiky, jehož vystoupení mnozí účastníci hodnotili jako polskou interpretaci amerických přístupů k současnému světu. Kuzniar potvrdil zejména pesimismus a neochotu angažovat se v rámci evropské bezpečnostní a obranné politiky. Polsku podle něho vůbec nevádí rozdíly mezi členskými státy NATO, ale rozdíly uvnitř států EU jsou pro jeho politiku důvodem zdrženlivosti, skepse a jednoznačného upřednostňování NATO před EU.

Profesor Victor-Yves Ghebali ze Ženevské univerzity vyjádřil politování nad tím, že jeho milovaná OBSE nemá ani bič, ani cukr k tomu, aby mohla být dobrým vyjednávačem. Zároveň s tím vyjádřil znepokojení nad tím, že současná americká administrativa se dopouští vážného hříchu – upřednostňuje ideologické přístupy ke světové politice před přístupy věcnými. Přesto nadále věří, že OBSE má před sebou ještě mnoho možností, jak pomoci při předcházení konfliktů. Vzápětí po něm hovořil profesor Romer, ředitel Francouzského ústavu vojenských dějin, který upozornil na jeden paradox: nové členské státy horlivě přitakávají Washingtonu, a tak jediným státem, který podporuje evropskou orientaci, je dnes Rusko. Evropa by proto měla dále prohlubovat spolupráci s touto zemí a posilovat její prozápadní orientaci.

Generál Valentin, velitel KFOR v letech 2001–2002 a dnes vojenský velitel Paříže, velice poutavě hovořil o svých zkušenostech z Balkánu. Tento ostřílený voják se velice pochvalně vyjádřil o vojácích ze zemí střední a východní Evropy, včetně Čechů a Slováků, kterým, jak řekl, „měl tu čest veleť“. Připomněl strategický význam informačních systémů, které dnes podle jeho názoru hrají stejně důležitou roli jako kdysi dělostřelectvo. Zvláště velký zájem vyvolal jeho návrh na vytvoření formace lehkých ozbrojených sil, které by se specializovaly na boj proti jednotkám organizovaného zločinu, jež často provokují ozbrojené konflikty, aby na nich co nejvíce vydělávaly. Podle generálovny představy by mělo jít především o jednotky vojáků z povolání, které by se zaměřovaly na odposlechy telefonů a elektronických médií, využívaly by průzkumné letouny a udržovaly by vysoký stupeň bojové pohotovosti, aby byly schopny co nejrychleji se přesunout ve vrtulnících a zasáhnout proti provokatérům ozbrojených konfliktů. Mnozí vojáci z povolání by se tak postupně přeškolovali na vojenské policisty.

Němečtí účastníci semináře vysvětlovali, proč jejich země stále vydává relativně málo peněz na vojenské účely – nesmírně ji zatěžují výdaje na bývalé východní země, kde je potřeba investovat téměř do všech oblastí. Spolu s Francouzi pak hovořili i o jednom z možných problémů rozšiřování NATO. Východoevropští politikové říkají: Na bezpečnost je dobré NATO, na ekonomickou obnovu je dobrá Evropská unie. Podle některých účastníků semináře by to ale mohlo dopadnout následovně: „Za evropské peníze se nakoupí americké zbraně a zbraňové systémy.“ Jde tedy o obavu, aby EU nemusela přizvaným státům platit jejich vstupenku do NATO, ve kterém budou o všech klíčových otázkách rozhodovat USA.

Za velmi zajímavé bylo označeno vystoupení jednoho z českých účastníků. Milan Holl, generální ředitel Výzkumného a zkušebního ústavu letectva a prezident Asociace leteckých výrobců České republiky, hovořil o aktivitách českých výzkumníků v rámci několika tzv. rámcových programů Evropské unie. Jejich tvůrčí schopnosti, originální myšlenky, pracovitost a spolehlivost spojené s relativní výhodou nižších mzdových nákladů ocenili přítomní zástupci Evropského sdružení leteckých výrobců (AECMA). Francouzská firma Dassault Aviation dokonce projevila zájem o spolupráci s VZÚL při vývoji nové generace soukromých letounů, což je z hlediska budoucnosti velmi perspektivní segment trhu leteckého průmyslu. Znovu se tak tvrdilo, že ne náhodou byl tento ústav jako první a zatím jako jediný z bývalé RVHP přijat do Evropského sdružení leteckých výzkumných ústavů.

eichler@iir.cz

Asijský nacionalismus

Michael Leifer, ed., *Asian Nationalism*, Routledge, Velká Británie a USA, 2000, první vydání, 203 str.

Uvedené dílo je plodem londýnského Centra asijských studií (Asia Research Centre) na prestižní School of Economics, jehož členové jsou autory jednotlivých esejů zaměřených na fenomén nacionalismu ve vybraných asijských zemích.

Mapa moderního světa je tvořena státy, jež se definují podle národního principu, tj. ideologií nacionalismu, který byl mezinárodním vztahům vštípen dominantní západní kulturou. Autoři jednotlivých kapitol nejsou vázáni jedinou a ortodoxní teoretickou definicí nacionalismu, popisují vznik národních států v případě Číny, Tchaj-wanu, Japonska, Indie, Pákistánu, Indonésie a Filipín, líčí zrod nacionalismu jako moderní státotvorné ideologie a jeho genezi až do současnosti. Je pozoruhodné, jak země natolik kulturně, etnic-ky a nábožensky nehomogenní a kontextu západní kultury tak na hony vzdálené se formálně transformovaly z původních, historicky daných forem státnosti do nové podoby na principu nacionalismu, jenž měl v daném prostředí sotva minimální základ.

Pro zrod nacionalistické (resp. „národní“ v obecném smyslu) elity sehrál významnou roli kulturní vliv koloniálních mocností (Indonésie, Indie, Pákistán, Filipíny). Případ Japonska a Číny, které kolonizovány nebyly, představuje vlastní cestu modernizace. Japonsko po reformě Meidži (viz Ian Nish: *Nationalism in Japan*, str. 82–90) dokázalo redefinovat vlastní identitu spojením vlastních tradic se západními prvky a stalo se úspěšným vzorem pro ostatní asijské země, zejména Čínu. Tato cesta vedla z druhořadého mezinárodního postavení do elitního klubu světových mocností, viz zejména úspěch Japonska po první světové válce. Čína si na svůj vzestup musela počkat až do sedmdesátých let dvacátého století.

Ačkoliv jsou kulturní importy Západu v asijském kulturním prostředí pochopeny a transformovány poněkud odlišně mimo svůj původní kontext, i tam byl nacionalismus především *politickým hnutím*, které lze současně sledovat v souběhu s procesem postupující *modernity*.

Ve všech popisovaných zemích docházelo ke konstrukci pojmu národní iden-

tity a národa za velmi rozdílných podmínek. Tři eseje věnované čínskému nacionalismu (Michael Yahuda: *The changing faces of Chinese nationalism: The dimensions of statehood*, str. 21–37; Solomon M. Karmel: *Ethnic nationalism in mainland China*, str. 38–62; Christopher Hughes: *Post-nationalist Taiwan*, 63–81) spolu s Nishovým příspěvkem o Japonsku (viz výše) lze zjednodušeně shrnout jako popis procesu „*protizápadního pozápádňování*“¹⁾ jenž úzce souvisel s modernizací. Protizápadní a protikoloniální podtext vzniku asijského nacionalismu – jistě pochopitelný a oprávněný – však doznal ve srovnání se zmíněnými také pozdější podoby, zejména v případě geneze nacionalismu indického a indonéského, poznamenaných liberální tradicí, kterou vzdělané nacionalistické elity vstřebaly z britské a nizozemské politické kultury. Odtud lze vysvětlit větší smysl pro pluralitu (pokud ne přímo pro demokracii) kupříkladu ve zmíněné Indii, na rozdíl od autoritativních Číňanů. Podle důrazu na udržení autoritativní vlády z důvodů stability a územní integrity by se etnic-ky, kulturně a religiózně pestré země, jako jsou Indie či Indonésie, zdály mít mnohem více důvodů odmítnout politickou pluralitu než relativně velmi homogenní Čína (a do 80. let 20. století Tchaj-wan).

Souhrn esejů lze doporučit jako vítaný doplněk studia moderní historie asijských zemí, který soustředěním na fenomén nacionalismu dává vyniknout specifickým proměny z tradičních společenských systémů v moderní. Toto porovnání je bohaté na paradoxy. V Indii – zemi tak tradiční a religiózní (resp. multireligiózní) – se prosadil model nacionalismu sekulárního, demokratického a moderního. V Číně, s vysokou převahou majoritního etnika (*chan*, přesahující podíl 90 procent), zvítězil nacionalismus nedomoderní a úzkoprsý, který je pilířem totalitního systému dodnes. Zvláštní je případ Pákistánu, kde základem pro konstrukci národní identity se stal vedle islámu i jazyk *urdu*, drtivou většinou obyvatelstva neužívaný. Ne poslední anomálií bylo až do vzniku Bangladéše teritoriální oddělení Východního a Západního Pákistánu. Islám přitom v době vzniku Pákistánu sehrál současně i vydělující úlohu vůči sekulární Indii, aniž by však byl principem dostatečně sjednocujícím, neboť sektářské spory uvnitř muslimských komunit a mezi nimi navzájem existovaly častěji a ve vyhrco-

nější podobě než vůči hinduistům. Oddělení Pákistánu od Indie navíc vytvořilo permanentní napětí v teritoriálním sporu o Kašmír.

Je velkou škodou, že sborník esejů nezahrnuje také studie o nacionalismu korejském (zejména v KLRD), vietnamském a kambodžském. Byly by zajímavými doplňky v mozaice typologií asijského nacionalismu – v těchto případech doposud nebo do nedávné minulosti vyhrcovaného, xenofobního a totalitního. Zvýraznila by se tak i časová posloupnost vznikání a šíření asijského nacionalismu od nástupu moderny v Japonsku, které v Asii hraje roli experimentátora schopného kombinovat vlastní tradice s vlivem Západu (konstituční monarchie, politický pluralismus, industriální revoluce). Příklad Japonska inspiroval elity v řadě dalších asijských zemí svými moderními reformami, ale také ideologií *panasiatismu* (zejména Čínu). Šířící se inspirace japonským nacionalismem postupovala přes filtr nacionalismu čínského (v občanské válce zvítězila varianta marxismem inspirovaná) až do Indočíny (viz „sinizaci“ ve způsobu vedení války, ekonomiky, sociálních experimentů atd.), a podobně také do Severní Koreje, inspirované pro změnu vedle ČLR i „školou“ sovětskou.

Zvláštní postoj ke koloniální vládě Západu lze sledovat v případě Indie (Meghnad Desai: *Communalism, secularism and the dilemma of Indian nationhood*, str. 91–125), jejíž elity měly možnost participovat na místní správě a jejich výhrady vůči britské nadvládě byly zpočátku spíše ekonomické povahy (kurs rupie, ochrana domácích výrobců před importy z Británie atd.). Indie sama byla produktem britského kolonialismu, definovat indickou národní identitu na společném etnickém, jazykovém a kulturním základě bylo nemožné. Politické aspirace Indického národního kongresu byly širokým kompromisem daným velmi pestrým a pluralitním zastoupením hinduistů (ovšem z nejvyšších kast, byli dominantní politickou silou Kongresu), muslimů, ale i sikhů a jiných méně početných komunit. Velmi příznačný je názorový vývoj osobnosti formátu Gándhího, který byl na počátku své politické kariéry loajální vůči Britskému impériu. Tento vztah vyplýval z poznání, že mimo tehdejší rámec příslušnosti k Britské koruně neexistovala lepší alternativa, která by garantovala pluralitní přístup moci k podřízeným subjektům (proklamace britské královny v r. 1858) bez ohledu na rasy a náboženské vyznání. Takovýto systém dával příležitost legitimnímu politickému boji, který si Gándhí osvojil během svého pobytu v Jižní Africe a který se mu stal východiskem pro styl politiky uplatnitel-

né v Indii. Později se ukázalo, že zkušenost Gándhího s bezproblémovým soužitím hinduistů a muslimů (i ve vztahu s ostatními etnickými a kulturními komunitami) v Jižní Africe nebyla v Indii zcela uplatnitelná. Gándhího model tolerantního „náboženského nacionalismu“ a nedůvěra k modernitě musely ustoupit mainstreamovému stylu Kongresu, který prosadil unitární sekulární stát. Gándhí nezískal podporu muslimů a nebyl schopen zabránit rozkolu v Kongresu. Indie a Pákistán dospěly k nezávislosti, aniž by dle autora existoval indický a pákistánský národ. Británie se z odpovědnosti za Indii vyvázala a její místo zaujaly sekulární vlády. Od počátku 90. let se v Indii postupně prosazuje hinduistická nacionalistická strana BJP, která zdánlivě navazuje na tradici tolerantního hinduismu, která však postrádá Gándhího smysl pro eku-menismus.

V analýze vztahu většiny k etnickým a kulturním minoritám zachází nejvíce do podrobností studie S. M. Karmela, jenž

popisuje proces asimilace minorit v komunistické Číně. Věnuje pozornost zejména dvěma nejvýznamnějším menšinám žijícím na západní periferii státu – Tibeťanům a Ujgurům. V ČLR, podobně jako v mnohonárodnostním Sovětském svazu, došlo vlivem reformního procesu k oživení nacionalismu jak u většinového obyvatelstva, tak i u všech národních (tj. kulturních, etnických, religiálních) menšin.

Zvláštní eseje jsou věnovány nacionalismu v Indonésii a na Filipínách. U obou těchto bývalých kolonií se nacionalismus také stal součástí moderní státní tradice. Případ Indonésie připomíná indický model jak svými výchozími podmínkami (etnická a kulturní promíšenost, smíšená identita), tak i kulturní a náboženskou tolerancí (*pancasila*). Po období „romantického nacionalismu“²⁾ na sklonku Sukarnovy vlády a nastolení prozápadního režimu Suharta se politika Indonésie v mezinárodních vztazích od nacionalistické rétoriky oprostila. Odstrašující pří-

klad revoluce v Indočíně však podnítil režim k tvrdému přístupu vůči separatistickým tendencím, jak svědčil kupříkladu případ Východního Timoru (1975), jehož nezávislost však byla nakonec po pádu Suharta a pod mezinárodním tlakem akceptována.

Vzhledem k tomu, že fenomén nacionalismu v Asii ještě u nás nedošel zasloužené pozornosti, nelze než toto dílo doporučit pro prohloubení všeobecného přehledu a jako vítanou korekci řady romantických mýtů o bájném orientu. Je také cenným příspěvkem k obecné reflexi nacionalismu a jeho roli v moderním světě.

Rudolf Fürst

¹⁾ Yahuda, Michael, v souvislosti se zrodem čínského nacionalismu, str. 26.

²⁾ Autor zmiňuje sporné teritoriální nároky vůči Západní Nové Guineji (proti přítomnosti Holandska) a Malajsii (Británie) v poválečné éře. Rovněž např. podporu Indonésie pro Čínu prosazovaný projekt alternativní globální organizace vedle OSN dle návrhu Čou En-laje.

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Mgr. Bohuslav Blažek, nar. 1954 v Praze; autor více než dvaceti knižních titulů z oboru sociologie. Je ředitelem občanského sdružení EcoTerra, které se věnuje občanské participaci na venkově, ve městech a v mediálním světě. Vyučuje sociální ekologii na FA ČVUT a na DAMU. Režíroval více než 30 dokumentárních filmů. Je animátorem několika www stránek. (str. 33)

PhDr. Jaroslav Bureš, nar. 1953; absolvoval Filosofickou fakultu UK, obor arabistika, orientalistika. V současnosti je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů. Zabývá se problematikou arabského, islámského světa a Středomoří. (str. 13)

Doc. PhDr. Jiří Bystrický, nar. 1955; po absolvování SPŠS pracoval v oblasti kultury, 1986–89 studoval filosofii a sociologii na UJEP v Brně, poté aspirantura na FÚ ČAV (1989–94), specializace na estetiku a filosofii umění; od r. 1994 působí na UK – katedra politologie a FHS a FSV. Přednášky k soudobé politické filosofii, postmoderně a médiím; habilitace v oboru médií v r. 2000. (str. 35)

PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D., nar. 1973; je vedoucím Katedry sociologie a politologie na Fakultě humanitních studií ZČU v Plzni. Vystudoval politickou vědu na FSV

UK v Praze, rok studia strávil na Univerzitě v Lublani. Zabývá se obecnou politologií, komparativní politologií a problematikou střední Evropy a Balkánu jako specifických evropských regionů. (str. 28)

PhDr. Jan Eichler, CSc., nar. 1952; po absolvování Vojenské akademie (1970–75) pracoval na MNO, v letech 1979–82 působil na čs. velvyslanectví v Paříži, v r. 1990 publikoval knihu Francouzská armáda od de Gaulle k Mitterrandovi; zabývá se problematikou Francie, vědecký pracovník Ústavu mezinárodních vztahů. (str. 38)

Ing. Rudolf Fürst, nar. 1958, sinolog, absolvent Filosofické fakulty UK, vědecký pracovník ÚMV. (str. 24, 39)

Pavel Hlavatý, nar. 1964; novinář a hudebník. Před rokem 1989 pracoval jako učitel hudby, dispečer na poště a strojník ve vodárnách. Od roku 1990 spolupracoval s řadou deníků, týdeníků, časopisů, rozhlasových stanic i internetových serverů. Tematicky se dlouhodobě věnuje kultuře, historii, ekologii, neziskovým organizacím, rozvoji venkova, psychologii, sociologii a sociální tematice. (str. 36)

Mgr. Petr Jelínek, nar. 1975; na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy vystudoval obory politologie a historie (od roku 1997 specializace dějiny mezinárodních vztahů). Od roku 1997 studoval jako doplněk také obor afrikanistika. Od roku 2002 je postgraduál-

ním studentem téže fakulty a vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů. Zajímá se o současnou Afriku a problematiku rozvoje. (str. 9)

Mgr. Marie Kuříková, nar. 1979; vystudovala mezinárodní teritoriální studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a specializovala se na Americká studia. Od roku 2002 pokračuje na stejné fakultě v postgraduálním studiu. (str. 21)

Mgr. Martin Sviatko, nar. 1978; vystudoval politické vědy na Fakultě politických věd a mezinárodních vztahů Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici. Od roku 2002 zde působí jako interní doktorand v oboru mezinárodní vztahy. Zabývá se komparativní politologií a globálním terorizmem. (str. 7)

Jiří Šedivý M.A. Ph.D., nar. 1963; vystudoval angličtinu a politologii na Filosofické fakultě UK a válečná studia na King's College v Londýně. V současnosti učí v Institutu politologie FF UK, je ředitelem Ústavu mezinárodních vztahů a předsedou redakční rady časopisu Mezinárodní vztahy. (str. 4)

PhDr. Zdeněk Zbořil, nar. 1938; absolvoval Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy, historii a indonesistiku v roce 1967/68 a politologii v roce 1992. Přednáší mezinárodní vztahy, českou politiku, dějiny jihovýchodní Asie na FF UK. Šéfredaktorem Mezinárodní politiky. (str. 3, 11)